

AVRASYA ETÜDLERİ

33

2008-1

TİKA

T.C. BAŞBAKANLIK
Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı

*Turkish International Cooperation and
Development Agency*

Avrasya Etüdüleri hakemli bir dergidir.

Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi tarafından yılda iki kez yayımlanır.

Dergide ifade edilen görüş ve fikirler yalnızca yazarlarına aittir; Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın (TİKA) düşünce ve politikasını yansıtan metinler olarak değerlendirilemez.

ISSN 1300-1604

AVRASYA ETÜDLERİ

Yıl:14, Sayı:33 (2008/1)

TİKA adına sahibi
Musa KULAKLIKAYA
Başkan

Yayın Kurulu
Musa KULAKLIKAYA
Dr. Mehmet YILMAZ
Abdullah KAVAKLI
Selda ÖZDENOĞLU

Editör
Dr. Mehmet KAHRAMAN
(m.kahraman@tika.gov.tr)
(uveyska@hotmail.com)

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Ahmet DAVUTOĞLU (Büyükelçi)
Prof. Dr. Ali Fuat BİLKAN (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
Prof. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi)
Prof. Dr. Büşra ERSANLI (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Sadettin GÖMEÇ (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ÖZ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan KAPLAN (Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI (Ortadoğu Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet KARA (Fatih Üniversitesi)
Prof. Dr. Ramazan GÖZEN (Çankaya Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan KIRIMLI (Bilkent Üniversitesi)
Doç. Dr. Osman GÜMÜŞÇÜ (Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Nasuh USLU (Kırıkkale Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Eyüp AY (Gaziantep Üniversitesi)

İletişim
TİKA, Atatürk Bulvarı No:15 Ulus-ANKARA
Tel: +90(312)5081000 • **Faks:** +90(312)3098969
avrasyaetudleri@tika.gov.tr • www.tika.gov.tr

Baskı:

Öncü Basımevi, Basım Yayım Tanıtım Ltd. Şti.

K. Karabekir Cad. 85/2 İskitler/ Ankara

Tel: (0312) 384 31 20

Faks: (0312) 384 31 19

İçindekiler

Türkiye'nin "Sınır-Ülke" Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası / <i>Turkey as a "Borderland" Country: Turkish Foreign Policy Between Different Strategic Cultures</i> Haluk ÖZDEMİR	7
A Comparative Analysis Of Turkish And South Korean Foreign Policies And International Perspectives Since The End Of The Second World War / <i>İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye ile Güney Kore'nin Dış Politikalarının ve Uluslararası Perspektiflerinin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi</i> Berdal ARAL	47
Türkçenin Yitik Coğrafyası : Tacikistan'da Türkçe El Yazmaları / <i>Lost Geography of the Turkish Language: Turkish Manuscripts in Tajikistan</i> Ali Fuat Bilkan • Mehmet GÜMÜŞKILIÇ	69
Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995) / <i>The Parameters of the Trans-Atlantic Foreign Policy During the Disintegration of Yugoslavia (1990-1995)</i> Hüseyin EMİROĞLU • Muhammet Faruk ÇAKIR	83
Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye'nin Tutumu / <i>The Attitudes of International Powers and Turkey in the Process of Kosova's Independence</i> Halis AYHAN	113

Türkiye'nin "Sınır-Ülke" Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası

Haluk ÖZDEMİR¹

Özet

Türkiye'nin jeopolitik konumu, diğer tüm ülkeler gibi onun dış politika sorunları karşısındaki davranışlarını şekillendirmektedir. Ancak Türkiye'yi diğer ülkelerden ayıran en önemli özelliklerden biri, onun farklı stratejik kültürler ve farklı algılamalara sahip ülkelerle çevrilmiş olması, yani birbirinden son derece farklı alt-sistemler arasında bir "sınır-ülke" konumunda olmasıdır. Bir tarafta ilişkilerini kurumsal düzeyde yürüten ve post-modern olarak nitelenebilecek bir uluslararası sistem, yani Avrupa, diğer tarafta reelpolitik ilkelerin büyük ölçüde geçerliliğini koruduğu Ortadoğu ve Kafkaslar. Uluslararası sorunlar karşısında tamamen farklı davranış modelleri ve algılamalara sahip bu stratejik kültürler arasında sıkışan Türkiye'nin dış politika sorunlarının büyük bir kısmı bu konumundan kaynaklanmaktadır. Bir tarafta ait olmayan ve katılmaya çalıştığı Avrupa alt-sisteminin öngördüğü bir siyasal model ve buna dayalı davranış şekilleri, diğer tarafta kendi güvenliğine yönelik önemli tehditlerin kaynağı olan Ortadoğu arasında sıkışan Türkiye, bu durumdan kaynaklanan çelişkileri çözmek zorundadır. Bu makale, Avrupa ve Ortadoğu'ya ait olma temelinde şekillenen ve ulusal kimliğe dair kültürel tartışmalara girmemekte, daha çok bu farklı alt-sistemlerin öngördüğü farklı dış politika tarzları arasındaki gerilimler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu gerilimler daha çok Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan nispeten yeni gerilimlerdir. Jeopolitik konumdan kaynaklanan sorunların çözülmesi, Türkiye'nin sınır-ülke niteliğini ortadan kaldırmaz, ancak bazı dezavantajların avantaja dönüşmesine katkı sağlayabilir.

Anahtar kelimeler: *Türk Dış Politikası, Stratejik Kültür, Uluslararası Sistem, Sınır-Ülke, Jeopolitik.*

¹Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, halukozezir@kku.edu.tr, halukmail@yahoo.com

Turkey as a “Borderland” Country: Turkish Foreign Policy Between Different Strategic Cultures

Abstract

The geopolitical position of Turkey, like any other country, shapes its foreign policy behaviour. However, Turkey’s “borderland” position between different strategic cultures and the fact that it is surrounded by countries, which have radically different views of international politics, separates Turkey from other countries. On one side, in Europe, there is an international system where countries carry out their relations among themselves on institutional and legal bases, on the other side, there are the Middle East and the Caucasus where the main principles of realpolitics are still at work. Most of the foreign policy problems that Turkey faces in the post-Cold War world stems from being located between these different and sometimes contradicting perceptions and modes of action based on different strategic cultures. On one side, there is the Kantian Europe where Turkey aspires to join, and on the other side, there is the Hobbesian Middle East from where most of Turkey’s security problems emerge. Focusing on the tensions between different strategic cultures, the primary concern of this article is not the cultural issues revolving around the Middle Eastern (Islamic) or European (secular) models of national identity. Instead, the focus is on the tensions between different foreign policy approaches that are prescribed or required by different strategic cultures surrounding Turkey. These tensions are relatively new, peculiar to the post-Cold War era. Undoubtedly, solving such tensions does not change the borderland position of Turkey, but it can bring forward the advantages of being a borderland country while minimizing the disadvantages and problems.

Keywords: *Turkish Foreign Policy, strategic culture, borderland, international system, geopolitics.*

“İnsan yapımı hiçbir sınıflandırmada kendisi için ‘uygun bir yer’ ayrılmamış şeyler de vardır. Onlar nerede olurlarsa olsun yanlış yerdedir, yani saf ve tam olarak tanımlanan hiçbir yere ait değildirler. Saflık ve netlik arayanlar bu sorunlar karşısında çaresiz kalırlar. Onları başka bir kategoriye sokmak yetmez, onlardan tamamen ve kalıcı olarak kurtulmak, onları yakmak, zehirlemek, paramparça etmek, kılıçtan geçirmek gerekir. Bunlar çoğu zaman hareketli şeylerdir ve kendileri için ayrılan yerde durmazlar ve kafalarına göre yer değiştirirler. Bu şeylerin yarattığı asıl sorun, davetli ya da davetsiz bütün sınırları geçmeleridir. Kendi konumlarını kendileri kontrol eder ve saf bir kategori arayışında olanların onlara yer bulma çabalarıyla alay ederler. Sonuçta da tüm sınıflandırmaların onarılamaz kırılabilirlik ve zaafiyetlerini açığa çıkarırlar.”²

Bir ülkenin coğrafyası, o ülkenin dış politikalarının uygulanacağı genel çerçeveyi çizer. Örneğin ABD ve İngiltere’nin bugünkü dış politika kültürünün, süreklilik arzeden çevresel ve coğrafi parametreler tarafından şekillendirildiğini söyleyebiliriz. Her iki ülke de kendilerini güçlü kıta Avrupası ülkelerinden ayıran okyanus ve denizlerin sunduğu avantajlar çerçevesinde politikalar ürettiler. Bu avantajlar, onların soğukkanlı ve zamana yayılabilen sabırlı politikalarının temelinde yatan coğrafi koşuldur. Diğer taraftan Fransa, Almanya, Rusya gibi doğal savunma yapılarından yoksun ülkeler tarih boyunca güvenliklerini hızlı karar verme ve disiplin ilkeleri üzerine inşa ettiler. İngiltere’nin kıta Avrupası politikasından uzak durmaya çalışan dengeleyici rolü, Almanya’nın coğrafi zorunluluklar nedeniyle tarih boyunca iki cepheli savaştan kaçınmaya çalışarak karmaşık ittifak ilişkilerine girmesi, bu gerçeği ihmal eden Alman politikacıların ise başarısızlıkları, ABD dış politikasına hakim olan idealist söylem ve bunların reelpolitik uygulamalar için gerekçelendirilmesi bu ülkelerin dış politikalarına özgü temel niteliklerdir. Jeopolitik konum belirli dış politika yaklaşımlarını ülkelere dayatmaktadır. Küreselleşme ile birlikte coğrafyanın kısıtlayıcı etkileri azalmış olsa da (ama ortadan kalkmamış) coğrafi koşullar ülkelerin güvenlik algılamaları ve dış politikalarının düşünsel çerçevesini şekillendirir.

Farklı dış politika kültürleri ile çevrelenen Türkiye için ise diğer devletler gibi tipik bir dış politika profili tanımlamak kolay değildir. Türkiye’nin statükocu bir yaklaşıma sahip olduğu, Batıcı bir yaklaşım sergilediği ya da küresel güçler arasındaki dengeleri gözetken politikalar izle-

² Zygmunt Bauman, *Postmodernity and Its Discontents*, Cambridge, Polity Press, 1997, s. 6.

diği söylenebilir.³ Ancak bunun ötesine geçen daha derin analizlere ve örneğin statükocu yaklaşımın nedenlerini açıklayan saptamalara da gereksinim vardır. Türkiye'nin heterojen bir yapıya sahip çevresi, basit bir konum tanımlamasını imkânsız hale getirmektedir. Hemen her çalışmada dikkat çekilen Türkiye'nin eşsiz jeopolitik konumu, yani dünya politikasındaki en istikrarsız bölgeler olan Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanların tam ortasında yer alması yeterince irdelenmiş bir saptama değildir. Bu saptama tek başına bir analiz değil, yalnızca bir çıkış noktasıdır.

Dış politikanın yapısına ilişkin tipolojiler ağırlıklı olarak Soğuk Savaş yıllarına ve daha öncesine ait genellemelerdir. Oysa Soğuk Savaş sonrasında hemen hemen bütün ülkeler dış politika kimlikleri ve davranışlarını yeniden tanımlamak zorunda kalmış, uluslararası politikada kendisini yeniden konumlandırmaya çalışan Türkiye ise diğer ülkelerden daha fazla belirsizlikle karşılaşmıştır. Bu dönemde en radikal değişimlerin yaşandığı yerler Türkiye'nin çevresindeki bölgeler olmuştur. Dolayısıyla yeni bir dış politika konumu tanımlanmaya yönelik çabalar bu döneme damgasını vurmuştur.

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde kendisini hiç de hazırlıklı olmadığı ve hızlı değişime uyum zorluklarından kaynaklanan bir dizi uluslararası krizle karşı karşıya bulmuştur. 1991 Körfez Krizi, Yunanistan'la yaşanan Kardak krizi, Suriye ile PKK konusunda yaşanan ve Abdullah Öcalan'ın sınırdışı edilmesiyle sonuçlanan kriz, İkinci Körfez Savaşı'nda ABD ile yaşanan tezkere krizi ve Türkiye'nin adaylık konumu hakkında Avrupa Birliği (AB) ile yaşanan krizler bunlardan yalnızca birkaçıdır. Bu krizler için bulunan kısa vadeli çözümler, 1990 ve 2000'li yıllarda Türk dış politikasına ve güvenlik stratejilerine yön vermiştir. Buradaki asıl eleştiri noktası, uluslararası politikada ağırlığı olan devletlerin krizlere yön vermesi gerekirken Türkiye gibi bölgesel bir gücün politikalarının krizler tarafından yönlendirilmesidir.⁴

Türkiye, çoğu zaman küresel ya da bölgesel çapta kendine özgü bir dış politikaya sahip olmamakla eleştirilen bir ülkedir. Bu eleştiriler, genel olarak doğu ile ilişkilerin batı ile olan ilişkilerin bir fonksiyonu olması bağlamında özetlenebilir. Örneğin Türkiye Ortadoğu'daki komşularıyla ilişkilerini yürütürken, ABD ve Avrupa ile ilişkileri çerçevesinde ve onların amaçları bağlamında bir tavır sergilemekle eleştirilir. Komşularıyla ya

3 Baskın Oran, "TDP'nin Temel İlkeleri," Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.46-53.

4 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul, Küre Yayınları, 2001, s. 33-34 ve 61-63.

da Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirmesi, AB üyeliğine yapacağı katkı açısından değerlendirilir. Ancak Soğuk Savaşın sonu Türkiye’yi yeni bir jeopolitik konuma oturttuğu için yeni dış politika arayışlarının varlığı da inkâr edilemez. Bu arayışlar, yeni jeopolitik konumun belirsizliği ile birleştiğinde Türk dış politikasında karşılaşılan sorunların çözümlenmesini de zorlaştırmaktadır.

Türk dış politikasının kuruluştan bu yana “yurtta barış dünyada barış” deyişiyle ifade bulan ve komşularıyla iyi geçinme ve onların işlerine karışmama ilkesi çerçevesinde yürütüldüğü söylenebilir. Gerçekten de bu politikayı yürütebilmek için Türkiye büyük çabalar harcamıştır. Ancak cumhuriyet döneminde izlenen dış politikadan kafamızı kaldırıp Türkiye’nin komşularına baktığımızda ilişkilerin sorunsuz olarak yürüdüğü tek bir ülkenin bile olmadığı görülür. Yunanistan’la Ege, Kıbrıs ve Batı Trakya, Suriye ile PKK, su ve Hatay, İran’la siyasal İslam ve PKK, Ermenistan’la soykırım iddiaları akla ilk gelen örneklerdir. Komşularıyla iyi ilişkiler geliştirmeyi temel ilke olarak benimsemiş bir ülkenin bu kadar sorun yaşaması düşündürücüdür.

Türk dış politikasının sürekliliğine, potansiyelini gerçekleştirememesine, uzun vadeli hedef eksikliğine veya iyi ilişkiler geliştirmedeki başarısızlığına yönelik eleştirilere olası cevaplar Türkiye’nin jeopolitik konumundan kaynaklanan ikilemlere uzanır.⁵ Bu makale ile yapılmak istenen, bu çıkış noktasından hareketle Türk dış politikasındaki ikilemlere ilişkin analitik saptamalar yapmaktır. Bir başka deyişle bu çalışmanın amacı Türkiye’nin jeopolitik konumunun önemini vurgulamak değil, bu konunun dış politika sonuçlarına ilişkin bir değerlendirme yapmaktır.

Türkiye, farklı stratejik kültürlerle sahip bölgelerle çevrelendiği için dış politikalarında farklı algı ve yaklaşımlara sahip bir komşular grubu ile ilişkilerini yürütmek durumundadır. Örneğin Avrupa ve Ortadoğu’daki ülkelerin dış politikalarına yön veren stratejik kültürlerin aynı olduğu söylenebilir. Türkiye’nin batısında, yani Avrupa’da hukuka dayalı ve kurumsal çerçevede yürütülen bir uluslararası ilişkiler bütününe rağmen, Türkiye’yi çevreleyen diğer bölgelerde devletler arasındaki ilişkiler reelpolitik ilkelere göre ve kurumsal çerçeveden yoksun güç mücadeleleri şeklinde yürütülmektedir. Bir tarafta aralarındaki ilişkileri ortak kurallara göre ve bir toplum anlayışıyla yöneten ülkeler grubu, diğer tarafta, yani Ortadoğu’da uluslararası toplum tarafından kabul gören ortak ve genel ilkeleri redde-

⁵ Baskın Oran, “TDP’nin Kuramsal Çerçevesi,” *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, s. 25-26.

den ve sorgulayan ülkeler yer almaktadır. Avrupa'da ekonomi, hukuk ve işbirliği temelinde bütünleşme ön plana çıkarken Ortadoğu'da güvenlik ve parçalanma kaygıları ülkelerin dış politikalarına yön vermektedir.

Aralarındaki ilişkileri yürütürken farklı yaklaşımlara sahip bu komşulara karşı tutarlı bir dış politika oluşturmanın zorlukları açıktır. Realizme göre anarşik kuralların geçerli olduğu bir ortamda uluslararası hukuk kural ve ilkelerine veya ideallere dayalı bir dış politika izlemek saflıktır ve başarılı olamaz.⁶ Bu kuralların geçerli olduğu ortamlarda anarşik kurallara uygun reelpolitik uygulamalar ise diğer aktörler tarafından kötü niyetlilik olarak algılanır. Bu farklılaşmalar Türkiye için tek tip bir dış politika yaklaşımının başarı şansını azaltmakta, ilkeli ve tutarlı bir dış politika formülasyonu ve performansını ise zorlaştırmaktadır.

Bu makale, Soğuk Savaş sonrasına özgü bir durum olarak Türkiye'nin farklı stratejik kültürler arasında sıkışmasından kaynaklanan sorunları vurgulamaktadır. Türkiye'nin batısında entegrasyon ve işbirliğine dayalı bir stratejik kültür, doğusunda ise parçalanma ve çatışmayı ön plana çıkaran güvenlik sorunları hakimdir. Bir yandan Avrupa'nın kurumsal çerçevede gelişen ve ortak kurallara dayalı stratejik kültürünü benimserken aynı zamanda Ortadoğu ve Kafkasların reelpolitik kültürü ile iç içe yaşamak zorunda kalan Türkiye bu çelişkili durum nedeniyle dış politikasında zaman zaman sorunlar yaşamaktadır. Örneğin PKK sorunu önemli bir dış politika sorunudur, ancak Avrupalılar bu sorunu bir özgürlük sorunu olarak ele alırken Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri açısından bu bir güvenlik sorunudur. Bir tarafın çözüm olarak önerdiği politikalar diğer taraf için yeni güvenlik zaafiyetleri ve yeni sorunların çıkış noktaları olarak algılanmaktadır. Farklı stratejik kültürler aynı sorunları farklı yorumladıkları için bu sorunlar karşısında farklı (dış politika) davranışlar(1) önermektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde uluslararası alt-sistemler kavramsal olarak ele alınarak farklı stratejik kültürlerin varlığına dikkat çekilecektir. Daha sonra bu farklı stratejik kültür ve kimliklere örnek olarak Türkiye'nin çevresindeki Avrupa ve Ortadoğu alt-sistemlerinin stratejik kültürleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Burada stratejik kimlik kavramıyla kastedilen şey kültürel kimlik sorunları ve iç politikadaki Batıcı ve gelecekselci kimlik tartışmalarından ziyade dış politikanın yürütülmesine ilişkin tarzlar ve yaklaşımlardır. Bu bakımdan, literatürde Türk dış politikası hakkında ortaya konmuş klasik kültürel kimlik-dış politika ilişkisi tartış-

⁶ Hans J. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, Revised by Kenneth W. Thompson, Sixth Edition, New York, McGraw Hill, 1985, s. 5-7, 14-15 ve 293-327.

malarının dışında onlardan farklı bir çerçeve çizilmektedir. Daha sonraki bölümlerde Türkiye'nin bu farklı stratejik kültürler arasındaki konumu ve "sınır-ülke" niteliği ortaya konulacaktır. Sınır-ülke konumunda yer alan bir ülkenin genel olarak sahip olduğu avantaj, dezavantaj, fırsat ve risklerin yanısıra bu ülkelerin uluslararası politikaya bakışları yine önce kavramsal olarak değerlendirilecek, daha sonra aynı fırsat ve riskler Türkiye açısından ele alınacaktır.

Uluslararası Sistem, Alt-sistemler ve Farklı Stratejik Kültürler

Uluslararası ilişkilerde egemen paradigma olan realizme ve özellikle neorealist yaklaşıma göre uluslararası sistemin yapısı devletleri belirli şekillerde davranmaya yönlendirir. Bu yaklaşımlara göre tek bir uluslararası sistem vardır ve bu sistem devletler ve bölgeler arasındaki farklılıkları önemsiz kılar.⁷ Bu da, güvenlik ve güç arayışı temelinde ortak bir stratejik kültür yaratmaktadır. Ülkelerin tarihleri, kültürel yapıları veya siyasal rejimleri ne olursa olsun güvenliklerini sağlayabilmek için benzer politikalar izlerler. ABD ve Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş yıllarında bunun en somut örnekleri olmuştur. Tamamen farklı dünya görüşüne sahip bu iki süper güç, dış politikaları açısından değerlendirildiğinde benzer davranışlar sergilemişlerdir. Sistemin anarşik yapısından kaynaklanan zorunluluklar ülkeler arasındaki farklılıkları önemsiz hale getirdiği için realistler genel olarak iç politikayla ilgilenmezler ve iç politikanın dış politika üzerindeki etkisini ihmal edilebilir düzeyde bulurlar.

Ancak genel bir uluslararası sistemin yanısıra, bu sistemden ve birbirlerinden çeşitli bakımlardan farklılık gösteren alt-sistemler de vardır. Bir devlet grubunun alt-sistem olarak tanımlanabilmesi için gerekli bazı özellikler saptanabilir.⁸ Bu çalışma açısından önemli olanları özetle vurgulayacak olursak, sistemin öncelikle coğrafi ve tarihsel olarak hem içerideki aktörler hem de dışarıdakiler tarafından ayrı bir bölge ya da davranış alanı (*theatre of operation*) olarak kolaylıkla algılanabilmesi gerekir. Bir başka deyişle sistemin sınırları olmalıdır. Bu sınırlar içerisinde aktörler arasındaki etkileşim ve ilişkilerin örüntüsü düzenli ve yoğun olmalı, yani alt-sistemin kendine özgü davranış kalıpları gözlemlenebilmelidir. Aktörler arasında birbirlerinin davranış ve politikalarını etkileyebilecek kadar

7 Uluslararası sistem konusunda genel bir literatür değerlendirmesi için bkz. Atıla Eralp, "Sistem," Atıla Eralp (ed.) *Devlet ve Ötesi. Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 125-153.

8 William R. Thompson, "The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory," *International Studies Quarterly*, vol. 17, no 1, March 1973, s. 93 ve 101.

bir yakınlık, yani kurumsal ilişkiler veya bölgesel çapta bir örgütlenme olmalıdır. Burada vurgulanması gereken nokta, hemen her alt-sistem içerisinde farklı niteliklerde örgütlenme yapılarının bulunmasıdır. Önemli olan bu örgütlerin niteliksel farklılıklarıdır. Örneğin AB, diğer bölgesel örgütlenmelerden tamamen farklı bir niteliğe sahiptir. Bunların yanısıra sistemi oluşturan aktörler arasında belli derecede etnik, dilsel, kültürel, sosyal ve tarihsel bağlar bulunması gerekir.

Buna rağmen alt-sistem kavramının mutlaka bir coğrafya ile sınırlı olma zorunluluğu da yoktur. Coğrafi bir bölgenin ötesinde ekonomik ya da siyasal ilişkiler yoluyla da bir alt-sistem oluşabilir. Örneğin ABD ve Avrupa devletlerinin coğrafi olmayan ancak (stratejik) kültür temelinde bir Batı alt-sistemini oluşturduğu söylenebilir. Burada önemli olan, aktörlerin benzer yaklaşımlar, algılamalar, amaçlar ve davranışlar göstermeleridir. Bir başka deyişle aralarındaki ilişkileri belli bazı ilkelere dayandırmış ülkeler bir alt-sistem olarak tanımlanabilir.

Bölgesel veya kültürel sistemlerden ayrı olarak farklı niteliklere sahip devletlerin oluşturdukları alt-sistemlerden de söz edilebilir. Sorensen uluslararası sistemdeki devletleri, Westphalia tipi (modern), post-modern ve pre-modern olmak üzere üçlü bir sınıflandırma ile ele almaktadır.⁹ Her üç devlet tipinin de uluslararası ilişkilere yaklaşımı ve egemenlik anlayışı birbirinden farklıdır. Westphalia tipi modern devlet genel uluslararası sisteme hâkim olan devlet anlayışıdır. Post-modern devlet ise daha çok Avrupa alt-sistemine özgü ve aralarındaki ilişkileri egemenlik paylaşımına dayalı hukuksal ve kurumsal düzlemde yürüten devletlerdir. Pre-modern devlet tipi Sorensen'a göre daha çok Sahra Afrikası'nda yaygın olan iç bütünlüğünü sağlayamamış, dış yardımlara bağımlı zayıf devlet tipidir. Bu çalışmada pre-modern devlet tipi, uluslaşma sürecini tamamlayamadığı için kimliksel farklılıklar nedeniyle kendini güvensiz hisseden zayıf devletler olarak yorumlanmaktadır. Bu devletlerin tehdit algılaması yüksek olduğu için daha çatışmacı oldukları söylenebilir.

Cooper da yeni dünya düzenini üç farklı grup devletin oluşturduğu sistemler ve farklı düzenler olarak yorumlamaktadır.¹⁰ Buna göre yeni düzende pre-modern, modern ve post-modern olmak üzere üç farklı dünya vardır. Pre-modern dünyada ulusal kimlik oluşumu zayıf olduğu için in-

9 Georg Sorensen, "States are Not 'Like Units': Types of State and Forms of Anarchy in the Present International System," *The Journal of Political Philosophy*, vol. 6, no 1, March 1998, s. 79-98.

10 Robert Cooper, *Post-Modern State and the New World Order*, Demos, 2000.

sanlar imparatorluk ve kaos arasında bir seçim yapmak zorunda kalmışlar ve kimse imparatorluğu seçmediği için kaos tercih edilmiştir.¹¹ Bu kaostun nedeni pre-modern dünyada devletlerin zayıf olması ve bunun da devlet-dışı aktörleri ön plana çıkarmasıdır. Bu nedenle uyuşturucu kaçakçılığı ve uluslararası terörizm temelde bu dünyadan beslenmektedir.

Hem Sorensen hem de Cooper pre-modern ve post-modern dünyaların modern dünyadan farklı olarak ulusal egemenlik anlayışından uzaklaştığını vurgulamaktadır. Ancak farklı nedenlerle... Pre-modern dünyada kaos ve otorite eksikliği nedeniyle, post-modern dünyada ise iç ve dış politika ayrımını ortadan kaldıran yetki paylaşımına dayalı ortak politikalar sonucunda egemenlik yetkileri zayıflamıştır. Birisi başarısız politikalar, diğeri bilinçli politikalarla modern devletin egemenlik anlayışından uzaklaşmıştır. Post-modern ve pre-modern dünyaların özelliği çeşitliliğe ve yerelliğe önem vermeleridir, ancak post-modern dünyada bu yapılrken kaos yaratılmamış, onun yerine yeni bir merkezi otorite kurulmuştur. AB, post-modern dünyanın en somut kurumsal örneğidir. Modern dünyada ise egemenlik hala güvenlik sorunu olarak algılanan ve oldukça hassas bir konudur.

Bu farklı devlet tiplerine dayalı sistemlerde güvenlik ya da tehdit algılama biçimleri de farklıdır.¹² Pre-modern devletlerde güvenlik ağırlıklı olarak içeriden kaynaklanan bir sorunken, modern devletlerde tehdit vurgusu dış faktörlere ve diğer aktörlerden kaynaklanan unsurlara yapılır. Post-modern devletler ise klasik güvenlik kaygılarından sınırlanmışlardır. Modern devletler açısından sınır çok önemli bir güvenlik konusu olduğu halde post-modern devletler açısından sınırlar önemini giderek kaybetmekte, hatta silahlı kuvvetlerin öncelikli görevi geleneksel ülke savunması olmaktan çıkarak insani müdahale gibi coğrafi olmayan sorunlara yönelmektedir.¹³

Farklı dünyalara ait bu devletler kendi anlayışlarına uygun ilişkiler temelinde farklı alt-sistemleri oluşturmaktadır. Alt-sistemlerin birbirlerinden farklılıkları değerlendirildiğinde¹⁴ biri içsel diğeri dışsal iki önemli unsur

11 Cooper, *Post-Modern State and the New World Order*, s. 16.

12 Georg Sorensen, "An Analysis of Contemporary Statehood: Consequences for Conflict and Cooperation," *Review of International Studies*, vol. 23, no 3, July 1997, s. 264. Sorensen, bu makalede kavramsal tutarlılık açısından pre-modern ya da modernite-öncesi devletler olarak nitelenen devletleri, egemenliğini daha sonra kazanmış post-koloniyal ya da sömürgecilik-sonrası devletler olarak ifade etmektedir.

13 Sorensen, "An Analysis of Contemporary Statehood," s. 267.

14 Bkz. Raimo Varymen, "Regional Conflict Formations: An Intractable Problem of International Relations," *Journal of Peace Research*, vol. 21, no 4, November 1984, s. 337-359.

ön plana çıkmaktadır. İçsel olarak alt-sistemin aktörleri arasındaki ilişkiler, birer ucunda homojen ve heterojen olarak nitelendirilebilecek davranış modellerinin bulunduğu bir yelpazede değerlendirilebilir. Pre-modern devletlerin oluşturduğu alt-sistemler heterojendir çünkü bu devletlerin iç bütünlüğe sağlayamamış olması çok geniş bir yelpazeye yayılan bir farklılık ve çeşitlilik yaratır. Ortak payda ve değerlerin zayıf olması da güvensizlik, rekabet ve çatışmayı beraberinde getirir. Heterojen sistemler yalnızca rekabetçi ve çatışmacı bir ilişki türünü değil, aynı zamanda aktörlerin birbirlerinin meşruiyetini bile sorguladığı bir yapıyı tanımlar.¹⁵ Böyle bir alt-sistemde meşru görülmeyen aktör ortadan kaldırılmaya çalışılır. Bu tür bir ilişki yapısı, Soğuk Savaş yıllarında Doğu ve Batı olarak iki farklı ideolojik kampa bölünmüş Avrupa'da görülmüştür. Ortadoğu'da ise bu tür yapının hala devam ettiği söylenebilir. Homojen alt-sistemler ise içsel bütünlüğünü sağlamış devletlerden oluştuğu için ortak değerler ve paydalar temelinde yürütülen ilişkilere dayanır ve işbirliğine daha yatkındır.

Dışsal olarak alt-sistemler, genel uluslararası sistem ve sistemik güçlerle ilişkileri açısından farklılık gösterir. Sisteme hâkim büyük ve süper güçlerin alt-sistem içerisindeki ilişkilere müdahale yoğunluğu, söz konusu alt-sistem içerisindeki ilişkilerin dinamiklerini ve yapısını da etkilemektedir. Bazı alt-sistemler çeşitli nedenlerle daha fazla müdahaleye maruz kalırken diğerlerine müdahale daha azdır ya da yoktur. Pre-modern devletlerin oluşturduğu alt-sistemler, zayıflıkları nedeniyle dış müdahaleye daha fazla açıktır. Bu devletlerin kendi aralarındaki güvensizlik ve çatışmalar, onları dış müdahaleleri daha açık hale getiren bir başka unsurdur. Varynen'a göre dış müdahaleler arttıkça sistemin kendi içerisindeki sorunları barışçı bir şekilde çözmesi güçleşmekte ve ilişkiler daha çatışmacı algılamalara dayanmaktadır.

Stratejik kültür kavramı literatürde daha çok belirli bir ülkenin jeopolitik konumu ile siyasal ve toplumsal yapısı tarafından şekillendirilen ve dış politika sorunlarına yaklaşımını ifade eden bir kavram olarak kullanılmaktadır.¹⁶ Davutoğlu bu kavramı stratejik zihniyet olarak nitelemektedir.¹⁷ Bu çalışmada ise stratejik kültür kavramı belirli ülkeden ziyade, bir bölge ya da alt-sisteme özgü davranış ve algılama şekillerinin

¹⁵ Varynen, "Regional Conflict Formations," s. 341.

¹⁶ Yitzhak Klein, "A Theory of Strategic Culture," *Comparative Strategy*, vol. 10, no 1, January 1991, s. 3-23; Jeffrey S. Lantis, "Strategic Culture and National Security Policy," *International Studies Review*, vol. 4, no 3, Fall 2002, s. 87-113.

¹⁷ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 29-30.

toplama olarak tanımlanmaktadır. Bu davranış ve algılama şekilleri, tehditler, işbirliğine yönelik fırsatlar, sorunlara çözüm yaklaşımları gibi pek çok konuyu kapsayabilir. Bu çalışma açısından alt-sistemleri ayırdeden ve hem içsel hem de dışsal dinamikler tarafından şekillendirilen en temel unsur, coğrafya ile birlikte ele alınması gereken stratejik kültürdür. Çünkü alt-sistemi tanımlayan tüm unsurlar peşpeşe sıralandığında, bir sistemi oluşturan aktörlerin ortak bir stratejik kültür çerçevesinde hareket ettikleri söylenebilir. Ortak stratejik kültür mutlaka ortak ve paylaşılan değerlere dayalı olmak zorunda değildir. Stratejik kültür, aktörlerin kendi aralarındaki ilişkilerin yapısını algılama ve anlayış şeklidir. Bu nedenle, bir grup ülke arasındaki rekabet ve çatışmaya dayalı ilişkiler, o ülkeler arasındaki ortak bir stratejik kültür olmadığının bir işareti değil de, çatışmaya ve reelpolitığe dayalı bir stratejik kültürün hâkimiyetinin işareti olarak yorumlanabilir.

Gray'e göre stratejik kültür, davranışların şekillendiği ve oluştuğu bağlamdır¹⁸ ve davranışlar için bir rehber olduğu da söylenebilir.¹⁹ Meyer de benzer bir şekilde stratejik kültürü "belirli politikaların başarılı bir şekilde izlenebilmesine olanak sağlayacak bir tür zihniyet" olarak tanımlamaktadır.²⁰ Bu zihniyet, başarıya giden yol olarak işbirliğini seçebileceği gibi çatışma ya da rekabeti de seçebilir. Johnston'a göre stratejik kültür, hangi davranışların kabul edilebilir ve hangilerinin edilemez olduğu konusunda ipuçları verirken politika alternatiflerini sınırlandırır ve yapılabilecek tercihler hakkında tahmin olanağı sağlar.²¹ Böylece kabul edilebilir ve meşru olarak algılanan davranışları söylem düzeyinde yansıtan bir resmi dil yaratır. Örneğin, güvenlik uzmanlarına daha ağırlık veren ve askeri politika yöntemlerini ön plana çıkaran bir dış politika dili ilişkilere hâkim olabilir.²² Ya da Avrupa'daki gibi ortak hukuksal ilkeleri ve kurumsal çerçeveyi yansıtan bir dile dayalı dış politika kültürü de geliştirilebilir.

Dolayısıyla stratejik kültür dış politika ile yakından ilişkili bir kavramdır. Dış politikaya ilişkin fikirler, yaklaşımlar, gelenekler, tercihler ve

18 Colin S. Gray, "Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back," *Review of International Studies*, vol. 25, no 1, January 1999, s. 50.

19 Gray, "Strategic Culture as Context," s. 63-64.

20 Cristoph O. Meyer, "Theorizing European Strategic Culture Between Convergence and the Persistence of National Diversity," *CEPS Working Document No 204*, Brussels, Centre for European Policy Studies, June 2004, s. 2.

21 Alastair Iain Johnston, "Thinking About Strategic Culture," *International Security*, vol. 19, no 4, Spring 1995, s. 46.

22 Johnston, "Thinking About Strategic Culture," s. 57.

bunların birbiriyle örölüş biçimi, dış dünyayı algılama ve ona karşılık verme şekli de yine stratejik kültür olarak tanımlanabilir.²³ Stratejik kültürü tanımlamak için kullanılan faktörler coğrafya, etno-kültürel özellikler, tarih, sosyo-ekonomik ve siyasal yapı, askeri kurumlar ve asker-sivil ilişkisi, gelenekler ve ideoloji olarak özetlenebilir.²⁴ Meyer'e göre, stratejik kültür üç farklı düzeyde sonuç doğurur: siyasal karar alıcılar, toplum ve silahlı kuvvetler yani askerler.²⁵ Tüm bu görüşler birlikte değerlendirildiğinde stratejik kültürün içsel olarak ülkelerin sosyo-kültürel, siyasal ve askeri yapılarının bir yansıması olduğu söylenebilir.

Bu tür içsel faktörlerin yanısıra stratejik kültürün bu çalışma açısından daha önemli olan boyutu dışsal, yani ilişkiseldir. Buna göre belirli bir bölge ya da alt-sistemin stratejik kültürü ilişkişel olarak ortaya çıkar. Devletlerin hem kendi aralarındaki hem de diğer sistemlere ait ülkelerle aralarındaki ilişkiler stratejik kültürü şekillendirir. Alt-sistemleri ortaya çıkaran dinamikler gibi stratejik kültür de hem içsel hem de dışsal etkiler altında oluşur ve değişir. Çünkü stratejik kültür yalnızca bir ülkenin kendi iç gelişmeleri, tarihi ve koşulları tarafından şekillendirilmez. Hudson'a göre stratejik kültür, aynı zamanda bir ülkeye diğer aktörlerin verdiği rollerden de etkilenir ve aktörün dış ilişkilerinin bir ürünüdür.²⁶ İlişkişel olarak ortaya çıkan bir algılama ve davranış şekli olarak yorumlanan bu kavramın yalnızca bir ülkenin dış politika davranışını açıklamak için değil, alt-sistemlerin ya da bölgesel ülke gruplarının kendi aralarındaki ilişkileri açıklamak için de yararlı olacağı düşünülmektedir.

Bu bağlamda Wendt, uluslararası sistemde Hobbes, Locke ve Kant'ın görüşlerine dayalı üç farklı stratejik kültürden söz etmektedir.²⁷ Bu kültürlerde devletler, diğer devletleri genel olarak düşman, rakip veya dost olarak algılar ve buna göre politika üretirler. Çatışma temelinde şekillenen ve işbirliğinin minimal düzeyde kaldığı Hobbesçı kültüre örnek olarak Ortadoğu verilebilir. Hobbesçı anlayışa dayalı sistemlerde, çatışma dışında ortak bir stratejik kültürün varlığı bile tartışılabilir. Bu sistemlerden farklı olarak Lockçu kültürde devletler, aralarındaki ilişkileri düşmanlıktan çok rekabete dayandırır ve birbirlerinin egemenlik haklarına saygı gösterirler.

23 Gray, "Strategic Culture as Context," s. 54-55.

24 Johnston, "Thinking About Strategic Culture," s. 37.

25 Meyer, "Theorizing European Strategic Culture," s. 4.

26 Valerie Hudson, "Cultural Expectations of One's Own and Other Nations' Foreign Policy Action Templates," *Political Psychology*, vol. 20, no 4, December 1999, s. 770.

27 Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999, s. 246-312.

Bu devletlerin aralarındaki sorunlar yaşamsal, yani var ya da yok olmaya ilişkin sorunlar değildir. Kantçı kültürün en tipik örneği ise kendi içindeki ilişkileri işbirliği temelinde yürüten Avrupa sistemidir. Bu kültürler Türk dış politikası bağlamında değerlendirildiğinde karşılaşılan temel zorluk, dış politika kültürünün (algı, yaklaşım ve davranışlar) Hobbesçı Ortadoğu ile Kantçı Avrupa arasında şekillenmesi ve bu nedenle yaşanan çelişkilerin aşılabilmesidir.

Soğuk Savaş'ın Sonu, Türkiye'nin Konumu ve Jeostratejik Çerçeve

Dış politika değerlendirmelerinde yaygın yaklaşım, Soğuk Savaş'ın bitişi önemli bir dönüm noktası ve analizler için bir çıkış noktası olarak almaktır. Soğuk Savaş'ın sonu, önemli bir sistemik dönüşüm olmasına rağmen bütün ülkeleri benzer şekillerde etkilememiştir. Örneğin ABD, Avrupa ve Rusya için asıl önemli değişim Sovyetlerin dağılması ve iki kutuplu sistemin çöküşüdür. Soğuk Savaş'ın sonunu bütün aktörler için benzer sonuçlar doğuran bir gelişme olarak ele almanın Türkiye gibi bazı ülkelerin dış politika sorunlarını ve dinamiklerini anlamamıza katkısı sınırlıdır. Soğuk Savaş'ın sonu genel ve sistemik bir değişimdir ve alt-sistemlerde de değişimler yaratmıştır. Ancak bu değişimin etkileri farklı alt-sistemlerin varlığı nedeniyle homojen olarak dağılmamıştır. Soğuk Savaş'ın sonu, Avrupa, Ortadoğu, Kafkaslar, Çin ve Latin Amerika için farklı farklı anlamlar taşır. Avrupa için radikal bir dönüşümü ifade eden Soğuk Savaş'ın sonu, Ortadoğu açısından bu kadar köklü bir değişim anlamına gelmez.²⁸ Çünkü Ortadoğu'daki çatışmaların hiçbirinin kökeni Soğuk Savaş'a dayanmaz ve ondan daha eskidir.

Sistemik değişimlerin yarattığı sonuçlar, farklı alt-sistemlerle çevrili ülkeler tarafından daha belirgin bir şekilde hissedilir. Bu nedenle Soğuk Savaş sonrası dönemin Türkiye'ye özgü bazı koşulları tanımlanabilir. İdeolojik temelli kamplaşmanın sonu, etnik milliyetçiliğin yükselişi, Balkanlar ve Kafkaslardaki çatışma ve istikrarsızlıklar, Türk dış politikasını diğer ülkelerin karşılaştığı aynı belirsizlik ortamı ve tehditlerle karşı karşıya bırakmıştır. Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin uluslararası ortam hakkındaki zengin Batı literatürünün de etkisiyle Türk dış politikası ağırlıklı olarak bu bağlamda ele alınmış, Türkiye'ye özgü koşulların daha sonraki yıllardaki gelişimi yeterince incelenmemiştir. Oysa Türkiye'nin bu dönemdeki stra-

²⁸ Efraim Karsh, "Cold War, post-Cold War: Does It Make a Difference for the Middle East?" *Review of International Studies*, vol. 23, no 3, July 1997, s. 271-272.

tejik ve jeopolitik konumu, Sovyetler'in dağılmasından çok Avrupa'daki entegrasyonun katettiği ilerlemeden etkilenmiştir.

Jeopolitik konum çoğu zaman değişmeyen sabit bir dış politika unsuru olarak düşünülse de, aslında dış politika formülasyonunda hesaba katılan diğer tüm unsurlar gibi değişkendir.²⁹ Çünkü jeopolitik, hem coğrafyanın siyaset üzerindeki etkisini, hem de tarihsel deneyimlerle birlikte siyasetin coğrafyaya yüklediği anlamı ifade eder. Bu nedenle jeopolitik konum, hem iç siyasal gelişmelere hem de uluslararası ortamdaki değişikliklere bağlı olarak yavaş da olsa değişebilir. Çevredeki aktörlerin kimliklerinin ve dış politika yaklaşımlarının değişmesi de bir ülkenin jeopolitik konumunu etkiler. Nitekim Türkiye'nin Soğuk Savaş yılları ile günümüzdeki jeopolitik konumunun aynı olmadığı rahatlıkla söylenebilir.

Türkiye için Soğuk Savaş'ın sonu iki farklı boyutta ele alınabilir. Birinci boyutta, uluslararası sistemi bir bütün olarak etkileyen Sovyetler'in dağılması vardır. Sovyetler'in dağılması bölgede istikrarsızlık ve bölgesel güç rekabetini artırmış, Sovyet sisteminin yarattığı düzen yerine reelpolitik mücadeleler yeniden canlanmıştır.³⁰ Sovyetler'in uluslararası arenadan çekilmesiyle birlikte Avrupa'yı çevreleyen stratejik ortam köklü bir şekilde değişmiş, Avrupa'nın güvenlik sorunlarına yaklaşımı da radikal bir dönüşüm geçirmiştir. Ağırlıklı olarak Avrupa üzerinden yürütülen Soğuk Savaş'ın sona ermesi Avrupa'da bir rahatlama ve yaklaşım değişikliğini de beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş yıllarında güvenliği herkes gibi askeri çerçevede algılayan Avrupa, izleyen yıllarda sorunun ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerine vurgu yapmaya başlamış ve daha sivil bir yaklaşım benimsemiştir. Avrupa yaklaşımındaki bu dönüşüm, hem ABD hem de Türkiye ile ilişkilerinde önemli farklılıklar ve sorunlara yol açmıştır. Çünkü her iki ülke açısından da stratejik ortamdaki değişim Avrupa'daki kadar radikal olmamış ve ulusal güvenlik sorunları tam olarak çözülememiştir. Bu nedenle ABD ve Türkiye doğal olarak güvenlik ve dış politika sorunlarını askeri temelde yorumlamaya devam etmektedir. Bir kez daha vurgulamak gerekirse Soğuk Savaş'ın bitiminde ortaya çıkan birinci sonuç, Türkiye ve Avrupa arasında stratejik bir farklılaşmanın oluşmasıdır.

Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin ikinci boyutu, Avrupa'nın niteliksel olarak geçirdiği dönüşüm ve entegrasyonun kaydettiği ilerleme ve bunun yarattığı stratejik ikileme ilgilidir. AB'nin 1990'lı yıllarda yaşadığı deği-

²⁹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 116-117.

³⁰ Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler," *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, s. 366-426.

şim ve dönüşüm Türk dış politikasında kimlik dışında yeni ikilemleri de beraberinde getirmiştir. Aslında bu ikilem, Yunanistan'ın AET'ye girişi ile başlayıp Romanya ve Bulgaristan'ın AB üyeliği ile devam eden süreçte olgunlaşmıştır. Daha önce Türkiye'nin etrafında her yönüyle reelpolitik anlayışa dayalı bir dış politika ortamı hâkimken, Avrupa'da yaratılan post-modern devlet sistemi böylece Türkiye'nin batı sınırlarına kadar genişlemiş oldu. Reelpolitik güç mücadelelerinden kaçarak hukuka dayalı bir ilişki türünün Avrupa'da geliştirilmesi ve bunun genişleme yoluyla yaygınlaştırılması, Türkiye'nin batısındaki bu ilişki türüyle doğusundaki reelpolitik güç mücadelesini bağdaştırabilecek tutarlı bir dış politika geliştirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Türkiye'nin daha önceleri ilgisiz kaldığı Ortadoğu'ya yönelik ilgisinin bu dönemde artmış olması da farklı dış politika yaklaşımları arasındaki ikilemi güçlendirmiştir. Bu bağlamda Ortadoğu'daki komşularıyla daha yakın ilişkiler geliştirmek isteyen Türkiye, bölgenin İsrail-Filistin sorunu gibi diğer sorunlarıyla da daha aktif bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. Eğer Ortadoğu'ya yönelik artan ilgi ve yoğunlaşan ilişkiler olmasaydı, Avrupa'da meydana gelen değişim belki de dış politika konusunda bu kadar güçlü bir ikilem yaratmayabilirdi.

Daha önce bu ikilemin yerinde ABD-Sovyetler ekseninde çözümü nispeten kolay bir ikilem vardı ve yapılan net bir tercihle bu ikilem çözülmüştü. Ancak yeni ikilemin doğuşu doğrudan doğruya Sovyetlerin dağılması ile değil, bir tarafta bu dağılmanın yarattığı fırsatlarla genişleyen ve entegrasyonu derinleştirmeye yönelik adımlar atan Avrupa'nın yaşadığı dönüşüm, diğer tarafta hem son dönemlerde Ortadoğu ülkeleri ile daha yakın ilişkiler kurma çabalarının yoğunlaşması hem de Ortadoğu'dan algılanan tehditlerdeki artış sonucunda oldu. Şimdiki ikilem, ulusal kimlik sorunlarını da ilgilendiren ve iç politikaya yansımaları çok daha güçlü bir ikilemdir. Yani bir tarafta anarşik uluslararası ortamın sonuna işaret eden kurumsal ve hukuksal temelde barışçı ilişkilerle tanımlanan Avrupa, diğer tarafta hala çatışma ve güvensizliğe dayalı ve güç temelinde ilişkilerini yürüten Ortadoğu...

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemi yorumlayan Robert Kagan eski Batı Bloku'nda "cennet ve güç" olarak nitelendirdiği iki farklı anlayışın ortaya çıktığını belirtmektedir.³¹ Kagan'a göre ABD tarafından benimsenen güç anlayışı uluslararası sisteme hâkim olduğu için aslında Avrupa bir istis-

³¹ Robert Kagan, *Of Paradise and Power, America and Europe in the New World Order*, New York, Vintage Books, 2004.

nayı temsil etmektedir. Çünkü Avrupa’da kurumsal bir çerçevede yürütülen ilişkiler ve Amerikan güvenlik şemsiyesi, Avrupa’nın anarşik uluslararası ortamdan sıyrılarak reelpolitik kaygıları bir kenara bırakabilmesini sağlamıştır. Bu bağlam Türkiye açısından yorumlandığında, Avrupa’daki stratejik dönüşümün Türkiye’yi iki farklı anlayış ya da dünya, yani Avrupa’daki istisnai durum ve Ortadoğu’nun güç mücadelesine dayalı politikaları arasında sıkıştırdığını söyleyebiliriz. Cennete girmeye çalışan ancak güç dünyasında yaşamaya da devam etmek zorunda kalan Türkiye, bu iki dünya arasındaki çelişkileri en çok yaşayan ülkedir. Bu çelişkileri daha net olarak ortaya koyabilmek amacıyla, Soğuk Savaş sonrası Türkiye’yi çevreleyen ve Türkiye için özgün bir jeopolitik konum yaratan iki önemli alt-sistemin stratejik kültürlerini değerlendirmek gerekmektedir.

Türkiye’yi Çevreleyen Çelişkili Alt-sistemler: Avrupa ve Ortadoğu

Bir ülke, coğrafyasının niteliği, jeopolitik konumunun dış politika açısından ne anlama geldiği ve ne tür avantaj ve dezavantajlar içerdiğini kendisi tanımlamadığı sürece başkalarının kendisi için biçtiği rolleri oynamak zorunda kalır.³² Türkiye’nin jeopolitik konumunun önemine ilişkin tartışmalarda bu tür bir yaklaşım kendini hissettirmektedir. Türkiye’nin konumu, “enerji boru hatları üzerinde,” “kriz bölgelerine yakın ve dolayısıyla süper güçlerin her zaman ilgi alanı olan,” “Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin komşusu ve ABD için son derece önemli bir müttefik,” “Sovyetler ve Rusya’nın sıcak denizlere çıkışını kontrol eden boğazlara hâkim bir ülke” gibi ifadelerle değerlendirilmiştir. Bu ifadelerin ortak yönü, hep başka ülkelerin kaygı, amaç ve politikaları temelinde bir jeopolitik konum tanımı yapmalarındadır. Bu da Türkiye’nin jeopolitik önemini diğer ülkelerin politikalarına bağımlı kılmakta, diğer özgün yönlerinin ise göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Bu çalışmaya göre, Türkiye’nin kendine özgü jeopolitik konumunu ve bunun önemini tanımlayan temel unsur, istikrarsızlık ve çatışma noktalarına olan yakınlığı ya da küresel güçlerin ilgi gösterdiği bir bölgede yer alması değil, farklı stratejik kültürlerle ve siyasal yapılarla çevrili olmasıdır. Batısında (Avrupa) post-modern olarak nitelenebilecek devlet yapısına dayalı bir ilişkiler bütünü olmasına rağmen, doğusunda (Ortadoğu ve Kafkaslar) modernite öncesi (ya da pre-modern) döneme ait ve uluslaşma sürecini tamamlayamamış devletlerin yürüttüğü bir ilişkiler bütünü hâkimdir. Aktörler arasındaki ilişkiler, bir tarafta ulusun ötesine geçmeye

³² Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 31-34.

çalışan alternatif arayışlarına dayalı bir anlayış, diğer tarafta uluslaşma sürecine ilişkin kaygılar tarafından şekillendirilmektedir.

Avrupa'daki uluslararası ilişkilerin yapısını tanımlayan temel kurumsal yapı AB'dir. Birliğin kuruluşunda da Avrupalı devletlerin ulusal çıkarlarını yeniden tanımlama ve yeni bir kimlik yaratma çabası vardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa, Almanya'yı sürekli baskı ve kontrol altında tutmaya dayalı dar ulusal çıkar tanımını terkederek, Almanya ile birlikte benimsediği ortak bir kimlik temelinde Fransız ulusal çıkarlarını yeniden tanımlamıştır. Bu yeni yaklaşım, Fransız ve Alman ulusal çıkarlarını artık karşıt konumlara yerleştirmek bir yana, bu iki ülkenin ortak kurumlar çerçevesinde ulusal egemenlik yetkilerini paylaşmasını gerektiriyordu. Klasik anlamda dış politikada ulusal egemenliğe vurgu yapan ulusal çıkar kavramı bugün AB bünyesinde neredeyse tamamen terkedilmiştir.

Avrupa'nın en çarpıcı ve özgün yanı, egemenlik paylaşımına dayalı bir stratejik kültür geliştirmiş olmasıdır.³³ Bu bağlamda, insan hakları gibi belirli konularda ülkelerin içişlerine bile karışılabilen, bu yolla güvenliğe ve istikrara yönelik tehditlerin ortaya çıkması engellenmektedir. AB'nin yanı sıra Avrupa Konseyi bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve AGİT bu tür egemenlik paylaşımı yoluyla ortak çıkar ve güvenlik anlayışına örnek olarak verilebilir. Yeni ulusal çıkar tanımını çerçevesinde ulusal egemenlik yetkilerinin bir kısmı üye devletler tarafından AB kurumlarına terkedilmekte ve bu yolla ulusal çıkarlar yeni kazandıkları anlamlar bağlamında savunulmaya çalışılmaktadır. Devredilen egemenlik yetkileri arasında belki de en çarpıcı olanı, ortak para birimine geçişle birlikte mali kararların AB Merkez Bankası'na devredilmesi olmuştur. Ortak güvenlik ve dış politika uygulaması aşamasına gelindiğinde ise devletlerin en temel fonksiyonlarından olan pek çok siyasal yetki de AB kurumlarına devredilmiş olacaktır. Devletleri, en kısıkanç şekilde savundukları bu yetkileri devretmeye ve ulusal çıkarlarını yeniden değerlendirmeye iten faktör, yaratılan ortak kurumlar ve ortak kimliğin siyasal gücüdür.

Avrupa hariç hemen hemen dünyanın her bölgesinde reelpolitik güç mücadeleleri izlenmektedir.³⁴ Avrupa'da ise yaptırım gücüne sahip ortak kurumlar çerçevesinde hukuka ve ortak kurallara dayalı post-anarşik bir

33 William Wallace, "The Sharing of Sovereignty: The European Paradox," *Political Studies*, vol. 47, no 3, Special Issue, 1999, s. 503-521.

34 Avrupa'da da zaman zaman reelpolitığe dayalı kaygı ve uzlaşmazlıklara örnekler bulunabilir. Ancak bu örnekler, Avrupa alt-sistemindeki ilişkilerin tanımlayıcı unsuru değildir. Bu coğrafyada yaşayan ülkelerin kendi aralarındaki ilişkilerin yapısını tanımlayan temel unsur, ortak ekonomik çıkarlar temelinde yaratılan kurumsal yapı ve hukuk kurallarıdır.

ilişki türü gelişmiştir. Siyasal anlamda Avrupa Projesi, stratejik rekabet ve tutkuların sınırlandırılması ilkesi üzerine kurulmuştur. Kupchan'a göre birbirine coğrafi olarak yakın güçler arasındaki barışçı ilişkilerin dayanaklarından biri de, stratejik rekabet yerine iyi niyet gösterileri ve karşılıklı çıkarlara saygıyı ifade eden stratejik sınırlama ("*strategic restraint*")³⁵ olmalıdır. Önce Almanya ve Fransa'nın daha sonra da genişleme stratejisiyle diğer katılan ülkelerin "tehlikeli milli tutkular"ından arındırılması Avrupa'daki barışın temelidir. Bu bağlamda en hassas siyasal konularda bile kuşkulardan arındırılmış bir karşılıklı güven ortamının yaratılması gerekmektedir. Bunun başarılması için tek taraflı adımlar yeterli olmadığı için aynı anlayışın sistemdeki diğer ülkeler tarafından da benimsenmesi gerekir. Bunu başarabilen Avrupa devletleri, kendi aralarında "reelpolitığın sonu" olarak nitelenebilecek bir ilişki türü yaratmıştır. Genel olarak aralarındaki ilişki sıfır toplamı olarak algılanan özgürlük ve güvenlik gibi iki kavram, Avrupa'da birbirini destekleyecek şekilde bağdaştırılmıştır. Karl Deutsch'un deyimiyile bir "güvenlik toplumu"³⁶ oluşturulmuş, dolayısıyla anarşik ortamdan ve farklılıklardan kaynaklanan güvensizlik minimize edilmiştir. Bu nedenle Avrupa'da (eski Yugoslavya coğrafyasının bazı bölgeleri dışında) bir savaş çıkma olasılığı yok denecek kadar azdır.

Avrupa'da yaratılan stratejik kültürün daha fazla ülkeye benimsetilebilmesi için AB'nin genişleme stratejisi bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda ortaya "Avrupalılışma" olarak adlandırılan bir süreç çıkmaktadır. Avrupalılışma kavramı, ülkelere tek tip bir Avrupa kültürünün benimsetilmesini değil, Avrupayı tanımlayan ilişki yapılarının kabul ettirilmesi ve benimsetilmesini ifade etmektedir.³⁷ Bir başka deyişle Avrupa'nın kurumsal yapılarına dahil olmak, aynı zamanda Avrupa stratejik kültürünün öğrenilmesi yani Avrupalılışma anlamına gelmektedir. Türkiye de Avrupa ile ilişkilerini bu bağlama oturacak şekilde yeniden düzenlemeye çalışmaktadır. Avrupa ile ilişkileri tanımlayan anahtar bir sözcük aransa bu sözcük demokrasi ve ekonomik entegrasyon olurdu.

Türkiye'nin batısındaki komşularıyla ilişkileri ve sorunları artık ikili ilişkiler bağlamından çıkarak AB kapsamında ele alınmaktadır. Türk-Yunan ilişkilerinin temelini oluşturan Kıbrıs, Ege ve Batı Trakya konuları

35 Charles Kupchan, *The End of the American Era*, New York, Vintage Books, 2002.

36 Karl Deutsch, "Concepts and Processes," Andrew Linklater (ed.), *International Relations, Critical Concepts in Political Science*, vol. II, London, Routledge, 2000, s. 652-664.

37 Johan P. Olsen, "The Many Faces of Europeanization," *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no 5, December 2002, s. 921-952.

bile artık neredeyse Türk-Yunan sorunu olmaktan çıkmış ve AB çerçevesine girmiştir. Bulgaristan'ın AB'ye girişi ve yine AB'nin Balkanları da içine alan uzun vadeli genişleme planları ile birlikte artık Türkiye'nin batıdaki komşularının sayısı stratejik olarak bire inmekte ve tek başlık altında incelenebilmektedir. Bu ülkelerle ilişkilerin temeli klasik realpolitığın dışına çıkarak hukuksal tartışmalar ve mekanizmalar yoluyla şekillenmekte ve askeri güç kullanımı gerçekçi olmaktan uzaklaşmaktadır.

Dolayısıyla artık bu coğrafyada gücün temel unsuru ordu değil kamuoyudur. Kamuoyunu bir güç unsuru olarak kullanabilmek içinse etkin bir kamu diplomasisinin yanısıra bölge ülkeleri arasında genel kabul görmüş hukuksal ilkelere uygun argümanlar geliştirmek gerekmektedir. Bu ilkelerin özünü AB hukuku (*acquis communautaire*) oluşturmaktadır. Bir başka deyişle AB hukukuna aykırı veya bu çerçevenin dışında kalan dış politika argüman ve davranışlarının kabul görmesi oldukça zor görünmektedir. Zaten bu nedenle AB'nin bölge ülkelerine yönelik güç kullanımı da askeri ve ekonomik tehditlerden çok ekonomik teşvikler ve hukuksal yöntemlerle olmaktadır.³⁸ Yapılması istenen reformların hemen hepsi zorlayıcı unsurlar içermekten ziyade ortak değerleri temsil eden hukuk ilkelerine dayandırılmaktadır. Dolayısıyla bu bölgede gücün en temel unsuru hukuk kuralları olmaktadır.

Ortadoğu'da ise uluslararası ilişkilerin temel yürütülüş biçimi çatışma eğilimlidir. Uluslararası alanda genel olarak kaynaklar, inançlar, kimlikler ve ideolojiler üzerine olmak üzere dört tip çatışmadan söz edilebilir. Ortadoğu tüm bu çatışmaları eş zamanlı olarak yaşamaktadır. Bölgenin tarihsel zenginliği ve geçmişinin derinliği nedeniyle inanç, kimlik ve ideolojiler üzerine çatışmalar yaşanmaktadır. Dünyanın en stratejik iki kaynağı olan petrol ve sudan birincisinin bolluğu ve ikincisinin kıtlığı nedeniyle Ortadoğu'da kaynak çatışmalarından söz edilebilir.

Bernard Lewis'e göre Ortadoğu'daki sorunların temel nedeni, "*kimlikler, sadakatler ve bağlılıklar arasındaki çözümlenmemiş çatışmalardır.*"³⁹ Bu nedenle de Avrupa'daki anlayışı niteleyen anahtar sözcük entegrasyon iken, Ortadoğu'daki yapıyı tanımlayan anahtar sözcük parçalanmadır. Uluslaşma sürecinin tamamlanmamış olması, aşiret, inanç ve ulusa dayalı kimlikler arasındaki uyumu engelleyerek çatışmaya neden olmaktadır. Kimlikler arasındaki bu çatışmacı ilişki nedeniyle, bölgede toplumsal fark-

38 Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?" *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no 2, June 2002, ss. 235-258.

39 Bernard Lewis, *From Babel to Dragomans, Interpreting the Middle East*, New York, Oxford University Press, 2004, s. 336.

lılıklar, parçalanma riskinden kaynaklanan bir güvensizlik kaynağı olarak algılanmaktadır. Modernleşme sürecinin yarattığı kimliklerle geleneksel kimlikler arasında bir uzlaşma noktasının bulunamamış olması, bu coğrafyada demokrasinin gelişmesini de engellemektedir. Bu sorunların temelinde, oluşturulmaya çalışılan ulusal kimliklerin ulus-ötesi (Arap veya İslam gibi) ve ulus altı (aşiret, mezhep, tarikat gibi) kimliklerle çatışması yatmaktadır. Bu nedenle Ortadoğu’da aktörler arasındaki ilişkilerin genel yapısını otokratik, monarşik ve diktatöryal rejimler tanımlamaktadır.

Avrupa’da siyasal rejim tartışması Soğuk Savaş’ın bitişi ile sonlandırılmış ve bu konuda bir uzlaşma varılmıştır. Burada liberal demokrasilerin hâkim olduğu nispeten homojen bir sistem mevcuttur. Ortadoğu’da ise demokrasiden, İslam cumhuriyetine ve monarşilerden Arap milliyetçiliğine dayalı Baas rejimlerine kadar uzanan bir siyasal çeşitlilik vardır. Sistem içerisinde rejim konusunda bir uzlaşmaya varılmış olması ilişkilerin yapısını etkilemekte, böyle bir uzlaşmanın varlığı çatışma riskini azaltırken yokluğu bu riskleri artırmaktadır. Örneğin Demokratik Barış Teorisi’ne göre demokratik rejimler birbirleriyle savaşımazlar.⁴⁰ Rejim farklılıklarına ilişkin tartışmalar, savaşa yol açmasa bile Türkiye ve İran arasında olduğu gibi siyasal gerilimlere neden olmakta, “rejim ihracı” tartışmaları, ilişkileri çatışma temeline oturtmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa’daki barışçı ilişkiler karşısında Ortadoğu’daki çatışma eğiliminin nedeni olarak rejim konusundaki uzlaşmazlık ve çeşitlilik gösterilebilir.

Ortadoğu’da, uluslaşma sürecinin tamamlanmamış olması nedeniyle ülkelerin kendi iç farklılıklarını bile tehdit olarak algıladığı bir yapı vardır. Bölgede hâkim etnik ve aşirete dayalı kimliklerin ulusal sınırlarla tam olarak örtüşmemesi ulus kimliğinin zayıflığına eklenildiğinde güvensizlik psikolojisi daha da pekişmektedir. Bu yapı nedeniyle Ortadoğu’da devletlerin terör örgütlerini ve ayrılıkçı hareketleri birbirlerine karşı desteklemesi, nispeten yaygın bir uygulamadır ve ilişkileri etkilemektedir. Suriye’nin Türkiye’ye karşı PKK’yı, Lübnan’a yönelik olarak el-Emel’i, İran’ın İsrail’e karşı Hizbullah, Hamas ve İslami Cihad örgütünü, Irak’a karşı KYB ve KDP’yi, İran ve Suriye’nin Irak’ta ayrılıkçı Ensar el İslam örgütünü desteklemesi bu tür uygulamalara örnek olarak verilebilir.⁴¹

40 Bruce Russett, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, New Jersey, Princeton University Press, 1993.

41 Ortadoğu’da terörist örgütler ve onları destekleyen ülkeler hakkında özet bilgi için bkz. Anthony H. Cordesman, “Terrorist and Extremist Movements in the Middle East: The Impact on the Regional, Military Balance,” with the assistance of Bobby Roshan, Working Draft, Center for Strategic and International Studies, 2005, [http://www.csis.org/media/csis/pubs/050329_terrandextmvmnts\[1\].pdf](http://www.csis.org/media/csis/pubs/050329_terrandextmvmnts[1].pdf).

Ulus-devletin ötesinde alternatif ve ulus-üstü yapılanma arayışları içerisinde olan Avrupa açısından ulusal farklılıklar, çoğulcu liberal demokrasi bağlamında bir tehdit unsuru olmaktan çıkarılmıştır. Bunu başarabilmek için geçmişteki çatışmalardan çok ortak ve paylaşılan bir geleceğe vurgu yapan ve karşılıklı güven inşasına dayalı bir anlayış geliştirilmiştir. Bu nedenle Avrupa'da geleceğe yönelik hedefler doğrultusunda işbirliği ön plana çıkarken Ortadoğu'da tarihsel bağlar ve geçmişten kaynaklanan düşmanlık ve çatışmalar ön plana çıkar. Bu alt-sistemler içerisindeki ilişkilerin genel yapısına bakıldığında biri geleceğe, diğeri ise geçmişe vurgu yapar. Ortadoğu alt-sisteminde karşılıklı güven tesisi henüz başarılamamıştır. Bu nedenle Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkilerini tanımlayan anahtar bir sözcük aransa bu sözcük güvenlik olurdu. Türkiye Balkanlar ve Avrupa ile ilişkilerini uluslararası hukuk kural ve ilkeleri çerçevesinde yürütürken, Ortadoğu ile ilişkilerinde reelpolitik ilkeleri dikkate almak zorundadır. Bu bir tercih değil bir zorunluluktur.

Avrupa içi ilişkilerde devletler ortak çıkar için işbirliğine yönelirken, Ortadoğu'daki devletler çatışan çıkarları nedeniyle sıfır toplam bir güç rekabeti ve çatışmaya yönelir. İlişkilerin güç ve çıkar mücadeleleriyle yürütüldüğü Ortadoğu ve Kafkaslarda savaş her zaman olasılık dahilindeyken, sistemin hukuk temelinde şekillendiği Avrupa'da savaş kabul edilebilir bir alternatif olarak görülmez. Uluslararası sistemdeki eğilimlere ters gelişmeler de yine Ortadoğu'da gözlemlenebilir. Örneğin sınırların bundan sonra güç kullanımı yoluyla değişmeyeceği düşüncesi yerleşmeye başlarken Irak parçalanma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Soğuk Savaş sonrası gelişmeler bu karşıtlığı somut bir biçimde ortaya koymuştur. Örneğin Berlin Duvarı'nın yıkılışından yaklaşık 15 yıl sonra Batı Şeria'da İsrail tarafından halkları bölen yeni bir duvarın inşa edilmesi küresel eğilimlere ters düşer. Uluslararası hukukun pekçok yerde geçerli kuralları Ortadoğu'da fazla bir anlam ifade etmez. İsrail'in Filistin halkına karşı sergilediği tutum insan hakları kavramıyla bağdaşmaz; ABD'nin Irak'a saldırısı BM ilkeleriyle taban tabana zıttır ve PKK'nın Türkiye'ye karşı çeşitli ülkeler tarafından yıllarca desteklenmesi bölgesel güvenliği tehdit ederken dünya bunu terör olarak değerlendirmekte bile tereddüt eder.

Uluslararası ilke ve kural ihlalleri belki de Ortadoğu'da gerçekleştiği için uluslararası toplum tarafından normal karşılanır ve zaman zaman gözden kaçırılır. Bu olayların herhangi birisi başka bir coğrafyada (örneğin Avrupa'da) gerçekleşse algı, yorum ve verilen tepkiler çok daha farklı olabilirdi. Ortadoğu'nun kendine özgü yapısı, uluslararası anlaşmaların uygulanmasını da engelleyebilir. Örneğin ABD'nin 2003 Irak işgali öncesi ol-

duğu gibi Türkiye, Ortadoğu'dan gelebilecek tehditlere karşı üyesi olduğu NATO'daki müttefiklerinden güvenlik garantisi alamamıştı. Ortadoğu'nun kendine özgü anlaşılması güç bir mantığı vardır ve hiçbir şey görüldüğu gibi değildir. Birbirlerinin varlıklarını bile tanımayan ülkeler arasındaki uzlaşmazlık ve çatışmalara örnek ararken gözler yine Ortadoğu'ya çevrilir. Bu nedenle Türkiye kendi güvenliği için bölgenin gereklerine ve dinamiklerine uygun stratejiler geliştirmek zorundadır. Ancak bu sanıldığı kadar kolay değildir çünkü Türkiye aynı zamanda Ortadoğu'daki bu yapıyla çelişen Avrupa alt-sisteminin kurumsal yapılarına dahildir ve bunun gerektirdiği güvenlik anlayışını benimseme çabası içerisinde.

Bu alt-sistemlerdeki ülkelerin uluslararası politikaya bakışları da farklılık göstermektedir. Avrupa, uluslararası sistemin dayandığı temel ilişki biçimlerini ve küreselleşme dinamiklerini kabul eder ve ona tam entegre olurken, Ortadoğu, bu sisteme bir başkaldırış ve muhalefetin merkezi olmaya çalışmaktadır. Örneğin Avrupa'da, kitle imha silahlarının sınırlandırılması ve yok edilmesi amaçlanırken,⁴² Ortadoğu açısından öncelik, bu silahların elde edilmesidir.⁴³ Ortadoğu ülkeleri (özellikle İran, Irak ve Suriye) kapasiteleri yeterli olmadığı halde duygusal nedenlerle motive olarak sistemik güçlere meydan okuyan dış politikalar izleyebilmektedir. Birisi sorunlarda müzakereci bir yaklaşımla ve kurumsal çerçevede politikayı ön plana çıkarırken diğerleri duygusal, ideolojik ve tarihsel nedenlerle çatışma-

42 Avrupa'da kitle imha silahlarının yayılmasına ve ortadan kaldırılmasına yönelik çeşitli girişimler mevcuttur. AB kurumlarından biri olan EU Institute for Security Studies, 2005 yılında düzenlediği NPT Review Conference'ta kitle imha silahlarının yayılmasının Avrupa güvenliğine yönelik en büyük tehdit olarak algılandığını ve bununla mücadelede Yayılmanın Önlenmesi Anlaşması'nın (NPT) merkezi öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Nükleer silahlara karşı ise Avrupa'da nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler (*Nuclear Weapons Free Zones in the European Region*) oluşturulmasına yönelik öneriler 1950'lere kadar gitmektedir. Günümüzde bu önerilerin bir kısmı hükümetler düzeyindedir. Bkz. Martin Kelly, "History of the Proposal For a Nuclear Weapons Free Zone in Europe," *Nuclear Threat Initiative*, February 1996, <http://www.nti.org/db/nisprofs/ukraine/nwzf.htm>. Günümüzde de, örneğin 1 Temmuz 2008'de Avrupa Parlamentosu üyeleri nükleer silahların tamamen yasaklanması için bir destek toplantısı yapmıştır. Haber için bkz. http://www.gsintitute.org/pnnd/archives/07_01_08_PR_EP.html. Yine AB, Aralık 2003'te kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesine ilişkin olarak Ortak Güvenlik ve Dış Politika çerçevesinde Ortak Strateji belirlemiş (bkz. <http://europa.eu/scadplus/leg/en/vbv/l33247.htm>), Biyolojik ve Toksin Silahlar Konvansiyonu'nu desteklemek amacıyla da şubat 2006'da Ortak Hareket ("*Joint Action*") kararı almıştır (bkz. <http://www.euja-btwc.eu/euja>).

43 Ortadoğu bağlamında ise bu tür silahların önlenmesine dair yeterli çaba görülmemektedir. Bölgenin bu silahların yok edilmesine yönelik bir önceliği bulunmadığı gibi, bölge ülkelerinin bir kısmı mümkünse bunları elde etmeyi amaçlamaktadır. Örneğin, NPT'yi imzalamayan dört ülkenin ikisi İsrail ve Pakistan, yani Ortadoğu ülkeleridir. Kimyasal Silahlar Konvansiyonu'nu imzalamayan yedi ülkeden dördü yine Ortadoğu ülkeleri, yani Suriye, Lübnan, Irak ve Mısır'dır. İsrail bu anlaşmayı imzalamış ancak henüz yürürlüğe sokmamıştır. Nükleer Testlerin Kapsamlı Yasaklanması Anlaşması (CTBT) Avrupa'nın tamamında yürürlükteyken, bu anlaşmayı imzalamayan ülkeler yine Ortadoğu'da (Suudi Arabistan, Suriye ve Pakistan) yoğunlaşmaktadır. İran, Irak, Mısır ve Yemen anlaşmayı imzalamış ancak henüz yürürlüğe sokmamıştır.

cıdır. Avrupa, ekonomik kaygılar tarafından yönlendirilen rasyonel çıkarlar doğrultusunda ilişkilerini yürütürken Ortadoğu’da çeşitli kimlikler ve din temelinde bir duygusalılık ilişkilere yön verir.⁴⁴ Ortadoğu’da izlenen politikaların ve uzlaşmazlıkların açıklanması da bu yüzden kolay bir iş değildir.

Devletlerin sorunlara yaklaşımı ve birbirlerini algılama biçimleri alt-sistemi tanımlayan ilişkileri yaratır. Ortadoğu ve Avrupa’daki stratejik kültürleri özet bir tablo olarak sunacak olursak:

Uluslararası sistemin özellikleri	Avrupa Alt-Sistemi	Ortadoğu Alt-Sistemi
<i>Aktörler</i>	Egemenlik paylaşımına dayalı post-modern devlet	Egemenlik konusunda hassas pre-modern devlet ve devlet-dışı etnik ve dinsel diğer aktörler
<i>Öncelikli konular</i>	Bütünleşme, demokrasi ve ekonomi	Güvenlik ve kimlik
<i>Çıkar algılamaları</i>	Ortak çıkarlar	Çıkar çatışması
<i>İlişkilerin dayandığı vizyon ya da zihniyet</i>	Geleceğe yönelik hedefler doğrultusunda işbirliği	Tarihsel bağlar ve geçmişten kaynaklanan düşmanlık ve çatışmalar
<i>İlişkilerin yürütülüş yöntemi</i>	Uzlaş, pazarlık ve diplomasi	Çatışma, şiddet ve askeri yöntemler

44 Reelpolitığe dayalı Ortadoğu alt-sistemindeki ilişkilerin, kimlik temelli ve duygusal dış politikalarla yürütülmesi bir çelişki gibi görülebilir. Çünkü reelpolitığın ima ettiği yaklaşımlardan biri de rasyonel davranış biçimidir. Ancak reelpolitığın rasyonaliteye vurgusu, ulusal çıkarların geliştirilmesine yönelik politikalar bağlamındadır. Oysa politika aşamasına geçmeden önce ulusal çıkarlar, tamamen duygusal ve irrasyonel biçimde de tanımlanmış olabilir. Ortadoğu’daki duygusallıkla ifade edilmek istenen de budur. Zaten reelpolitik kavramının özünde rasyonaliteden daha çok, ulusal çıkarlar doğrultusunda güç mücadelesi vardır. Zira Waltz reelpolitığı tanımlarken aktörlerin otorite ve hukuktan ziyade güç ve rekabet temelinde ilişkilerini yürütmesinden söz etmektedir. Burada, davranışların temel çıkış noktası ulusal çıkarıdır ve izlenecek politikalara şekil veren unsur, devletler arasındaki düzenlenmemiş bir rekabettir. Politikaları değerlendirirken temel alınan kriter de ilkeler ve ahlaki normlar değil Machiavellist bir kesin başarıdır. Bkz. Kenneth N. Waltz, “Anarchic Orders and Balances of Power,” Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, New York: Colombia University Press, 1986, s. 115-116. Bu bağlamda Ortadoğu’da, duygusal olarak tanımlanmış ulusal çıkarlar doğrultusunda yürütülen ve reelpolitığe dayalı bir ilişkiler bütününden söz edilebilir.

<i>Kurumsal yapı</i>	Yaptırım gücüne sahip kurumsallaşma, kural, ilke ve normlar	Kurumsal çerçeve, ilke ve kurallardan yoksun anarşik ortam
<i>Politika süreci</i>	Bütünleşme ve kurumsal temelde ulus-ötesi ortak karar mekanizmaları	Parçalanma ve ayrılıkçı hareketler, birleştirici kurumların ulusal düzeyde bile yetersiz kalması
<i>Kimlik algılamaları</i>	Vatandaşlık temelli algılamalar ve ulusal kimliklerin ötesinde birleştirici ortak kimlik	Aşiret, dinsel ve etnik kimliklerin ulusal kimliğe alternatif olarak algılanması
<i>Küresel sisteme entegrasyon</i>	Uluslararası sisteme tam entegrasyon	Uluslararası sistemin yerleşik kurallarına başkaldırı
<i>Sınırlara ilişkin algılamalar</i>	Ülkeler arasındaki sınırların sıradanlaşan idari düzenlemeler olarak algılanması	Ülkeler arasındaki sınırların hayati öneme sahip kimlik ve güvenlik konusu olarak algılanması

Stratejik Kimlik Sorunu ve “Sınır-Ülke” Kavramı

Brubaker ve Cooper’a göre kimlik hem bir analiz kategorisi hem de bir uygulama kategorisidir (*category of practice*).⁴⁵ Uygulama kategorisi ile kastedilen şey, ilişkileri yürütürken kullanılan belirli yöntemlerin aynı zamanda söz konusu birey, ülke, grup ya da bölgeyi tanımlamasıdır. Avrupa’daki ilişkilerin yürütülüş tarzı ile Ortadoğu, Afrika veya Amerika’daki ilişkilerin yapısı birbirinden farklıdır. Bu makalenin ulusal çıkar ve dış politika davranışlarına esas aldığı kimlik de kültürel değil, bir uygulama kategorisi olarak değerlendirilebilecek olan stratejik kimliktir. Bir aktörün çevresinde şekillenen dış politika davranış modellerinden hangisini benimsediği onun stratejik kimliğini tanımlar. Bu bağlamda stratejik kimlik, bir ülkenin alt uluslararası sistemlerden hangisine ait olduğunu da gösterir. Bu alt-sistemlerin, farklı davranış kalıpları, algılamalar ve yapıların bir toplamı ve yansıması olduğunu daha önce belirtmiştik. Örneğin, uluslararası sistemi genel olarak tanımlayan anarşik yapı, yaptırım gücüne sahip ortak kurumlar nedeniyle Avrupa alt-sisteminde diğer alt-sistemlere göre daha az geçerlidir.

45 Rogers Brubaker ve Frederick Cooper, “Beyond ‘Identity’,” *Theory and Society*, vol. 29, no 1, February 2000, s. 4-6.

Kimlik, dış politikaya yön veren bir unsur olarak birbiri ile yakından ilişkili iki farklı boyutta ele alınabilir. Bunlardan birincisi aidiyet sorunu ile ilgilidir. Bir ülkenin kimliğini tanımlarken başvurulan ilk yöntem sınıflandırma yani o ülkenin kültürel, coğrafi veya siyasal kültür olarak ait olduğu grubu saptamaktır. Yapılan analizlerde bu tür kimlik saptamaları daha yaygındır. Örneğin, Mısır, Suudi Arabistan, İran veya Suriye Ortadoğulu kimlikleriyle tanınır. Almanya, Fransa ve Belçika ise Avrupalı kimliğe sahiptir. Çünkü bu ülkeler coğrafi, siyasal ve/veya kültürel olarak adı geçen bölgelere aittir. Aidiyet kavramına vurgu yapan yaklaşımlar özellikle kültürel kimlik (toplumsal ya da siyasal) üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Özellikle vurgulanması gereken ikinci boyut ise ilişkiseldir. Bu boyutta kimliği tanımlayan unsur stratejik kültür, yani dış politikanın yürütülüş biçimidir. Kültürel kimlik, bir ülkenin iç toplumsal ya da siyasal yapısı ile ilişkili iken stratejik kültür dış politika ile ilgili bir kavramdır. Ülkenin sorunlara ve diğer aktörlere yaklaşımı, onları algılayış biçimi ve uluslararası yapılanmalara entegre olup olamaması o ülkenin stratejik kültürünü tanımlarken bakılabilecek unsurlardandır. Kimliğin yöneme ve tarza ilişkin bu boyutu birinci boyutundan tamamen bağımsız değildir ve bu boyutlar birbirini tanımlar ve şekillendirir. Stratejik kimlik, kültürel kimlikten etkilenebilir ancak özünde bir yöntem sorunudur. Türk dış politikasını kültürel kimlik açısından ele alan tartışmalar Türkiye'yi bir tarafın diğerine (Batının Doğuya ya da Doğunun Batıya) karşı kullandığı bir araç ya da kimiksiz bir köprü konumunda ele almaktadır. Stratejik kimlik sorunu ise bir tercih sorunu değil, dış politika uzlaşmazlıklarına aranan çözümler ve izlenecek davranışlara ilişkin bir sorundur. Bu çalışma, Türkiye'nin farklı stratejik kültürlerden hangisinin benimsenmesi gerektiği konusuna değil, farklı stratejik kültürler tarafından çevrelenmiş olmasının yarattığı dış politika sorunlarına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Stratejik kimlik bağlamında bu makale, Ortadoğu, Avrupa, Balkanlar ve Kafkaslar gibi bölge isimlerini belirli ilişki türlerini nitelemek için kullanmaktadır. Aidiyete dayalı kimlikten yola çıkan jeopolitik ve jeostratejik analizler bölgeleri tanımlarken genellikle aktörler ve sorunlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Örneğin Ortadoğu denildiğinde akla Kuzey Irak ve Filistin sorunu, Irak, İran, Suriye ve Mısır gibi ülkeler gelmektedir. Oysa bu çalışmaya göre, uluslararası ilişkiler açısından bölgeleri niteleyen ve kimliklerini tanımlayan temel unsur, oradaki devletlerin paylaştıkları stratejik kültür ve o bölgelerde hâkim ilişkilerin yapısıdır.

Rol algılama teorisine (*role conception theory*) göre, ülkeler sistem içerisinde kendi işlev ve amaçlarını şekillendiren roller tanımlarlar. Bu roller, ülkenin kendisini sistem içerisinde nereye koyduğu ve nasıl tanımladığı ile ilgili olduğu için ülkenin stratejik kimliği ve dış politikasını şekillendirir. Rol tanımlama sürecinde ülkeleri çevreleyen aktör ve koşullar önemli yer tutar. Çünkü rol tanımlaması aynı zamanda bir ülkenin ait olduğu alt-sistemin belirlenmesine de katkıda bulunur. Bu çevresel faktörler, ülkelerin amaçlarına ulaşma konusunda sahip oldukları fırsat ve kısıtlamaları belirler.⁴⁶ Bir ülkenin sistem içerisindeki rolü, o ülkenin sorunlara ilişkin algılamaları ve sahip olduğu diğer değerler tarafından tanımlanır ve temelde davranışlarla ilgili bir kavram olduğu için alternatif davranış kalıplarından hangilerinin uygun olup olmadığını belirler.⁴⁷

Ülkenin uluslararası konumunu belirlerken kendisi için bir rol seçmesi tek taraflı olmaz ve ilişkişel bir süreç sonunda gerçekleşir.⁴⁸ Yani diğerleriyle girişilen ilişkiler, dış politika konusunda karar almaya yetkili olan kişi ve kurumlar tarafından yorumlanarak bir rol tanımlaması yapılır. Zaten Holsti'ye göre, rol tanımlaması bağlamında dört önemli kavramdan söz edilebilir: Rol performansı (davranış ve politikalar), ulusal rol algılamaları, dışsal rol tavsiyeleri ve konum belirleme (içeriden ve dışarıdan önerilen roller bağlamında oluşan sistem).⁴⁹ Ülkenin sistem içerisindeki konum ve davranış biçimi, kendisi için seçtiği rol ve diğer aktörlerin o ülke için uygun gördüğü ve tavsiye ettiği roller bağlamında şekillenir. Tüm bu süreçlerde, sistemin genel yapısı, coğrafi konum ve diğer aktörlerin beklentileri önemli etkiye sahiptir. Diğer aktörlerin rol tavsiyeleri sınır-ülkelerin stratejik kimliklerini şekillendirmede diğer aktörlere göre daha fazla rol oynar. Bunun temel nedeni, sınır-ülkenin bu niteliğinin yalnızca kendisine bağlı olarak ortaya çıkmamasıdır. Bir başka deyişle bir ülkeyi sınır-ülke konumuna yerleştiren şey, diğer ülkelerin davranışları ya da benimsedikleri dış politika kültürleridir.

Literatürde genel olarak sınır-ülke kavramı ile kastedilen yerler ülkelerin sınırlarına yakın bölgeleridir.⁵⁰ Bu çalışmada ise bu kavramla anlatıl-

46 Harold Sprout and Margaret Sprout, "Environmental Factors in the Study of International Politics," *The Journal of Conflict Resolution*, vol. 1, no 4, December 1957, s. 317-321.

47 K. J. Holsti, "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy," *International Studies Quarterly*, vol. 14, no 3, September 1970, s. 239.

48 Naomi Bailin Wish, "Foreign Policy Makers and Their National Role Conceptions," *International Studies Quarterly*, vol. 24, no 4, December 1980, s. 541-542.

49 Holsti, "National Role Conceptions," s. 240.

50 Nathan J. Citino, "The Global Frontier: Comparative History and the Frontier-Borderlands Approach

mak istenen, iki farklı kimliğe sahip alt-sistem arasında kimliksel olarak sınır oluşturan ancak hangisine ait olduğu tam olarak kararlaştırılmayan ülkelerdir. Sınır kavramı genel olarak iki varlık arasındaki ayrımı nitelleyen bir çizgi olarak anlaşılır. Bunun yanında sınırın mutlaka bir çizgi olma zorunluluğu yoktur. Bölgeler ve ülkeler de sınır olabilir. Sınırın net bir hat şeklinde ortaya çıkmadığı durumlarda farklı yapılar birbirinden geçişler şeklinde ayrılır ve bölgeler sınır olarak karşımıza çıkar. Örneğin Avrupa'nın sınırları konusunda Ukrayna, Rusya ve Türkiye'nin tam olarak içeride mi yoksa dışarıda mı olduğu net olarak tanımlanamamaktadır. Ancak bu ülkelerin bir bütün olarak sınır oldukları söylenebilir. Türkiye, Avrupa ile Ortadoğu ve Kafkasya arasında bir sınır-ülkedir.

Sınır-ülkeler, farklı özelliklere sahip alt-sistemler tarafından çevrili olmasına rağmen hiçbir alt-sisteme net olarak sokulamayan, kendisini çevreleyen sistemlerin özelliklerini zaman zaman gösteren ancak hiçbirinin tipik özelliklerini olduğu gibi yansıtmayan ülkelerdir. Bu nedenle de sınır-ülkelerin stratejik kimliklerinin bilinen kategoriler bağlamında net olarak tanımlanması zordur. Kazan'a göre Türkiye, farklı güvenlik yapılarını (Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu) birbirinden ayıran bir "yalıtkan ülke" konumundadır.⁵¹ Bu çalışmaya göre ise eğer Türkiye bu alt-sistemleri birbirinden ayırabilen bir yalıtkan ülke olsaydı dış politikasında bu kadar sorun yaşamazdı. Asıl sorun, Türkiye'nin yalıtkan olamaması ve bu farklı sistemler arasında, onları tam olarak ayıramayan bir "iletken ülke" olmasıdır. Türkiye, kendisini çevreleyen sistemlerin özelliklerini kısmen taşıdığı için bu sistemlerin birbirleriyle olan çelişkilerinden de etkilenmektedir.

Türkiye'nin Avrupa'ya mı, Ortadoğu'ya mı, Türk Dünyası'na mı ait olduğu, yoksa hepsi arasında bir bağlantı noktası ve arabulucu mu olduğu konuları dış politika davranışlarını belirleyecek olan rollerin yanısıra Türkiye'nin stratejik kimliği ile de ilgilidir. Bu sorulara verilen cevaplar, benimsenecek ve izlenecek dış politika davranışlarını da belirleyecektir. Ancak bu sorulara net bir yanıt bulunamadığı için dış politika, alternatif yanıtlara uygun farklı politikalar arasında gidip gelmektedir. Tüm bu sorular iç politikada da yankı bulmaktadır. Türkiye'nin rolüne ilişkin net bir algılama ve uzlaşma olmadığı için, her türlü dış politika girişimi, farklı dü-

in American Foreign Policy," *Diplomatic History*, vol. 25, no 4, Fall 2001, s. 677-693; Robert Kaiser and Elena Nikiforova, "Borderland Spaces of Identification and Dis/location: Multiscalar Narratives and Enactments of Seto Identity and Place in the Estonian-Russian Borderlands," *Ethnic and Racial Studies*, vol. 29, no 5, September 2006, s. 928-958.

51 Işıl Kazan, "Turkey: Where Geopolitics Still Matters," *Contemporary Security Policy*, vol. 26, no 3, December 2005, s. 589-590.

şünen diğer gruplar tarafından eleştirilmekte ve meşruiyeti sorgulanmaktadır.

Coğrafi konumdan kaynaklanan bağlamın rol tanımlaması konusunda neden olduğu kararsızlıklar, Türkiye'nin bir "sınır-ülke" olması ile yakından ilgilidir. Dış politika sorunlarının iç politikadaki kimlik sorunlarıyla iç içe geçmiş olması bu tür ülkelerin taşıdığı bir başka özelliktir. Sınır-ülkeler kimlik geçiş(kenliği)inin sağlandığı bölgeler oldukları için, buraların hangi tarafa ait olduğuna ilişkin tartışmalar, hem iç hem de uluslararası politika gündemine yansımaktadır. Coğrafyadan kaynaklanan zıtlıklar kendisini iç politikada çatışan kimlikler olarak göstermekte ve Huntington'un deyimiyle ortaya kültürel olarak parçalanmış bir ülke (*torn country*) çıkmaktadır.⁵²

Sınır-ülkeler iki şekilde algılanabilir. Birincisi iki tarafı ayıran tarafsız ve kimliksiz bir alan olarak, ikincisi ise kendine has bir kimliğe sahip ve ayırdığı tarafların özelliklerini taşıyan bir alan olarak. Türkiye'nin sınır-ülke özelliği, Türk dış politikasına ilişkin değerlendirmelere de yansımaktadır. Örneğin Türkiye için kullanılan "köprü" niteliği onun kimliksiz bir tampon coğrafya ve farklı kimlikler arasında iletişimi sağlayan bir ara alan olma niteliğini vurgular. Çünkü köprü bir yer değildir; yapay bir araçtır. Köprünün en önemli amacı başkalarının daha önemli amaçlarına hizmet etmek ya da yardımcı olmak olduğu için onu kullananlardan bağımsız bir amacı da olamaz. Oysa Türkiye gibi aktif dış politika potansiyeli yüksek, tarihsel geçmişi zengin ve büyük bir ülkenin kimliksiz bir bağlantı noktası olması ancak geçici bir dönem mümkündür ve uzun vadede kendisi için özgün bir kimlik ve amaç tanımlaması yapması kaçınılmazdır. Fakat farklılıkların ötesinde birbirine tezat oluşturan çelişkili stratejik kültürler tarafından çevreleniyorsa bir sınır-ülke için özgün bir kimlik tanımlaması yapmak daha zordur. Türk dış politikasındaki temel belirsizlik ve sorunların odak noktasında da bu zorluk yatmaktadır. Türkiye ne bir Avrupa, ne bir Ortadoğu, ne de bir Kafkasya ülkesidir. Türkiye, kendisini çevreleyen ve birbiriyle çelişkili alt-sistemlerin stratejik kültürlerini bağdaştırmaya ve bu yolla ulusal çıkarlarını geliştirmeye çalışan bir sınır-ülkedir. Kendisini çevreleyen farklı dış politika anlayışlarını bağdaştıran bir dış politika yaklaşımı yaratabilmek Türkiye için en temel zor(unlu)luktur.

Huntington, "Medeniyetler Çatışması" tezini açıklarken Soğuk Savaş sırasında sorulan temel sorunun "hangi taraftasın?" sorusu olduğu-

52 Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Touchstone, 1996, s. 138-154.

nu, Soğuk Savaş sonrasında ise yanıtı aranan sorunun “sen kimsin?” ya da “biz kimiz?” yani kimlik sorunları olduğunu belirtmektedir.⁵³ Türkiye gibi sınır-ülke konumundaki ülkeler için aslında ilk soru tamamen ortadan kalkmamış, ikinci soruya eklenmiştir. Yani bu soruya verilen yanıt artık ideolojik olmaktan çıkmış, kültürel ve kullanılan dış politika yöntemlerine ilişkin bir soru haline gelmiştir. Post-modern dünyanın yöntemleri ile mi dış politika ve güvenlik sorunları ele alınacak, yoksa modern ya da pre-modern dünyanın dış politika yöntemleri mi kullanılacaktır? Örneğin Avrupa’nın post-modern anlayışı ile Ortadoğu’nun reelpolitik dış politika anlayışları arasında sıkışan Türkiye’nin Ortadoğu ile ilişkilerde “sınır-ötesi askeri operasyon” kavramından söz edilebilirken Avrupa ile ilişkilerinde bu kavram, olası bir politikayı ifade etmediği için tamamen anlamsız gelmektedir.

“Sınır-Ülke” Niteliğinin Türk Dış Politikası Açısından Doğurduğu Sonuçlar

Soğuk Savaş sonrası döneme ilişkin yapılan hiçbir sınıflandırma Türkiye’yi net olarak belirli bir kategoriye sokamamaktadır. Cooper’in post-modern ve pre-modern dünyaları, Fukuyama’nın tarihsel ve tarihin sonuna ulaşan toplumları, Huntington’ın İslam ve Batı medeniyetleri, bu sınıflandırmalarda Türkiye’yi hep aradaki sınırı temsil eden özel bir konuma yerleştirmektedir. Coğrafi olarak bile Asya ve Avrupa arasında net bir şekilde tanımlanamayan Türkiye’nin konumu yine bir sınırı işaret etmektedir. Stratejik kimlik bağlamında da benzer bir durumdan söz edilebilir. Soğuk Savaş yıllarında Doğu-Batı ayrımına dayalı kimlik tanımlamaları oldukça netti ve Türkiye kendini Batı Bloku ile özdeşleştirmişti. Soğuk Savaş’ın sonu, Türkiye üzerinden geçen Batı-Doğu, Hristiyanlık-İslam, Avrupa-Ortadoğu, modernite sonrası-modernite öncesi ve gelişmiş-azgelişmiş arasında olduğu gibi yeni bir dizi farklı kimliksel sınırlar yaratmıştır. Yirmibirinci yüzyılın en temel sorunlarından biri olan enerji konusunda da Türkiye, enerji zengini ülkelerle enerjiye aç/enerji fakiri olanlar arasında bir sınırdır. Türkiye aynı zamanda istikrar ve istikrarsızlık, entegrasyonla parçalanma arasında bir sınır bölgesidir. Batısındaki komşuları entegrasyon süreçlerine dahil olmaya çalışırken, güneyi (Irak) ve doğusundaki (Gürcistan) komşularından kaynaklanan parçalanma eğilimlerinin yarattığı sorunlarla da ilgilenmek zorundadır. Avrupa’nın yarattığı kurumsal çerçeve içerisinde çalışırken, aynı zamanda Ortadoğu’nun çetrefilli diplo-

⁵³ Huntington, *The Clash of Civilizations*, s. 125.

masisi ve çatışma konuları ile de uğraşmak durumundadır.⁵⁴ Bu da Soğuk Savaş dönemindeki tek bir ayrıma (ideolojik) dayalı seçenekten daha zor bir kimlik tanımlaması sorununu ortaya çıkarmıştır.

Farklı bölgelerin kesişim noktasında olmak Türk dış politikasında genel olarak bir avantaj olarak yorumlanmaktadır. Gerçekten de küresel aktörlerin çıkarlarının söz konusu olduğu bu bölgelere komşu olmak Türkiye'nin sahip olduğu güçten daha fazla etki doğurabilmesini sağlamıştır.⁵⁵ Ortadoğu ile kültürel ve toplumsal bağları ve Müslüman bir nüfusa sahip olması, Türkiye'nin bölgeye erişim konusunda Batı için çekici hale gelmesini sağlarken, Batının önemli kurumlarında sahip olduğu üyelikler onu Doğunun gözünde çekici hale getirmektedir. Türkiye de aslında dış politikasındaki "köprü" konumunu vurgulayarak bunu ima etmektedir. Ancak bağdaştırılamaz karşıtlıklar ve çelişkiler ortaya çıktığında bu avantajlar dış politika zorluklarına dönüşmektedir. Türk dış politikasının jeopolitik çerçevesi hakkındaki çalışmalar ağırlıklı olarak avantajlar üzerinde yoğunlaştığı için farklı sistemlerin kesiştiği bir coğrafyada dış politika üretmenin zorlukları ve güçlükleri üzerinde yeterince analiz yapılmamıştır.

Sınır-ülkenin karşı karşıya bulunduğu avantaj ve riskler sınırın nasıl algılandığına ve sınırın ayırdığı tarafların taşıdığı özellikler ve birbirleriyle olan ilişkilerin niteliğine bağlıdır. Sınır, iletişim kurmak için kullanılan bir yer/araç olarak algılanabileceği gibi korunmak amacıyla ayırıcı bir unsur olarak da algılanabilir. Türkler kendi ülkelerini bir köprü olarak nitelerken, Lesser'e göre Avrupa, Türkiye'yi istikrarsızlık bölgeleri ile arasında bir engel (ya da tampon bölge) olarak görmektedir.⁵⁶ Her iki yaklaşımın da haklı yönleri bulunmakla birlikte işaret ettikleri somut gerçek Türkiye'nin bir sınır-ülke olduğudur.

ABD gibi küresel güçler de farklı alt-sistemlere ait ülkelerle ilişkilerini yürütmek zorunda oldukları için sınır-ülkelerinkine benzer zorluklarla karşı karşıyadır. Ancak bu ülkeler izledikleri çifte standarda dayalı politikalarla bu zorluklardan sıyrılabilmektedir. Örneğin ABD, İngiltere ya da Almanya ile ilişkilerinde, Irak, Rusya ya da Nijerya ile ilişkilerinde

54 Kemal Kirisci, "Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Policy," *Middle East Review of International Politics*, vol. 8, no 3, March 2004, <http://meria.idc.ac.il/journal/2004/issue1/jv8n1a4.html>

55 Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs," *Middle Eastern Studies*, vol. 35, no 4, October 1999, s. 152 ve 165.

56 Ian O. Lesser, "Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı," Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser (ed.), *Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, İstanbul, Alfa, 2000, s. 125-179.

izlediğinden farklı bir yaklaşım izlemektedir. Post-modern devletler, pre-modern devletlerle ilişkilerinde bir çifte standart geliştirmişlerdir. Buna göre kendi aralarındaki ilişkilerle bu devletlerle olan ilişkileri aynı ilkeler çerçevesinde yürütülmez. Kendi ilişkilerinde kurumsal yapıları ön plana çıkarırken diğerleriyle ilişkilerinde reelpolitik yöntemleri kullanırlar. Ancak böylesi bir çifte standardı izlemek her iki dünyada da aynı anda yaşamak zorunda olan sınır-ülkeler için daha zordur. Bunun birinci nedeni, bu ülkelerin çelişkili sistemlerin özelliklerini kısmen taşımaları, ikinci nedeni ise dış politika sorunlarının birbiriyle iç içe geçmiş ve çoğu zaman birbiriyle etkileşim içerisinde olması nedeniyle farklı alt-sistemler arasında geçişkenliği sağlamasıdır.

Türkiye'nin son dönemde yaşadığı dış politika sorunlarının büyük bir kısmı, birbirinden son derece farklı Ortadoğu ve Avrupa stratejik kültürleri arasında bir sınır-ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Bunlardan birincisi tarihsel ve kültürel bağları temsil ederken, ikincisi geleceğe yönelik projeleri temsil etmektedir. Aslında Türkiye'nin dış politika kimliği konusunda açık ve net bir seçim yaptığı ve sınır-ülke niteliğinden sıyrıldığı ileri sürülebilir. Avrupa'daki kurumsal oluşumlara katılımı ve bu yönde gösterdiği çabalar Türkiye'nin Avrupa sistemine dahil olma yönündeki kararlılığı göstermektedir. Örneğin AB ile üyelik müzakereleri sürecine başlayarak ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin zorunlu yargı yetkisi ve bu mahkemeye bireysel başvuru hakkını tanıyarak egemenlik yetkilerini paylaşmayı kabullenmiştir.

Ancak Türkiye'nin Avrupa tercihi, tarihsel derinliği olan stratejik kültür ve algılamaları hemen değiştiremediği için dış politika ikilemini de çözememektedir. Yürüyen bir üyelik sürecine rağmen yükselen Avrupa karşıtlığı bu konuda örnek gösterilebilir. Avrupalı olmak istemek (tercih) bugünkü güçsüzlük psikolojisinin bir sonucu, Avrupa'dan hoşlanmamak ise tarihsel deneyimlerin (stratejik kültür) bir uzantısıdır. Bu nedenle, eğer Türkiye yeterince güçlü ya da gelişmiş olsaydı AB'ye üye olmasına gerek kalmayacağı yönündeki tartışmalara sıklıkla şahit olmak mümkündü. Tercihler ve kültür arasındaki gerilim dış politika sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan tercihe rağmen, AB'nin tam üyesi olmamış ve Avrupa'ya tam entegre olamamış bir Türkiye, bir tarafta Avrupa ve diğer tarafta Ortadoğu ve Kafkaslar olmak üzere farklı stratejik kültürler arasında kalmaktan kurtulamamaktadır. Çünkü katılmak istediği alt-sistemin kuralları komşu olduğu diğer alt-sistemlerin davranış modelleri ve algılamaları ile örtüşmemektedir. Bu çelişkiler ABD ve AB gibi güçlü müttefik-

lerle ilişkilerde hem yardım bekleyen hem de aynı zamanda bu müttefiklere kafa tutmaya çalışan yaklaşımlarda kendini göstermektedir.

Türkiye'nin sınır-ülke konumunun yarattığı birinci zorluk, farklı alt-sistemlerden kaynaklanan sorunların birbiriyle iç içe geçmiş olmasıdır. Örneğin PKK sorunu, İran ve Ermenistan gibi komşularla ilişkiler ve su sorunu gibi tamamen Ortadoğu ile ilgili gibi görünen sorunlar, Türkiye'nin Avrupa ile ilişkilerini ve AB üyelik sürecini etkileyen birer Avrupa sorunu haline gelebilmektedir. Bu bağlamda, Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkiler AB ilerleme raporlarında yer bulabilmektedir.⁵⁷ PKK sorunu Yunanistan'la ilişkileri etkilemekte, Ermenistan'la ilişkilerin durumu AB ile görüşme gündemine girebilmekte, Irak'taki savaşın yine AB-ABD-Türkiye üçgenine yansımaları olabilmektedir.⁵⁸ Ancak buradaki asıl zorluk, bu farklı alt-sistemlerin tamamen farklı mantıklara göre ilişkileri düzenlemesi ve birbiriyle örtüşmeyen davranış modelleri önermesidir. Farklı dünyalar arasında köprü işlevi gören bir dış politika izleyebilmek için öncelikle stratejik kimlik sorununu aşmak gerekir. Bunun da yolu her iki dünyayı da bağdaştırabilen ve aralarındaki çelişkileri çözebilen bir stratejik kimlik ve kültür geliştirmekten geçer.

Sınır-ülke niteliğinden kaynaklanan ikinci sorun, bazı uluslararası sorunlara istem-dışı ya da stratejik çıkarlar dışındaki başka nedenlerle taraf olmak zorunda kalmaktır. Dış politika sorunları, Türkiye'yi çevreleyen bölgeler arasında çapraz bağlarla birbirine bağlanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin birbirinden çok farklı bölgelerle arasındaki organik/toplumsal/kültürel bağlar, hem tutarlı bir stratejik kimlik geliştirmesini engellemekte hem de dış politika sorunlarını karmaşıklaştırmaktadır. Çünkü gelişmeler çoğu zaman stratejik planlar yerine bu bağlar tarafından şekillendirilmekte ve Türkiye kendi kontrolü dışında sorunlara taraf olabilmekte ve krizlerin içine çekilebilmektedir. Örneğin Türkiye'nin Kuzey Irak, Çeçenistan, Karabağ ve Bosna gibi sorunlara stratejik tercihler dışında toplumsal yapı nedeniyle otomatik olarak taraf olduğunu söyleyebiliriz. Bu sorunlarda Türkiye'nin konumunun stratejik tercihlerle örtüştüğü ileri sürülebilir. Ancak Soğuk Savaş'ın hemen ardından bu sorunlar patlak verdiğinde temel stratejik tercihin bölgesel sorunlara karışmamak olduğu düşünülürse, Türkiye'nin uluslararası gelişmeler tarafından istem-dışı olarak aktif bir taraf konumu-

⁵⁷ Commission of the European Communities, *Turkey 2007 Progress Report*, SEC(2007) 1436, Brussels, s. 74-75 http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf

⁵⁸ Kirisci, "Between Europe and the Middle East."

na itildiğini ve tarafsız/pasif dış politika yaklaşımlarını değiştirmek zorunda kaldığını söyleyebiliriz.

Sınır-ülke niteliğinin doğurduğu üçüncü sorun, Kıbrıs ve PKK sorunu gibi farklı alt-sistemlerin etkisine açık belirli dış politika sorunlarının kronikleşmesidir. Kıbrıs, Avrupa ve Ortadoğu stratejik kültürleri arasında kalan gri alanlardan birisidir. Kıbrıs sorununun bu makale bağlamında taşıdığı bir özellik de Avrupa ve Ortadoğu alt-sistemleri arasındaki geçişkenliği sağlamasıdır. Kıbrıs'ın AB üyesi olması yoluyla sorunun Avrupa'ya taşınmış olmasına rağmen Ortadoğu alt-sistemine ilişkin tipik nitelikler taşıdığını söyleyebiliriz. Bu niteliğiyle bir bütün olarak ele alındığında aslında Kıbrıs da bir sınır-ülkedir. Kıbrıs'ta, güvenlik, kimlik ve jeopolitik bağlamındaki algılamalar çözümün önündeki engellerdir. Burada Avrupa tarzı çözüm çabalarının, geçmişten kaynaklanan kimliksel ve tarihsel güvensizlik nedeniyle sağlam bir tabana oturtulmadığı görülmektedir. Sorunun kalıcı çözümüne ilişkin en önemli adım, adanın bir bütün olarak ve sorunun taraflarının Avrupa alt-sistemine katılması olabilir. Aksi takdirde tarafların birbiriyle çelişen algı ve yaklaşımları çözümü engellemeye devam edecektir.

PKK sorunu da Avrupa ve Ortadoğu alt-sistemleri arasında geçişkenliği sağlayan bir sorundur. Sorunun en az Ortadoğu kadar bir Avrupa boyutunun varlığı inkâr edilemez. Konumuz açısından asıl önemli olan, sorunun kaynaklarından çok, izlenecek politika alternatifleridir. Türkiye ve diğer Ortadoğu ülkeleri açısından sorun, ulusal birlik ve kimliğe yönelik bir güvenlik sorunu iken, Avrupa açısından bir hak ve özgürlük sorunudur. Sorunun niteliğine ilişkin bu farklı saptamalar, çözüme ilişkin farklı formleri de beraberinde getirmektedir. Bir tarafta askeri çözümler ön plana çıkarken, diğer tarafta hukuki çözümler vurgulanmakta ve her zaman bu iki yaklaşımı birlikte yürütmek mümkün olmamaktadır. Hukuki çözümlerin ulusal birlik ve güvenliği zayıflattığı, askeri çözümlerin de hukuki önlemlerin uygulanmasını engellediği yorumları bu çelişkileri somut bir şekilde yansıtmaktadır. Ortadoğu açısından bakıldığında sınır-ötesi operasyon çözüme yönelik bir politika alternatifi olarak değerlendirilirken, Avrupa yaklaşımında ise bu yöntem bir eleştiri konusu olabilmektedir. Azınlık hakları ve kültürel haklar konularındaki taleplerin, Kuzey Irak'taki oluşum ve Ortadoğu bağlamında gelişen parçalanma endişesi nedeniyle tam olarak karşılanamaması, AB ile ilişkileri olumsuz etkilemekte, bu da Türkiye'nin Avrupa sistemine tam entegrasyonunu engellemektedir

Sınır-ülkelerin dış politikada karşı karşıya kaldığı dördüncü zorluk, etraftaki çelişkili alt-sistemlerin dezavantajlarından büyük ölçüde etkilenirken, avantajlarından sınırlı ölçüde yararlanılmasıdır. Bu avantaj ve dezavantajlar konusunda dış politika esnekliği ve istikrar ilginç birer örnek olabilir. Burada esnek bir dış politikadan kastedilen şey bağımsız hareket edebilme ve fırsatlardan yararlanma kapasitesidir. Dış politika, koşulların ve komşuların çizdiği çerçeve içerisinde yürütülür. Bir ülke, Avrupa'da olduğu gibi kurumsal bir çerçevede ve ortak karar mekanizmalarıyla ilişkilerin yürütüldüğü bir sistemin içerisindeyse istikrarın tadını çıkarır. Ancak böyle bir ülke tek başına hareket edemeyeceği için dış politika esnekliğinden yararlanamaz. Eğer bu ülkenin ait olduğu alt-sistemde ilişkiler kurumsal çerçeveden yoksun ve reelpolitığe dayalı bir şekilde yürütülüyorsa istikrar olasılığı çok düşüktür, ancak ülkenin sahip olduğu güç oranında esnek bir dış politika izlenebilir. Avrupa ve Ortadoğu arasında sınır-ülke niteliği ile dikkat çeken Türkiye, ne kurumsal ilişkilerin yarattığı istikrardan yararlanabilmekte ne de reelpolitığın kendisine sunduğu hareket serbestisini kullanabilmektedir. Bir tarafta Avrupa'da yaratılan ortak kurumsal çerçeve ve ilkeler bağlamında hareket serbestisi kısıtlanırken diğer tarafta Ortadoğu'dan kaynaklanan istikrarsızlık tehditleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Ortadoğu kaynaklı güvenlik sorunlarının Avrupa'nın dayattığı parametreler çerçevesinde ele alınması sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Örneğin PKK ile mücadelede Avrupa'nın eleştirel yaklaşımı zaman zaman Türkiye'yi zor durumda bırakabilmektedir.

Sınır-ülke konumu, Türk dış politikasında güvenlik kavramını ön plana çıkarmaktadır. Sınır-ülke niteliğinden kaynaklanan özellikleri nedeniyle Türkiye kronik bir güvensizlik duygusu ile karşı karşıyadır ve stratejik kültürlerinin izlerini taşıdığı her iki alt-sistemden de tehdit algılamaktadır. Ortadoğu'dan kaynaklanan fiziksel ve askeri tehdiye karşı Avrupa kaynaklı bir psikolojik tehdit söz edilebilir. Tehdidin psikolojik boyutunda algılamalar ön plana çıkar. AB'nin Avrupa stratejik kültürüne dahil olabilmesi için Türkiye'den istediği siyasal reformlar ve azınlık haklarının geliştirilmesine ilişkin ve özellikle egemenlik yetkilerini zayıflatmaya yönelik taleplerin bazı çevrelerce ulusal birlik ve bütünlüğe yönelik bir tehdit ve Türkiye'nin parçalanmasına yönelik komplolar olarak yorumlanması buna örnek olarak gösterilebilir. Buradaki çelişki, bütünleşme çabalarının parçalama girişimi olarak yorumlanmasıdır. Avrupa düşmanlığı ile birlikte yürütülen bir AB üyelik süreci ve Ortadoğu kökenli kültür yapısına rağmen ona tepeden bakan bir yaklaşım jeopolitik konumdan kaynaklanan ikilemleri net bir şekilde yansıtmaktadır. Kültürel olarak ait olduğu yer ile

siyasal olarak katılmak istediği yer arasındaki gerilim Türk dış politikasının Soğuk Savaş sonrası karşılaştığı en temel sorundur.

Türk dış politikasındaki sorunların bir kısmı da Avrupa ile ilişkilerin Ortadoğu tarzı bir algılama ile yorumlanması ve Ortadoğu ile ilişkilerin Avrupa tarzı yaklaşımla ele alınmasından kaynaklanmaktadır. AB'nin reform taleplerinin parçalama girişimi olarak algılanması bunlardan birincisine örnektir. Azınlık haklarının geliştirilmesine yönelik reform talepleri, AB'nin Türkiye'de etnik ayrılıkçılığı teşvik etmesi olarak algılanmaktadır. İkinciye örnek ise, ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgaline Türkiye'nin Avrupa yaklaşımıyla tepki vermesidir. Verilen tepki kimlik ve kültürel bağlar (din) temelinde çatışmanın reddedilmesiydi. Oysa Ortadoğu'da dış politika, reelpolitik ilkelere göre yürütülmektedir. Nitekim daha sonra Türkiye'nin kimlik temelli barışçı yaklaşımı onun güvenliğine yönelik tehditlere dönüşmüş, ne Irak halkı, ne Amerika ne de PKK'lılar memnun olmuş, Kuzey Irak'taki süreçler üzerindeki kontrol kaybedilmiş, PKK terörü yeniden canlanmıştır.

Ortadoğu ve Avrupa güvenlik algılamaları arasındaki farklılıklar Türkiye'nin güvenlik sorunlarını daha da karmaşıklaştırmaktadır. AB bugünkü yapısı itibarıyla Türkiye'nin reelpolitika dayalı klasik güvenlik kaygılarını anlamaktan uzaktır. AB, kendi içerisinde geliştirdiği hukuka dayalı ve barışçı entegrasyon yapısının diğer bölgelerde de uygulanabileceğini ve buralar için de bir model oluşturabileceğini düşünmektedir. Oysa Avrupa içi ilişkiler ile Ortadoğu ve Kafkaslardaki uluslararası ilişkiler farklı bağlamlarda ve farklı ilkelere göre yürütülmektedir. Avrupa'daki hukuka dayalı ilişkiler yerine bu bölgelerde hala dünya savaşları öncesi güç mücadeleleri devam etmekte ve devletler klasik güvenlik kaygılarıyla dış politika oluşturmaktadır. Bu nedenle AB ülkelerinin Türkiye'nin güvenlik kaygıları üzerinde beklenen hassasiyeti göstermedikleri görülmektedir. PKK konusundaki tutum ve Abdullah Öcalan'ın tutuklanmasından önce haftalarca İtalya'da kalması ve Türk hükümetine iade edilmemesi, bunun yanı sıra yine Türkiye için hassas bir güvenlik konusu olarak algılanan Kıbrıs'ta Türkiye'ye baskı yapılması, AB ve Türkiye'nin güvenlik algılamaları arasındaki farklara örnek olarak verilebilir.

Sonuç

İslam dünyası ile Batı arasında 11 Eylül sonrası artan gerilimler, İslam Konferansı Örgütü'ne üye, AB üyeliği için aday, Amerikan müttefiki ve halkı büyük çoğunlukla Müslüman olan bir Türkiye için dış politika da karışık ve çelişkili yaklaşımları da beraberinde getirmektedir. Bunların

bağdaştırılması ise Türkiye için yirmibirinci yüzyılın en önemli misyonlarından olacaktır. Farklı dış politika algı ve yaklaşımlarının bağdaştırılması sorumluluğunu bu kadar yoğun bir şekilde taşıyan belki de başka bir ülke daha yoktur. Bu, yalnızca soyut ve entelektüel bir misyon değil, aynı zamanda reelpolitik anlamda Türkiye'nin etkin ve saygın bir bölgesel güç olabilmesi için bir gerekliliktir.

Türkiye'nin farklı kültürlerin kesişim noktasında bulunmasına ve bunlardan etkilenmesine ilişkin çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmayla, iç politika yansımaları da olan kültürel kimlik sorunlarından ziyade dış politika davranışları temelinde stratejik kültür kavramından yola çıkarak Türkiye'nin farklı dış politika yaklaşımları arasında sıkışmış konumu değerlendirilmiştir. Bu yapılırken, temel çıkış noktası, Türkiye'nin temel dış politika sorunlarının büyük bir kısmının bu özgün konumdan kaynaklandığı varsayımdır. Bu makalede, Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin uluslararası sistemdeki özgün konumunu ortaya koymaya çalışırken gösterilen örnek sorunların derinlemesine analizi yapılmamıştır. Ancak her bir örnek, bu çalışmanın ortaya koyduğu jeopolitik çerçeve içerisinde daha sonraki çalışmalar için ayrı birer analiz konusu olabilir.

Türkiye açısından sınır-ülke konumunun bir dış politika sorununa dönüşmesinin temel nedeni, özellikle güvenlikle ilgili temel sorunların Ortadoğu'dan kaynaklanması ve bu sorunlara çözümün Avrupa'da aranmasıdır. Türkiye, hem Avrupa sistemine entegre olabilecek ekonomik ve toplumsal yapıya hem de Ortadoğu'da kendi güvenliğini sağlayabilecek güce sahiptir. Ancak bu iki sistem arasında sınır-ülke konumunda bulunmak, sorunları daha karmaşık hale getirmektedir. İşleyiş mantıkları birbirinden son derece farklı olan bu alt-sistemlerin sorunları ile çözüm yaklaşımlarının birbiriyle iç içe geçmesi nedeniyle çoğu zaman gerçekler ve algılamalar arasındaki gerilimler bir türlü çözülememektedir. Bu da bazı dış politika sorunlarının kronikleşmesine, bazılarının ise komşu ülkelerle ilişkileri normalde olması beklenenden daha da kötüleşmesine neden olmaktadır. Bir tarafta Avrupa'da entegrasyonun ilerlemesiyle ortaya çıkan ilişkilerin yapısı ve diğer tarafta Ortadoğu ile ilişkilerin yoğunlaşması, bu iki alt sistem arasındaki algılama ve politika farklılıklarının Türkiye'de daha fazla hissedilmesine neden olmuştur. Buradaki asıl sorun sınır-ülke konumunda bulunmak değil, bu konumun yarattığı çelişki ve gerilimlerdir. Farklı alt-sistemlerden kaynaklanan bu gerilim ve çelişkilerin çözülmesi, Türkiye'nin sınır-ülke niteliğini ortadan kaldırmaz, ama dış politikada sahip olunan dezavantajları avantaja dönüştürme konusunda bir katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Aydın, Mustafa. "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", *Middle Eastern Studies*, vol. 35, no 4, October 1999, s. 152-186.
- Aydın, Mustafa. "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 366-439.
- Bauman, Zygmunt. *Postmodernity and Its Discontents*, Cambridge: Polity Press, 1997.
- Brubaker, Rogers ve Frederick Cooper. "Beyond Identity", *Theory and Society*, vol. 29, no 1, February 2000, s. 1-47.
- Citino, Nathan J. "The Global Frontier: Comparative History and the Frontier-Borderlands Approach in American Foreign Policy", *Diplomatic History*, vol. 25, no 4, Fall 2001, s. 677-693
- Commission of the European Communities. *Turkey 2007 Progress Report*, SEC(2007) 1436, Brussels.
- http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2007/nov/turkey_progress_reports_en.pdf
- Cooper, Robert, *Post-Modern State and the New World Order*, Demos, 2000.
- Cordesman, Anthony H. "Terrorist and Extremist Movements in the Middle East: The Impact on the Regional, Military Balance", with the assistance of Bobby Roshan, Working Draft, Center for Strategic and International Studies, 2005. [http://www.csis.org/media/csis/pubs/050329_terrandextmvmts\[1\].pdf](http://www.csis.org/media/csis/pubs/050329_terrandextmvmts[1].pdf)
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001.
- Deutsch, Karl. "Concepts and Processes", Andrew Linklater (ed.), *International Relations, Critical Concepts in Political Science*, vol. II, London, Routledge, 2000, s. 652-664.
- Eralp, Atila. "Sistem", Atila Eralp (ed.) *Devlet ve Ötesi. Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 125-153.
- Gray, Colin S. "Strategic Culture as Context: The First Generation of Theory Strikes Back", *Review of International Studies*, vol. 25, no 1, January 1999, s. 49-69.

- Holsti, K. J. "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy", *International Studies Quarterly*, vol. 14, no 3, September 1970, s. 233-309.
- Hudson, Valerie. "Cultural Expectations of One's Own and Other Nations' Foreign Policy Action Templates", *Political Psychology*, vol. 20, no 4, December 1999, s. 767-801.
- Huntington, Samuel P. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Touchstone, 1996.
- Johnston, Alastair Iain. "Thinking About Strategic Culture", *International Security*, vol. 19, no 4, Spring 1995, s. 32-64.
- Kagan, Robert. *Of Paradise and Power, America and Europe in the New World Order*, New York: Vintage Books, 2004.
- Kaiser, Robert and Elena Nikiforova. "Borderland Spaces of Identification and Dis/location: Multiscalar Narratives and Enactments of Seto Identity and Place in the Estonian-Russian Borderlands", *Ethnic and Racial Studies*, vol. 29, no 5, September 2006, s. 928-958.
- Karsh, Efraim. "Cold War, post-Cold War: Does It Make a Difference for the Middle East?", *Review of International Studies*, vol. 23, no 3, July 1997, s. 271-291.
- Kazan, Işıl. "Turkey: Where Geopolitics Still Matters", *Contemporary Security Policy*, vol. 26, no 3, December 2005, s. 588-604.
- Kirisci, Kemal. "Between Europe and the Middle East: The Transformation of Turkish Policy", *Middle East Review of International Politics*, vol. 8, no 3, March 2004, <http://meria.idc.ac.il/journal/2004/issue1/jv8n1a4.html>
- Klein, Yitzhak. "A Theory of Strategic Culture", *Comparative Strategy*, vol. 10, no 1, January 1991, s. 3-23.
- Kupchan, Charles. *The End of the American Era*, New York: Vintage Books, 2002.
- Lantis, Jeffrey S. "Strategic Culture and National Security Policy", *International Studies Review*, vol. 4, no 3, Fall 2002, s. 87-113.
- Lesser, Ian O. "Köprü mü Engel mi? Soğuk Savaşın Ardından Türkiye ve Batı", Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser (ed.), *Balkanlardan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, İstanbul: Alfa, 2000, s. 125-179.
- Lewis, Bernard. *From Babel to Dragomans, Interpreting the Middle East*, New York: Oxford University Press, 2004.

- Manners, Ian. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no 2, June 2002, s. 235-258.
- Meyer, Cristoph O. "Theorizing European Strategic Culture Between Convergence and the Persistence of National Diversity", *CEPS Working Document No 204*, Brussels: Centre for European Policy Studies, June 2004.
- Morgenthau, Hans J. *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, Revised by Kenneth W. Thompson, Sixth Edition, New York: McGraw Hill, 1985.
- Olsen, Johan P. "The Many Faces of Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, vol. 40, no 5, December 2002, s. 921-952.
- Oran, Baskın. "TDP'nin Kuramsal Çerçevesi", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 20-29.
- Oran, Baskın. "TDP'nin Temel İlkeleri", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 46-53.
- Russett, Bruce, *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, New Jersey: Princeton University Press, 1993.
- Sorensen, Georg. "An Analysis of Contemporary Statehood: Consequences for Conflict and Cooperation", *Review of International Studies*, vol. 23, no 3, July 1997, s. 253-269.
- Sorensen, Georg. "States are Not 'Like Units': Types of State and Forms of Anarchy in the Present International System", *The Journal of Political Philosophy*, vol. 6, no 1, March 1998, s. 79-98.
- Sprout, Harold and Margaret Sprout. "Environmental Factors in the Study of International Politics", *The Journal of Conflict Resolution*, vol. 1, no 4, December 1957, s. 309-328.
- Thompson, William R. "The Regional Subsystem: A Conceptual Explication and a Propositional Inventory", *International Studies Quarterly*, vol. 17, no 1, March 1973, s. 89-117.
- Varyrnen, Raimo. "Regional Conflict Formations: An Intractable Problem of International Relations", *Journal of Peace Research*, vol. 21, no 4, November 1984, s. 337-359.
- Wallace, William. "The Sharing of Sovereignty: The European Paradox", *Political Studies*, vol. 47, no 3, Special Issue, 1999, s. 503-521.

Waltz, Kenneth N. "Anarchic Orders and Balances of Power", Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, New York: Columbia University Press, 1986, s. 98-130.

Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

Wish, Naomi Bailin. "Foreign Policy Makers and Their National Role Conceptions", *International Studies Quarterly*, vol. 24, no 4, December 1980, s. 532-554.

A Comparative Analysis Of Turkish and South Korean Foreign Policies And International Perspectives Since the end of the Second World War¹

Berdal ARAL²

Abstract

This essay makes a comparative analysis of Turkish and South Korean perspectives of international society and the way in which they are translated into the two states' foreign policy behaviour. That both states, in spite of their undeniable differences in culture, history and geography, are middle-rank powers with extensive and intricate links to the United States, is the point of departure for this inquiry. The international perspectives and foreign policy postures of Turkey and South Korea are presented in connection with internal political developments in the countries in question during and after the Cold War. It is argued that the ruling elites in both states allied themselves uncritically with the US specifically and the Western world in general during the course of the Cold War out of considerations of 'high' security interests premised on the perceived threat from (some) members of the socialist bloc. Serious misgivings and sense of mistrust felt by a significant section of the public opinion in Turkey and South Korea escalated into outright hostility towards the aggressive and expansionist posturing and behaviour of the US since the end of the Cold War, *inter alia*, in the Middle East and northeast Asia respectively. In spite of that, however, the essay concludes by a note on the prevailing climate of pragmatism, with imprints on the ruling elites and the common people alike, which prompts both countries to maintain their 'special' ties with the US.

Keywords: *Turkey South Korea foreing policy cold war Korean War threat perception alliance the post-cold war era international agreements internenational disagreements İnternational perspektives.*

¹ This is an updated version of a paper presented to the Second International Conference of the Asian Philosophical Association, "The Rise of Asian Community and the New Dialogue between Past and Future of the World", October 26-29, 2006, Pusan National University, South Korea

² Assoc. Prof., Fatih University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Relations, baral@fatih.edu.tr

İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye ile Güney Kore'nin Dış Politikalarının ve Uluslararası Perspektiflerinin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi

Özet

Bu çalışmada, halklarının kolektif hafızasında “Kore Savaşı” (1950-53) ekseninde “iki dost devlet ve millet” algısı olan Türkiye ile Güney Kore'nin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında izledikleri dış politika anlayışları ve uygulamaları ele alınmaktadır. Bu makalede, Güney Kore'nin Türkiye'den farklı bir coğrafyada ve farklı bir kültürel ve tarihi arka plana sahip olmasına rağmen, yine de bu iki ülkeyi incelememizi anlamlı kılacak bazı ortak hususiyetler olduğu ileri sürülmektedir. Söz gelimi, bunların her ikisi de orta ölçekli devletlerdir ve başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere Batılı devletler grubuyla yakın ilişkileri vardır.

Bu çalışmada hem Türkiye'nin hem de Güney Kore'nin “demokratikleşme” serüveninin hem dönemsel, hem kurumsal ve hem de uluslararası bağlam itibarıyla önemli paralellikler içerdiği ifade edilmektedir. Ayrıca, hem Türkiye'nin hem de Güney Kore'nin ABD ile olan askeri ittifakının, bunların kendi halkları nezdinde zaman içinde artan şekilde sorgulanmasına karşın, bu ülkelerin uluslararası ittifaklarında radikal bir dönüşüm olmadığına dikkat çekilmektedir. Bu, hem Soğuk Savaş dönemi, hem de 1990 sonrasındaki dönem için geçerli olan bir gözlemdir.

Katı ittifak ilişkilerinin Doğu-Batı kutuplaşması nedeniyle yeni bir dış politika arayışına girmeyi zorlaştırdığı Soğuk Savaş döneminden farklı olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde hem Güney Kore'nin hem de Türkiye'nin dış politik çizgilerini hem aktör düzeyinde hem de konu düzeyinde çeşitlendirdikleri gözlenmiştir. Böylece her iki ülke de Rusya, Çin ve Hindistan gibi devletlere yönelik yeni diplomatik açılımlarda bulunmuşlardır. Ne var ki, bütün bunlara rağmen, hem Türkiye hem de Güney Kore, “tehdit”, “uluslararası toplum” ve “ortak idealler” tasavvurlarını, kavramsal ve normatif sınırlarını ABD'nin çizdiği bir uluslararası stratejik çerçeve içinde kalarak belirlemeye bugün de devam etmektedir.

Anahtar kelimeler: *Türkiye Güney Kore-dış politika Soğuk Savaş Kore Savaşı tehdit algısı ittifak ilişkisi Soğuk Savaş sonrası dönem uluslararası anlaşmalar uluslararası uyumsuzluklar-uluslararası perspektifler*

This presentation intends to analyse the normative perspectives and key political choices of Turkey and South Korea, with regard to the outside world in the aftermath of the Second World War. The choice of this subject of enquiry may at first sight seem rather arbitrary and even unnecessary for a variety of reasons: Turkey is a Middle Eastern country and is overwhelmingly Muslim, whereas South Korea is an East Asian country and is home to Buddhists, Christians and others. There is hardly any historical or cultural connection between the two countries. The trade between them is not necessarily impressive. Turkish participation into the Korean War of 1950-53 in support of the United States (US) and South Korea seems to be about the only thread of any significance that binds the two nations together. However this does not alone justify the investigation of the topic at hand.

However, I happen to think that, a deeper insight into the peculiarities of Turkey and South Korea may provide sufficient grounds for such an investigation. After all, both of them may be categorized as middle-rank powers. They both are American allies and thus host to quite a number of American bases in their territory. Contrary to both states' exaggerated reliance on the US and emphasis on the desirability of close links with this superpower, the great majority of the peoples of both countries have a negative view of the US. Both Turkey and South Korea have a non-revolutionary view of the outside world as manifested in their foreign policy behaviour, government pronouncements and voting preferences in international organizations. Turkey is a Middle Eastern country, and yet, at the official level, it associates itself mostly with Western states, whereas South Korea is an Asian state, and yet it often sees the world one to one with the US. Both of the countries in question profess their attachment to democracy, competitive party politics, rule of law, and human rights, and yet their political systems have too often been abused by military regimes and human rights violations. Finally, union with North Korea is the prime national goal in South Korea, whereas Turkey considers the Cyprus and Aegean problems with Greece, which also brings forth the question of Turkish borders, as a 'national' issue/problem. I hope that the accounts given above justify the presentation of this work to our distinctive audience.

Such considerations and observations, I hope, justify the undertaking of such a comparative study. This article focuses on the post-Second World War period, and raises the following questions: What parallels can we draw of the conceptions and practices of Turkey and South Korea vis-à-vis the

world outside them? What differentiates them in the way they perceive the role of international law in contemporary international relations? What sort of expectations do they cultivate vis-à-vis international organizations, and, in particular, the United Nations? What is their conception of human rights and freedoms, and the place they should be assigned in international relations? Do they have a propensity to pursue a proactive or reactive course of action towards international society? Do they consider themselves as part of the Western world or the non-Western world? How do they approach the prohibition of force as a cardinal rule of international law generally and of the UN law specifically? What international strategies do they put into use in the pursuit of “national objectives”? What are the major international disputes that preoccupy their respective foreign policies? These are the substantive questions around which this paper is organized.

Politics, Democracy, Human Rights

As an independent state, South Korea owes its existence, first and foremost, to the protection afforded by the US in the post-Second World War era. The Korean peninsula was partitioned between the north and the south following the surrender of Japan on August 15, 1945. After arriving at an agreement on the future of Korea, the Soviet Union assumed authority in the north of the thirty-eighth parallel and the US firmly established itself in southern Korea. Officially procuring the name, Republic of Korea, South Korea was founded as a republic on August 15, 1948. Within a couple of weeks, on September 9, 1948, the socialist state of the Democratic People’s Republic of Korea (DPRK, or North Korea) proclaimed itself as a separate state. The bitter division of Korea was interrupted by the outright occupation of the south by North Korean troops on June 25, 1950. Most of South Korean territories fell into the hands of the invading army within a few weeks. This precipitated the US intervention into the war for the following reason:

“The United States, fearing that inaction in Korea would be interpreted as appeasement of communist aggression elsewhere in the world, was determined that South Korea should not be overwhelmed and asked the United Nations (UN) Security Council to intervene.”³

This fanned the flame of the Korean conflict that escalated into a devastating war. The Korean War lasted for three years until July 27, 1953.

---

³ Library of Congress – Federal Research Division, Country Profile: South Korea, May 2005, http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/South_Korea.pdf

There is no doubt that this was a devastating war with enormous casualties on both sides. The war also dashed hopes for unification in the Korean peninsula.⁴

A study of country file on South Korea makes a fine summary of the evolution of South Korean politics after it gained independence in 1948:

*“Fair elections in 1952 were followed by corrupt ones later that decade. A succession of military leaders assumed power in South Korea starting in 1961 with a coup led by army officers. Growing frustration with repressive rule among South Koreans led to demonstrations in May 1980 in the city of Kwangju. These demonstrations were violently suppressed, killing hundreds of civilians. Whereas the South Korean economy flourished, democratic institutions and a free press often did not. In spite of political violence in the form of brutal crackdowns against civilian protests and the assassination of government leaders, a civil society emerged to lead the South Korean democracy movement. In 1987, after years of regular protests, the military leaders of South Korea were forced to hold free and democratic elections. Their handpicked successor, Roh Tae-woo, won, as opposition parties failed to unite around a single candidate and split the vote. In 1992 Kim Young-sam was elected, followed in 1997 by longtime opposition leader Kim Dae-jung. In 2002 South Koreans elected a human rights lawyer and relative political newcomer, Roh Moo-hyun president.”*⁵

The history of democracy in South Korea has striking similarities to that of Turkey. Fair elections in Turkey were held in 1950 when the reign of the Republican Peoples Party, which had been ruling the country single-handedly since the foundation of the Republic in 1923, came to a halt. To the dismay of most people in Turkey, the civilian government formed by the Democrat Party was overthrown by a *coup d'état* in 1960, a year preceding the military takeover in South Korea. While a military junta from 1961 up until 1987 governed South Korea, the political system in Turkey alternated between outright military rule and civilian authority during this period. However even during the course of civilian rule, the hand of the army was always visible right at the heart of politics. The Cold War years were mostly marked by oppression and prohibitions, rather than freedom and political participation in South Korea and Turkey. The denial of basic

---

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

human rights, such as freedom of expression, was justified on a long list of arbitrary grounds in both countries. “The survival of the homeland” was one of them. A 1990 study on South Korea noted that, “in divided Korea, almost any act of opposition to the South Korean government could be and has been characterized as benefiting North Korea”.⁶ Similar restrictions on the freedom of expression in Turkey during the course of the Cold War were justified, *inter alia*, by referring to the possibility of the partition of the “Turkish homeland”. While the military junta in South Korea was obliged to step down in 1987 on account of public protests, the hard grip of the Turkish army in civilian politics began to loosen roughly in this period.

The rise to presidency of Kim Young-sam in 1993 was more than a simple replacement in South Korean politics, since he was the first civilian president after well over 30 years of military rule in this country. The degree of democracy that South Korean people enjoy today far exceeds the limited rights and freedoms that the authoritarian state had permitted in the past. This development likewise has its parallels in Turkish politics. Turkey’s morally and culturally conservative, but politically and economically liberal-minded Prime Minister Turgut Özal became the new president of Turkey in 1989. Almost all of his predecessors in the presidential office had been generals with little interest in democratising the country. By contrast, Özal’s term in office was marked by a liberalization of Turkish politics and higher standards of human rights protection. It was during this time that Turkey recognized the compulsory jurisdiction of the European Court of Human Rights, while according Turkey’s Kurds the right to publish in their own language. An episode in Turkish politics, which separated out Turkey from South Korea between 1997-2002, was the abrupt dissolution of the government as the result of the collaboration between the president, the armed forces, the dominant media and civilian bureaucracy. This incident is commonly known in Turkey as the post-modern coup d’état of February 28 –1997. The threats and intimidations which caused the resignation of some ministers from the cabinet and some parliamentarians from their parties gave way to a new coalition government that chose to act as the mouthpiece of the pro-status quo forces in Turkey. However the elections held in November 2002 brought the newly established Justice and Development Party (AK Party) to power. Those who wanted change in Turkish politics and resented the post-modern *coup d’état* of February 28 and the

---

6 <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12353.html>

suppression of rights that this process had unleashed, voted for the new party. The government of Justice and Development Party has embarked on an ambitious reform program in the economic and political realms which is commensurate with the “road map” which the European Union (EU) had presented to Turkey to lay the necessary ground work so that Turkey and the EU could begin accession negotiations at the appropriate time. Greater transparency in Turkish politics, better guarantees of human rights protection for all sections of Turkish society, harsher punishment for torturers and other abusers of human rights, a lessening of the overweening powers assumed by the army, and higher priority to international human rights treaties in the Turkish legal system have been some manifestations of the changing face of Turkish politics.

Relations with the US

As said before, both Turkey and South Korea may be considered as middle-sized powers with close association and military alliance with the US. There is no doubt that the US perspective of the outside world has significantly influenced their official worldview. South Korea owed its existence and the ejection of North Korean forces from the south during the Korean War of 1950-53 largely to the US. Not unexpectedly the 1954 Mutual Defence Treaty with the US is the most significant treaty which South Korea has signed with a foreign country. The extent of South Korea’s identification with the US during the Cold War was such that South Korea did not hesitate to dispatch 320,000 troops to Vietnam to fight alongside the US against the North Vietnamese forces. Besides, for too long the US has been South Korea’s number one trading partner and a vital source of foreign investment.

While in the 1950s South Korea was economically poor, politically fragile, and militarily weak, this began to change in the decades that followed:

“During the subsequent four decades, . . . Seoul came of age economically, politically, and even militarily and was no longer as economically or militarily dependent on the United States. Instead, by the 1990s it was seeking to establish a partnership for progress. The Seoul-Washington relationship in this transition was increasingly subject to severe strains.”⁷

These strains were caused by frictions over the trade surplus of South Korea in its trade with the US, by the dilemma as to whether the US should maintain its troop presence in South Korea, and by the resentment of many

⁷ <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12357.html>

South Koreans about the US involvement in the crushing of the radical opposition in the country.⁸ While the US is fond of portraying itself as the champion of democracy, human rights and freedom in the world, it apparently allied itself with oppressive political forces as it has done in much of the non-Western world. Hence the US image was also tarnished by the long time US support for succeeding South Korean governments that committed egregious human rights violations and all sorts of other abuses. This naturally resulted in the questioning by many Koreans of US motives in South Korea. The new American image was as worse as it could be. As a result, “the past image of the United States as a staunch supporter of democracy in South Korea was replaced with that of defender of its own interests, a policy impervious to injustices committed in South Korea.”⁹

Today, even when listening to those in the high echelons of the South Korean state who tend to paint a rather rosy picture of the US-South Korean alliance, one could hear views that draw on the pitfalls of the intricate network of relations between the two countries: “Unfortunately, even such a strong and well-founded partnership as the one between the two countries has no immunity to new challenges.”¹⁰ The fury and hatred felt towards the US by most of the South Korean people have become even more intense in the last few years. There is now utter frustration and anger about the US invasions and interventions in many parts of the world and its lack of respect for international law since the termination of the Cold War and, *a fortiori*, since September 11, 2001.

However in spite of growing misgivings of the South Korean people about the US motives, those who shape state policies seem determined to maintain the “special” ties with the US. Indeed South Korea has always been vocal about its support for US designs in Asia, if not elsewhere. It did not hesitate to send 3,200 South Korean servicemen to the US-occupied Iraq to serve the US war aims. South Korea has thus chosen to contribute to this imperial American project “despite the persistent efforts of Koreans to stop deployment of Korean troops and to withdraw existing troops.”¹¹

---

8 *Ibid.*

9 <http://countrystudies.us/south-korea/27.htm>

10 Sun Joun-yung, “Notes from the Field: North Korea and the Security of Northeast Asia and Beyond”, *Santa Clara Journal of International Law*, Vol. 3, 2005, 1-16, p.10, speech given at Santa Clara University, September 29, 2004, www.scu.edu/scjil

11 Quoted from the “Summary of the Decision” taken by People’s Tribunal on War Crimes, in the Case entitled Charges Regarding the War Crimes Committed in Iraq. <http://www.worldtribunal.org/main/?b=38>

Like South Korea, Turkey became a US ally in the aftermath of the Second World War. It is common knowledge that Turkey is the most secular of all the Muslim countries in the Middle East. Most of its territories lie in Asia, and only a small fraction in Europe. The destiny of the people of Turkey had long been historically tied to the Arab and Kurdish peoples of the Middle East. As a world power which remained in existence from the end of the 13th century up until the end of the First World War, the Ottoman Empire skilfully brought together numerous ethnic and religious communities in the Middle East, North Africa and the Balkans under its sovereignty. Turkey has an obvious commonality of religion (Islam), culture (common traditions mostly rooted in Islam), history (Islamic empires from the Abbasids to the Ottomans) and geography (Near East or Middle East) with the countries of the Middle East. In spite of that, however, the state has chosen to identify and ally itself with the Western world as manifested in its membership of NATO in 1952 and current negotiations for membership of the European Union. “State ideology” that idealizes and idolizes pro-Western outlook is the key to understanding the motives behind the Turkish foreign policy. Turkey has opened its soil to a significant number of American bases since the 1950s. Furthermore, it became the first Muslim country to recognize Israel (1949) to please the US. It has always maintained contacts with Israel, if at times they were kept secret. In order to obtain the approval of NATO members concerning its request for membership, Turkey did not hesitate to send 4,500 of its soldiers to South Korea right at the start of the war in 1950 to fight alongside the US-led coalition against North Korea and its allies.¹² Consequently, Turkey became part of NATO in 1952. It soon began to receive US military and economic aid on account of its NATO membership, its permission of the privileged use by American troops of the Turkish soil in the form of American bases as registered by bilateral treaties, and of Turkey’s sympathetic view of and often support for American arguments in the international arena.

This relationship survived the vicissitudes and mutual frictions springing from issues such as the Johnson Letter of 1964, written by the US President, which sent a threatening signal to Turkey in case it intended to take military action to protect the Turks of Cyprus against Greek militias, the American arms embargo imposed against Turkey in the period between 1975-78 as a punishment for Turkish military intervention in Cyprus in 1974, and Turkey’s frequent complaints about the inadequacy of American aid to a “self-sacrificing Turkey” throughout the Cold War.

---

12 Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası*, 6th edition, Vol.1, (İstanbul, İletişim, 2002), pp.545-47.

Although the Cold War ended and the “Soviet threat” disappeared in the early 1990s, Turkish-American relations, contrary to what one would expect, gained a new lease of life under a new concept called “enhanced partnership” which was introduced in 1991. Only a few months earlier, Turkey had given its full political and logistical support to the US endeavours pertaining to the ejection of Iraqi troops from Kuwait in 1990-91 under the strong Presidency of Turgut Özal in this first major international crisis that erupted after the Cold War. In the official website of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, it is said that the enhanced partnership has been aimed at “diversifying and deepening the Turkish-American relationship as well as developing it on a more substantial basis.” Besides, the text goes, Turkey and the US are “close allies” that “consult one another, coordinate their efforts and cooperate, as appropriate, in conflict prevention and crisis management and in containing regional conflicts, deterring rogue states, curbing proliferation of weapons of mass destruction and terrorism.” We are also told that “the values and ideals that they subscribe to are identical.”¹³

Although, since November 2002, Turkey has been supposedly ruled by an “Islamist government” (which is, of course, a misnomer), the government of Justice and Development Party under the premiership of Tayyip Erdoğan signalled its willingness to cooperate with the US in the run-up to the latter’s impending invasion of Iraq. The extent of mutual commitment between the parties on a host of different issues had been so broad that Turkey’s new government felt that it could not afford to refuse any cooperation with the US in the matter of the Iraqi campaign. Besides, the government of Justice and Development Party was looked at suspiciously by Turkey’s conventional elites, ranging from the army to the dominant media, on account of its conceived threat to Turkey’s hard-line secularism. Internal threats hanging over its head like Democles’ sword, the government feared that its survival could be at risk without the external support of the US. Turkey’s excessive economic and financial reliance on the US and the largely US-controlled IMF and World Bank meant, from the spectrum of the government, that outright rejection of US designs might directly or indirectly cripple the Turkish economy. I think that these three factors explain a great deal about why the Prime Minister, Tayyip Erdoğan, enjoined the parliament to vote in favour of allowing a large contingent of US troops

---

13 Official site of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, “Turkish-U.S. Political Relations”, http://www.mfa.gov.tr/turkish-u_s_-political-relations.en.mfa, September 23, 2008.

(above thirty thousand) to use the Turkish territory in order to enter northern Iraq, although the overwhelming majority of the people detested the idea of the US troops invading Iraq and a Turkey collaborating with this hegemonic and aggressive power. Surprisingly enough, the motion tabled before the Grand National Assembly on March 1, 2003 did not get the necessary votes, because some members of parliament from the AK Party voted against the motion alongside those from the opposition Republican Peoples Party. When two years later, the US introduced its Greater Middle East (GME) plan which was purportedly devised to inject political and economic reforms into the Muslim World, especially in the Middle East, triggering structural changes in this part of the world, Turkey immediately jumped to the US bandwagon. It thus supported the plan, albeit distancing itself from its imperial overtones, and became one of the co-chairmen of the Democracy Assistance Dialogue, as part of the GME initiative.

To make an overview of the issues raised in this section, although it is clear that the prevailing view about the policies pursued by the US around the world is fairly negative in Turkey¹⁴ and South Korea, the governing elites in both countries have no intention to abrogate their alliance with the US. This political strategy is commensurate with the pragmatism of the peoples of both countries: In spite of their deep-seated mistrust and misgivings of the US, public opinion in Turkey and South Korea seems to have resigned to the idea of sustaining military alliance with the US out of sheer “national interest” considerations.

Respective Perspectives of International Society

South Korea failed to act truly as an “independent” variable in international relations for a very long time. During the Cold War, “South Korea found itself swept over by ideological confrontation as it lacked the capability to function as an independent, sovereign state.”¹⁵ The division of Korea into two separate states, South Korea and North Korea, in the aftermath of the Second World War, and South Korea’s reliance on the US for protection and integration into the prevalent world economic system, debilitated its capacity for independent action vis-à-vis other actors in international society. South Korea maintained its hope of unification with its

---

14 The most recent survey conducted by German Marshall Fund in 2008 showed that, only 14 percent of the people in Turkey nourish warm feelings towards the US, a figure far below the sympathy felt towards the EU (33 percent), Iran (32 percent), and slightly less than the level of sympathy for Russia (18 percent). (*Zaman*, September 11, 2008).

15 Sedat Azaklı, “Republic of Korea”, in Wolfgang Gielser, Kemal İnat, Claudio Kullmann (eds.), *Foreign Policy of States: A Handbook on World Affairs*, (Istanbul, Tasam, 2005), 453-462, p.453.

northern brethren which was the leitmotif in the overall construction of its foreign policy. This “national cause” was the linchpin against which all other deliberations were to be assessed. The polarization that characterized the international system up until the early 1990s undermined the possibility of a union between the two Koreas, considering that they acted submissively towards their respective bloc leaders, namely the US and the Soviet Union. The constraints of the Cold War reverberated, at a micro level, at South Korea’s parochial approach towards the outside world.

There is no denying that South Korea does not, unlike Turkey, consider itself as a “Western” state. Rather it tends to emphasize its Asian character and expresses some affinity to developing nations by virtue of its unceasing search for economic expansion. Turkey too occasionally emphasizes its difference from Europe and the US on account of its inadequate level of economic development. However none of the two states has made any tangible contributions to the struggle of the Non-Aligned Group of States to achieve a more just, egalitarian and peaceful international order. It is solely out of pragmatic considerations that Turkey and South Korea have paid some attention to the activities of the Non-Aligned grouping. To be able to muster at least a fraction of the support from members of the Non-Aligned Group of States during the UN General Assembly discussions (and voting) on Cyprus, was a cardinal motive behind Turkey’s more sympathetic approach towards the group. Similar pragmatism underlined the motives behind South Korea’s attempts to improve relations with the Non-Aligned Group “in apparent competition” with North Korea. However even in this case, South Korea tends to emphasize the classical principles of international law such as “the principles of good neighbourliness, reciprocity, and equality”¹⁶, a language hardly palatable to those seeking to force radical changes in the international system and international law. This language strikes a chord with the static and formalistic overtones of Turkish foreign policy that characterised Turkish foreign policy until very recently. Both Turkey and South Korea have been inclined to emphasize rules and principles sanctified by conservative forces which have been, for the most part, shaping international society, while “the language of change” is presumably dismissed as “irrelevant” and “unresponsive” to their national priorities. The ideas and principles espoused by the Western group of states, which are the dominant actors in international society, are taken by these two American allies as truisms in order for the international order to function smoothly.

---

16 <http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12362.html>

Today, as in the past, South Korea's international outlook and conception of universal goals very much reflect the US perspectives and priorities. This country seems to be strongly lured into Western liberal triumphalism and is gripped equally by the "phantom of terrorism", the enemy of the civilised world so to speak, which the US and its loyal cohorts have been hyping up since the Cold War ended. In the website of the South Korean Ministry of Foreign Affairs and Trade, one comes across with statements such as the following:

*"Korea will actively participate in the international endeavour to prevent the proliferation of weapons of mass destruction (WMD) and international terrorism, which pose the greatest threats to international peace and security... The Korean government will actively participate in the international effort to promote democracy and human rights"*¹⁷

However this is not to deny that some significant changes have occurred in South Korean foreign policy since the early 1990s. The excerpt below explains the new dynamism of South Korea well:

*"The most significant change in South Korea's post-Cold War foreign policy is Seoul's emergence from the predominant influence of the US, which has enabled the pursuit of a more multidimensional policy outlook. Following diplomatic normalization with the SU and China, South Korea promoted improved relations with all four of its surrounding powers – China, Japan, Russia and the US- in a bid to create conditions conducive for national security and peaceful unification, while earning non-permanent membership in the UNSC."*¹⁸

Together with North Korea, South Korea became a member of the UN in August 1991. It is a founding member of the Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC), set up in 1993. This organization has been prompted by the economic motive of seeking to bring about a free trade zone among members of the group at some time in the future. The APEC was pioneered by the US which made it appealing for South Korean participation. A brief regard to South Korea's relations with China and Japan, as the surrounding nations with significant economic and political clout, is timely here. South Korea did not have any diplomatic links with China during the Cold War on account of deep-seated hostilities between the two states dating back

---

17 The Website of Ministry of Foreign Affairs and Trade, "Key Diplomatic Tasks", http://www.mofat.go.kr/me/me_a003/me_b010/me03_02.jsp

18 Azakli, *op.cit.*, p.454.

to the Korean War when China supported North Korea. South Korea was a staunch ally of the US and the Korean peninsula was a major theatre of rivalry between the socialist and capitalist camps. The parties established formal diplomatic links in 1992 at which time the Cold War was over. Both states are today among the members of APEC and their ties are improving. South Korea's relations with Japan seem somewhat more confusing. Although both states were ardent supporters of the capitalist camp led by the US during the Cold War, lack of trust about Japanese motives underlines the South Korean perception of this country. Japan was engaged in the brutal occupation of the Korean peninsula for about forty years in the first half of the 20th century, which is vividly remembered and talked over in South Korea (and, in North Korea, of course). Japan has never brought itself into admitting and apologising for its past crimes in China, Korea, and parts of Southeast Asia. Nonetheless as their membership of APEC and the credits which South Korea receives from Japan indicates, the economic rewards that both nations reap from mutual cooperation are too enticing to be sacrificed for historical frictions.

Similar to South Korea, Turkish multilateral diplomacy has concentrated more on the established norms and principles of international law such as the sovereign equality of states, the right to collective self-defence, and the principle of non-intervention, rather than on the creation of new norms and structures in the evolving process of a new international legal order. Indeed, it has been a party to only a fraction of the multilateral treaties conceived under UN auspices dealing with "progressive" issues of international law. Contrary to an overwhelming majority of states, particularly those in the Third World, Turkey has rarely contributed to legal endeavours pertaining to the codification or the progressive evolution of matters relating to "human rights", "the principle of self-determination", "the establishment of a New International Economic Order" and so forth.¹⁹ Indeed, the Turkish foreign policy establishment is inclined to see the United Nations as a forum for defending Turkish national interests rather than, *inter alia*, as a vehicle for norm-creation. It can therefore be asserted that Turkey is yet to fully accept that the United Nations system in general and the General Assembly in particular are not merely designed to preserve international peace and security as defined in military terms, but are equally entrusted with the task of mobilizing world public opinion on

---

19 For a review of Turkey's voting preferences on these cardinal issues in the UN General Assembly, see Berdal Aral, "Fifty Years on: Turkey's Voting Orientation at the UN General Assembly, 1948-97", *Middle Eastern Studies*, Vol. 40, No. 2, Mar. 2004, pp.137-160.

major issues of global concern, such as underdevelopment, food, human rights, disarmament, technology, law of the sea, and the distribution of culture and information.

As suggested earlier, a main conceptual and normative barrier in this respect lies in Turkey's official identification with the Western world that, so to speak, holds the key for Turkish accession into the "gate of contemporary civilisation". Indeed, the Western-orientation of Turkish foreign policy justifies a distorted view of the outside world which considers "international society" as synonymous with "the US, Europe and their close associates elsewhere". (However, we need to put a bracket here, so as to do justice to the present AK Party government which has managed to break a number of deadlocks which stifled Turkish foreign policy until a few years ago. The new "breathing space" which Turkey's current rulers have opened up for Turkish diplomacy and the structural and historical constraints which debilitate their ability to challenge existing paradigms are debated below) opportunities which they have). Turkey has conventionally (after the Second World War) registered its advocacy of "grand international projects", UN Security Council resolutions or international treaties once they have been (almost always) approved by the Western group of states and presented to the world as "the will of international society". For instance, it followed in the footsteps of the US before recognizing Peoples Republic of China as the legitimate representative of China in the 1970s. It declined to perceive the Palestinian issue from the perspective of the self-determination of a people under foreign occupation and, instead, emphasized the Palestinian "refugee problem". It did not hesitate to join in the international sanctions against South Africa from the end of the 1970s for its systematic practice of racist policies. Turkey was actively engaged in the process leading to the independence of Namibia in 1990, a cause espoused by the UN General Assembly. Turkey remained mostly indifferent to the causes, such as disarmament, search for a new international economic order, end to colonialism and neo-colonialism, espoused by the Non-Aligned group of nations simply because these demands were mostly unpalatable for the Western world.

With the exception of security/military matters, Turkey failed to take initiatives in international affairs during the course of the Cold War. This "bureaucratic foreign policy", as Mehmet Gönlübol, a Turkish professor of International Relations, puts it, fails to respond appropriately to changes in the international system. This Turkish inertia was clearly witnessed dur-

ing the historic changes that took place in Eastern Europe and the Soviet Union following the demise of the communist regimes when Turkey passively watched the events as an “outsider”.²⁰ No doubt, Turkey diversified the range of international actors and issues in the 1990s with which it was diplomatically engaged. Turkey became more visible in the Middle East, the Balkans, the Caucasus and Central Asia. Some rapprochement between Turkey on the one hand, and Russia, China, and India was beginning to take shape as a result of the new opportunities generated by the demise of old divisions and rigidities that were the hallmark of the Cold War. In spite of that, however, Turkey’s pro-Western inclinations and reflexes did not entirely die out in the 1990s.

In fairness, the above statement is better understood with the caveat that Turkey’s present government has been pursuing a multi-dimensional policy and displaying some awareness of the significance of Asian and African continents. Indeed under the AK Party government, Turkey has acted as a key member of the diplomatic process known as “Iraq’s Neighbours Conference” which it initiated back in 2003 to prevent the American occupation of this hapless country and then to bring Iraq a semblance of stability after the occupation, it sought to create a diplomatic platform to establish a meaningful dialogue between the EU and the Muslim world, it pursued a shuttle diplomacy involving all the relevant regional actors to end the Russian-Georgian war in August 2008 over the South Ossetian problem and to defuse a crisis which could escalate into a larger war, it has indicated deeper interest in the Middle East, Russia, Central Asian republics, China, Africa, and, finally, it has taken bold steps to bring the Cyprus dispute to an end. These are courageous and imaginative moves which have increased Turkish influence and prestige in the outside world.

In spite of all that, however, I would argue that Turkey’s international outlook is still embedded in the Western paradigms, norms and geopolitical conceptions of the international system. Indeed when one takes a look at the Website of the Turkish Ministry of Foreign Affairs today, one immediately realise that it is written in a language that is akin to Western perspectives, priorities, goals, and perceptions of threat. In other words, Turkish foreign policy establishment appears to have internalised a Western view of the world. In the website, there is no mention of Third World perspectives and priorities such as imperialism, neo-colonialism, the fail-

---

²⁰ Mehmet Gönülöbol, in *Olaylarla Türk Dış Politikası*, seventh edition, (Ankara, Elif Matbaası, 1989), pp.631-632.

ure of existing institutional mechanisms to effectively deal with global problems, the privileged status of the G-8 countries in key international organizations, poverty, unfair international trade, and the search for a new international communications order. While Turkey's links with Western group of states and countries in geographical proximity are accounted in the website, no separate headings are spared for Turkey's ties with the rest of the world. This is in spite of the fact that Turkey is ruled by a government that is assumed to be sensitive about notions such as justice and fairness, about the fate of the Muslim world, and about the overall plight of the non-Western world.

We may begin with the website's definition of "common threats to humanity". It is said that, in the aftermath of the Cold War,

*"the world witnessed the emergence of new threats to security, such as ethnic nationalism, xenophobia, irredentism, fundamentalism and international terrorism, giving rise to regional instability and conflicts, and casting a shadow over the initial optimism engendered by the prospects for a new peaceful era...The proliferation of weapons of mass destruction and their means of delivery is a growing tangible threat in the 21st century."*²¹

This exposition of threats is hardly indigenous to Turkey's own context. These "threats" are mostly constructs designed to demonise the "unruly and unpredictable Third World", to create new threats to justify militarization, to consign the Third World demands and struggle for a better world into marginality, and finally to manufacture a new hegemonic discourse so that the dominant actors of international society maintain their privileged positions in international organisations. Turkey seems to be taken in by this hegemonic discourse. There is no mention, in the said website, of the US/Israeli/British aggressions in the world, of hunger, poverty and environmental problems mostly created and/or abetted by the US and most other industrialised countries in the world. If they are not threats to the welfare and well-being of humanity, what on earth can be considered as "threats"?!

This Western-centric vision, considered in combination with its own struggle with terrorism inside²², explains a great deal about Turkey's enthusiastic support for anti-terrorism conventions during and after the Cold

21 Official site of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, "Synopsis of the Turkish Foreign Policy", <http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa>, September 23, 2008.

22 The terrorist groups challenging the authority of the state in Turkey include the PKK (seeking Kurdish separatism), and DHKPC (seeking to establish a socialist state).

War. This is another area that brings Turkey and South Korea closer. Indeed both of these states are parties to nearly all of the anti-terrorism conventions, sponsored mostly by Western governments. Turkey, for instance, boasts in the official website of the Ministry of Foreign Affairs about adhering to all of the “twelve UN Conventions and Protocols on the combat with terrorism.” Some of the anti-terrorism treaties which are approved by both states are as follows: Convention on Offences and Certain Other Acts Committed Onboard Aircraft (1963); Convention for the Suppression of Unlawful Seizure of Aircraft (1970); Convention for the Suppression of Unlawful Acts Against the Safety of Civil Aviation (1971); Convention on the Prevention and Punishment of Crimes Against Internationally Protected Persons, including Diplomatic Agents (1973); Protocol for the Suppression of Unlawful Acts of Violence at Airports Serving International Civil Aviation (1988); International Convention for the Suppression of Terrorist Bombings (1998); International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism (2000).

Turkey and South Korea also appear as enthusiastic supporters of international treaties on the prohibition of certain weapons which are in most cases sponsored by Western governments. Besides the founding treaty of the UN (UN Charter), the following instruments are worth mentioning: Geneva Conventions and Additional Protocols relating to the laws of war (adopted in 1949 and 1977 respectively); Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (1968); Biological and Toxin Weapons Convention (1972); Chemical Weapons Convention (1992); Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty (1996). In 1999 the US Senate refused to ratify the Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty which was signed by President Clinton. When the US openly declared that it felt no obligation to abide by the terms of the Geneva Conventions in the course of its occupation of Afghanistan (2001-), neither Turkey nor South Korea aired its objection to the US’ dismissal of the laws of war which it had adhered to.

Although there is strong similarity between Turkey and South Korea in the way they perceive international society and the rules and principles of international law, there is an apparent wedge between Turkey and South Korea on international environmental law. It is true that both Turkey and South Korea are parties to the following environmental agreements: Antarctic Treaty (1959); Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and Their Disposal (1989); Protocol on Environmental Protection to the Antarctic Treaty (1991); Convention on

Biological Diversity (1992); United Nations Framework Convention on Climate Change (1992). Unlike South Korea, however, Turkey has not become a party to the Law of the Sea Convention (1982), the Convention on the Prevention of Marine Pollution by Dumping of Wastes and Other Matter (1972), and the Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (1997). While South Korea is a party to the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (1977), Turkey has signed but not yet ratified it. Turkey has no plans to accede to the Law of the Sea Convention because the terms of this agreement conflict with Turkey's perceived national interests. Just as South Korea is entangled in a long-standing dispute with Japan over the possession of some tiny islands known as the Liancourt Rocks (in South Korea and Japan, they are called Tok-Do and Takeshima respectively) in the East Sea, so is Turkey embroiled in border disputes with Greece concerning the delimitation of the Aegean Sea. This convention confers on islands the same rights as the land territories and allows coastal states to extend their territorial waters up to 12 nautical miles. In consideration of the proximity to the Turkish coasts of countless Greek islands in the Aegean Sea, Turkey has refused to participate in this convention. Turkey's failure to endorse the Kyoto Protocol derives from economic considerations. However the government, under pressure from the EU, is currently thinking of ratifying the Kyoto Protocol which will soon be voted for possible approval by the parliament.

Conclusion

During the course of the Cold War, neither Turkey nor South Korea appeared as dynamic and prominent players in international society. Officially they strongly identified with the US and the US perspectives of, and behaviour in, the outside world. Their alliance with the US, and, in the Turkish case, additionally, with NATO, was the crux of their international perspective and foreign policy behaviour on account of security considerations. Both states had a rigid conception of the Cold War, which, in their view, called for an unquestioning loyalty to the capitalist camp. The Soviet territorial demands and call for joint administration of the Turkish Straits in the immediate aftermath of the Second World War provided an ideal pretext for Turkey's pro-Western ruling elites to irrevocably integrate Turkey into the Western world. The Korean peninsula, even more so than Turkey, was a major theatre of East-West conflict that produced the Cold War. The devastating Korean War of 1950-53 solidified the demarcation

line that had split the peninsula into two Koreas at the close of the Second World War. North Koreans fought alongside the Chinese against South Koreans, the Americans, and contingents from other countries that supported the Western cause. Although there were some grievances and clash of interests between Turkey and the US on the one hand, and South Korea and the US on the other, as in the case of the Johnson Letter of 1964 and the US arms embargo of 1975-78 which had harmful consequences for Turkey, none of the states in question considered abandoning the American bloc or embarking on new diplomatic initiatives with non-Western group of states to counterbalance its inflexible reliance on the Western bloc.

The end of the Cold War removed old certainties and brought about new opportunities that called for new and imaginative thinking as far as the actors of international society were concerned. There is no doubt that both South Korea and Turkey have tried to adjust their foreign policy to the structural changes in the international environment by pursuing a more proactive and multifarious diplomacy. As old certainties, rigidities and unilateral reliance on the US have disappeared, so has the public support for enhanced partnership with the US has dwindled in both countries, although there is no mass movement that demands an end to alliance with the said state in these countries. US unilateralism and aggressive posture vis-à-vis the outside world, as the occupation of Afghanistan, Iraq, and unlimited support for Israel have all testified, have been condemned and widely criticised all around the world, including Turkey and South Korea, although most governments have opportunistically chosen to collaborate with the US. South Korea has found a new lease of life in its increasing engagement with its immediate neighbours such as North Korea, China and Japan, as well as with distant neighbours such as Russia. Turkey has similarly opened the frontiers of its foreign policy by establishing extensive trade ties and political contacts with states such as Russia, China, and Central Asian republics that used to be in the “enemy camp” during the Cold War. Meanwhile governments in both countries have had to pay greater attention to the protection of human rights which became the catchword of the New World Order as if replacing old ideologies. The two cases of Turkey and South Korea also demonstrate the extent to which the middle sized powers can change the course of their foreign policy and international perspectives when a paradigmatic shift has occurred in the international system. Although both states have somewhat availed themselves from the new opportunities presented by the demise of the Cold War, their alliance

with the US on the one hand, and close identification with Western conceptions and perspectives, and with the largely Western-dominated legal and institutional framework of international society on the other, has endured the test of time in spite of truly historic changes in the international system.

BIBLIOGRAPHY

Gieler, Wolfgang et al, (eds.). *Foreign Policy of States: A Handbook on World Affairs*, (İstanbul, Tasam, 2005).

Gönlübol, Mehmet. *Olaylarla Türk Dış Politikası*, seventh edition, (Ankara, Elif Matbaası, 1989).

<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12353.html>

<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12357.html>

<http://countrystudies.us/south-korea/27.htm>

<http://www.worldtribunal.org/main/?b=38>

<http://www.country-data.com/cgi-bin/query/r-12362.html>

Joun-yung, Sun. “Notes from the Field: North Korea and the Security of Northeast Asia and Beyond”, *Santa Clara Journal of International Law*, Vol. 3, 2005, 1-16, www.scu.edu/scjil

Library of Congress – Federal Research Division, Country Profile: South Korea, May 2005, http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/South_Korea.pdf

Official site of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, “Turkish-U.S. Political Relations”, http://www.mfa.gov.tr/turkish-u_s_-political-relations.en.mfa, September 23, 2008.

Official site of the Turkish Ministry of Foreign Affairs, “Synopsis of the Turkish Foreign Policy”, <http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa>, September 23, 2008.

Oran, Baskın (ed.). *Türk Dış Politikası*, 6th edition, Vol.1, (İstanbul, İletişim, 2002).

The Website of Ministry of Foreign Affairs and Trade, “Key Diplomatic Tasks”, http://www.mofat.go.kr/me/me_a003/me_b010/me03_02.jsp

Zaman, September 11, 2008.

Türkçenin Yitik Coğrafyası : Tacikistan'da Türkçe El Yazmaları

Ali Fuat BİLKAN¹

Mehmet GÜMÜŞKILIÇ²

Özet

Tacikistan, Türk kültür coğrafyası açısından önemli bir yere sahiptir. Derî Farsça (Eski Farsça), Modern Farsça ve Özbek Türkçesinden etkiler taşıyan Tacikçede pek çok Türkçe kelime de bulunmaktadır. Tacikistan'da yaptığımız çalışmalar sırasında, bu bölgede kaleme alınmış 437 el yazması eser tespit ettik. Bu eserler, genellikle Çağatay Türkçesiyle yazılmış ve Özbek edebiyatı çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün olan eserlerdir. Ancak bu eserler içerisinde Batı Türkçesine ait birçok edebî eser de yer almaktadır. Bu yazıda üzerinde durduğumuz konu, özellikle şiir mecmualarında iki dille (Tacikçe, Türkçe) yazılmış şiirlerin, bölgenin sosyo-kültürel yapısı bakımından değerlendirilmesi hususudur. Uzun süre içiçe yaşamış Tacik ve Türk toplumunun ortak kültür değerlerine sahip olması tabiidir. Bu süreçte her iki dili de konuşabilen toplumun ortak zevk ve edebî anlayışla meydana getirdiği bu mecmualar, uzun yıllar Tacikistan'da Tacikçe ile birlikte, Türkçenin de konuşulduğunu ve söz konusu coğrafyada iki dilli bir süreç yaşandığını göstermektedir. TİKA desteğiyle gerçekleştirilen proje kapsamında, değerlendirilen Türkçe eserler, Türkçenin tarihî coğrafyası hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tacikistan, İki dillilik, Türkçe, mecmuâ, Farsça

1 Prof. Dr., TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, afuat@etu.edu.tr

2 Doç. Dr., Fatih Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, mgumuskilic@fatih.edu.tr

Lost Geography of the Turkish Language: Turkish Manuscripts in Tajikistan

Abstract

Tajikistan occupies a very important place in Turkish cultural geography. Several Turkish vocabularies are part and parcel of the Tajik language, which was already influenced by Dari (ancient Persian), modern Persian, and Ozbek Turkish. During our research in Tajikistan, we were able to locate 437 manuscripts in libraries. These works are mostly written in Chatai Turkish, and can be considered within the framework of Ozbek literature. Among those, several of them were written in the Western Turkish (Anatolian Turkish). The purpose of this article is to evaluate the bilingual poetry journals, with a specific emphasis on understanding socio-cultural structure of the region. It is only natural to have common values for Tajik and Turkish people who have been living together for centuries. The bilingual journals are the products of bilingual communities which developed common values and literature tastes. We argue that these journals are the best proof to demonstrate that Turkish language has been a spoken language in Tajikistan for a long time, along with the Tajik language.

Keywords: *Tajikistan, Bilingualism, Turkish, Journal, Persian*

Giriş

Türk kültür coğrafyasında ortak dil, tarih ve edebiyat mirası bakımından önemli bir ülke olan Tacikistan, stratejik konumuyla da dikkate değer bir bölgede yer almaktadır. Çin, Afganistan, Özbekistan ve Kırgızistan ile komşu olan ülkenin % 93'ü dağlıktır. Uzun yıllar Türk devlet ve hanlarının hüküm sürdüğü bir coğrafyada bulunan Tacikistan'da yedi milyonu aşkın nüfusun % 30'u Özbek Türk'üdür. Bugün Tacikistan'da, çoğunluk itibarıyla kökeni Derî Farsçasına dayanan, ancak Özbek Türkçesi, Modern Farsça ve Rusça'dan etkilenmiş bir dil olan Tacikçe konuşulmaktadır. Yakın bir zamanda Tacikistan'da Türkçe el yazmaları konusunda yaptığımız çalışmalarda tespit ettiğimiz 437 Türkçe eser, bu coğrafyada uzun yıllar Türkçe konuşulduğu ve 18. yüzyılın sonlarına kadar ülkede iki dilliliğin hâkim olduğu konusundaki görüşleri desteklemektedir. Tacikistan'da el yazmalarının bulunduğu iki önemli kütüphane bulunmaktadır: *Kütüphâne-i Firdevsî* ve *İnstitû-yı Âsâr-ı Hattî*. Bu kütüphanelerde, Çağatay, Özbek (Modern Çağatayca) Türkçesiyle yazılmış eserlerin yanısıra, özellikle Anadolu'da yaygın olarak okunan halk kitaplarının da bulunması, Türk kültürünün bu bölgedeki yaygınlığını gösteren önemli bulgulardır. Tespit ettiğimiz bu tür kitaplar arasında, *Şâh Senem*, *Yesevî Hikmetleri*, *İbrahim Edhem Kıssası*, *Tûtî-nâme*, *Ebu Müslim Cengnâmesi*, *Seyyid Battal Gazi*, *Hz. Ali'nin Cenkleri*, *Menâkıb-ı Meşreb*, *Maktelnâme*, *Kıssa-i Ceng-i Zû-funûn*, *Kahramânâme*, *Bozoğlu Kıssası*, *Temim Sahabening Kıssası*, *Kisâsü'l-Enbiyâ*, *Kıssa-i Baba Rûşen*, *Köroğlu* gibi eserlerin bulunması, Türkçenin bu coğrafyada, başka bölgelerdekine aksine, halk arasında yaygın olarak bilindiğini düşündürmektedir. Özellikle halk kitaplarının bu bölgede yaygın olması, Türkçenin edebî dil dışında da önemli bir etki alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Bu eserlerin bir kısmının Osmanlı Türkçesiyle yazılması ve eserlerin çoğunlukla 18. yüzyılda istinsah edilmiş olması da önemli bir noktadır. Tacikistan kütüphanelerinde otuz civarında *Fuzûlî Divânı* nüshasının varlığı, bu bölgede Batı Türkçesinin de yaygın olarak bilindiğini göstermektedir. Ancak tahmin edileceği gibi, bu kütüphanelerde tespit ettiğimiz yazmalar arasında sayıca en fazla olanları, Alî Şîr Nevâtî'ye ait eserlerdir. Bu da Çağatay Türkçesinin hâkim olduğu bir bölgede tabîî bir husustur.

Tacikistan'daki İki Dilli (Türkçe-Tacikçe) Mecmuâlar

Tacikistan kütüphanelerinde yaptığımız çalışmalarda, iki yüz civarında şiir mecmuâsı tespit ettik. Fars edebiyatında "Beyaz" adı verilen bu mecmuâların en önemli özelliği, Farsça ve Türkçe şiirlerin bir arada bulun-

masıdır. Mecmualarda; Kassâb, Câmî, Hâfız, Bâbü, Bîdil, Kâtibî, Şeydâ, Fuzûlî, Nâle, Vâkîf, Nâzım, Şerîf, Riyâzî, Revnak, Sâib, Fazlî, Emir, Vezîr, Devir, Gevher, Hakânî, Unsûrî, Sâlik, Tâlib, Âmilî, Zâhir, Şefîk, Fenâ, Ahdî, Sa' dî, Nevâî, Mevlevî, Enverî, Şerîf, Urfî, Esîr, Sâdik, Tuğra, Hilâlî, Şehdî, Harâbî, Âşık, Şefîkî, Vâlî, Edâ, Kâtibî, Haydar, Kelîm, Nâsır, Şeydâ, Şûhî, Cezbî, Kâsım, Gâfil, Sâkî, Mahzûn, Muhteşem, Şerîf, Nâsîh, Rızâyî, Rûmî, Nazîrî, Âlim, Münîr, Ümîd, Vahşet, Nâkâm, Câmî, Fazlî, Mîrî, Sabûrî, Şâhî, Mukîmî, Gıyâsî, Efgân, Kudî, Müşfikî, Muîn, Attâr, Hâkânî, Âzâd, Sâdik, Ehlî, İsmet, Hâzık gibi şairlerin Farsça ve Türkçe şiirleri yer almaktadır. (Firdevsî ve İnstîtû-yı Âsâr-ı Hattî kütüphaneleri)

Mecmualarda; Unsûrî, Hâfız, Şevket, Sâib, Muhteşem gibi şairlerin Farsça şiirlerinin arasında, Hilâlî, Fuzûlî, Alî Şîr Nevâî, Saykalî, Azerî, Cevherî, Şehdî ve Ahmed Yesevî'nin Türkçe şiirlerinin de yer alması, Tacikistan coğrafyasında hem Farsçanın hem de Türkçenin aynı anda konuşulduğunu ve her iki dilde meydana getirilen edebî ürünlerin zevkle okunduğunu göstermektedir.

Çoğu 18. yüzyılda istinsah edilmiş olan bu şiir mecmuâları, ortak edebî kültürün farklı dillerdeki (Türkçe ve Farsça) ifadesini de yansıtmaktadır. Orta Asya coğrafyasında Farsçanın uzun süre şiir dili olarak etkili olması, Türkçe şiir yazar şairler için bir tehdit unsuru olmakla birlikte, Alî Şîr Nevâî'nin Çağatay Türkçesini ihyâ etmesi sonucunda, geniş bir bölgede Çağatay Türkçesi de bir edebiyat dili olarak gelişmesini sürdürmüş ve kuzey Hindistan'a kadar uzanan geniş bir sahada etkili olmuştur. İlk Farsça şuarâ tezkireleri arasında sayılan Hâce Bahâüddin Hasan Nisârî-i Buhârî'nin 1566'da kaleme aldığı *Müzekkir-i Ahbâb* adlı eserde de söz konusu ettiği gibi; bu bölgede İran, Hint ve Anadolu şiir geleneği müşterek bir kültürün etrafında gelişmesini sürdürmüştür. Konumuz açısından ilginç bir örnek olan *Müzekkir-i Ahbâb* adlı eser, 275 şair biyografisini ihtivâ eden bir tezkiredir. Eserde "iki dilliliği" örnekleyen pek çok husus mevcuttur. Tezkirede, İran, Hindistan ve Orta Asya şairlerinin bir arada zikredilmesi ve bir çok Türk şair ile bu şairlere ait Türkçe şiir örneklerinin verilmesi dikkat çekicidir (*Müzekkir-i Ahbâb*, 1969)³.

Esasen Robert Canfield'in "Orta Asya'da Türk Moğol Etkileri" adlı makalesinde de belirttiği gibi; bugünkü Tacikistan ve çevresinde, Özbek

3 Hâce Bahâüddîn Hasan Nisârî-i Buhârî, *Müzekkir-i Ahbâb*, Ministry of Education, Government of India, New Delhi 1969.

Türklerinden önce, yoğun Türk göçleri yaşanmış ve buralara Türk kavimleri yerleştirilmiştir. Zamanla Tacik nüfusla kuşatılan bu Türk grupları Farisîleşerek asıl kimliklerini kaybetmişlerdir. Canfield'e göre, bu bölgede "iki dilli" grupların ortaya çıkması da bu süreçte gerçekleşmiştir. Türk ve Tacik grupların "tam bir karışım ve fiziksel bir bileşim" sonucu kaynaştıklarını ifade eden yazar, bu durumun Harezmi, Mâverâünnehir ve Fergana'nın en çarpıcı kültürel özelliğini teşkil ettiğini de belirtir (Canfield 2005: 86, 87)⁴. Canfield'in tezini destekleyen en önemli husus, daha önce de belirtildiği gibi, bu eserlerde yer alan birçok şiirin Batı Türkçesiyle yazılmış olmasıdır. Eski bir İran kavmi iken sonradan Türkleşen Sartlar da Maveraünnehir'in bu kültürel yapısına bağlı olarak söz edilmesi gereken unsurlardandır. Daha çok Türkçe konuşan ve bölgedeki çok kültürlülük içerisinde eriyen Sartlar, evde Türkçe ve sosyal hayatta Farsça / Tacikçe konuşan bir etnik grup olarak tanımlanmaktadır. Halk arasında -belki de melez bir kültürel yapıya sahip oldukları için- hor görülen Sartlar, bölgedeki bu kaynaşma ve Fars kültürü içinde kaybolmaya en önemli örneği teşkil etmektedirler. Bugün sadece ellili yaşlardaki Taciklerin hatırladıkları Sartlar, esasen geniş bir araştırma konusu olarak önümüzde durmaktadır.

Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de bulunan iki kütüphanede (Firdevsî ve El Yazmaları Entistüsü Kütüphanesi) tespit edilen 437 Türkçe el yazması eser, oldukça önemli bir rakamdır. Tacikistan'da 1992-1997 yılları arasında çıkan iç savaşta 150.000 kişiye yakın insan ölmüş ve bu savaş sırasında kütüphaneler de çok zarar görmüştür. Çalışmalar sırasında, daha çok Farsça eserleri ihtivâ eden Firdevsî Kütüphanesi'ndeki toplu katalog ile El Yazmaları Enstitüsü'ndeki Rusça hazırlanan katalog taranmış ve eserler ayrıntılı olarak incelenerek önemli sayfaların dijital kopyaları alınmıştır. Bu çalışma neticesinde, bundan sonra yapılacak çalışmalarda, bu bölgedeki yazma nüshaların da dikkate alınması konusunda araştırmacılara önemli bilgiler sunulmuştur.

Daha önceki çalışmalarımız sırasında, Hindistan'da da rastladığımız iki dilli (Farsça ve Türkçe) şiir mecmualarının (*Ravzatü'l-Eş'âr*, nu: 1322), Tacikistan'da sayıca çok daha fazla olması, bu bölgelerde Türkçenin bir edebî dil olarak uzun yıllar varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Esasen bu konu, Türk-Fars kültürünün hâkim olduğu bir coğrafya için gayet tabîî bir husustur. Ama Tacikistan'la ilgili değerlendirmelerin daha ziyade

⁴ Robert L. Canfield, "Türk-İran Geleneği", *Akdeniz'den Hindistan'a Türk-İran Esintileri*, (çeviren: Ömer Avcı), Kaknüs Yay., İstanbul 2005, s.86-87.

İran kültürünü eksen alması ve bu bölgenin “akraba topluluklar” grubunda değerlendirilmesi; dil, tarih ve kültür çalışmalarının daha detaylı olarak yapılmasını da zorunlu kılmaktadır.

Sonuç olarak; Farsçanın lehine gelişen sosyal, siyasî ve kültürel şartlar, zamanla bu bölgede “iki dilliliğin” ortadan kalkarak, farklı dillerden etkilenmiş olan bugünkü Tacikçenin hâkimiyetini sağlamıştır. Bugün Tacikistan’da ekseriyet itibariyle Tacikçe konuşulmakta ve Özbek nüfusun yoğun olduğu bölgelerde ise Özbek Türkçesi kullanılmaktadır. Günümüzde, bölgedeki Türk yatırımları sayesinde Türkçe bilene ihtiyaç duyulmasından dolayı Türkçe Tacikistan’da önem kazanmaya başlamıştır. Tacikistan kütüphanelerindeki mevcut Türkçe el yazmaları, Türkçe halk kitapları ve dinî-tasavvufî eserlerin yaygınlığını göstermektedir. Bu durum, Türkçe’nin halk arasında yayılmış olduğunu ve sadece elit bir kesimin tercih ettiği şiir dili olarak değil, halk kültürü ve halk edebiyatı eserleri yoluyla geniş bir kitle tarafından konuşulduğunu da ortaya koymaktadır.

Tacikistan'ın İki Önemli Kütüphanesinde Bulunan Türkçe El Yazmaları

A. Firdevsi Kütüphanesi

1. Ali Şîr Nevâî, *Dîvân*, nu: **39, 168, 1767, 469, 557, 653, 1047, 1750, 1989, 2003, 2145, 162**
2. Ali Şîr Nevâî, *Hamse (1-7 ciltler arası)*, nu: **169, 693, 1983, 1434**
3. Ali Şîr Nevâî, *Gazelîyyât-ı Nevâî*, nu: **261, 440, 2126, 1187**
4. Ali Şîr Nevâî, *Mahbûbu'l-Kulûb*, nu: **488, 1471, 1772, 805**
5. Ali Şîr Nevâî, *Hamsetü'l-Mütehayyirîn*, nu: **660, 773**
6. Ali Şîr Nevâî, *Leylî vü Mecnûn*, nu: **860**
7. Ali Şîr Nevâî, *Çehâr Dervîş*, nu: **923**
8. Ali Şîr Nevâî, *Dâsûtân-ı Behrâm-gûr*, nu: **499**
9. Fuzûlî, *Dîvân*, numaralar: **188, 267, 276, 1039, 1240, 1409, 1473, 2114, 2143, 2144, 1793, 2069**
10. Fuzûlî, *Leyla vü Mecnûn*, nu: **305, 841**
11. Fuzûlî, *Gazelîyyât-ı Fuzûlî*, nu: **289, 826, 1596**
12. Emir Hanîs, *Dîvân-ı Emîrî*, nu: **148**
13. *Seb'atü'l-Âcizîn*, nu: **222**
14. Bîdil, *Dîvân-ı Gazelîyyât*, nu: **1906, 1899**
15. Molla Sâbir Hisârî, *Yûsuf u Züleyhâ*, nu: **1358**
16. Şâir Saykalî, *Yûsuf u Züleyhâ*, nu: **288**
17. Saykalî-i Çesârî, *Dîvân-ı Saykalî*, nu: **342, 490**
18. Saykalî, *Kısâsül-Enbiyâ-yı Nazmî*, nu: **533**
19. Mevlevî Saykal-i Hisârî, *Behrâm u Gül-endâm*, nu: **526, 529**
20. Molla Sâbir Hisârî Saykalî, *Fevzî'n-Necât*, nu: **1665, 289**
21. Baba Rûşen, *İbrahim Ethem*, nu: **293**
21. Baba Rahîm Nemengânî, *Şerh-i Mesnevî*, nu: **1322**
22. Baba Meşreb, *Mebde-i Nûr, Kîmyâ-yı Sa'adet*, nu: **332**
23. Mevlevî Şâh Meşreb, *Şerh-i Mesnevî-i Rûmî (Mebde-i Nûr)*, nu: **645**
24. Baba Meşreb, *Dîvân-ı Meşreb*, nu: **402, 796, 2085, 545, 966, 1354**
25. Baba Meşreb, *Gazelîyyât-ı Meşreb*, nu: **1449**
26. Mevlânâ Meczûb Nemengânî, *Gazelîyyât-ı Meczûb*, nu: **1269**
27. Baba Rüstem Nemengânî ve Visâlî, *Gazelîyyât-ı Meşreb ve Visâlî*, nu: **925**
28. Molla Âbid Nehnigânî, *Cengnâme-i Hz. Alî*, nu: **1299**
29. *Kıssa-i Cengnâme-i Alî (Risâle-i Şâh-ı Merdân)*, nu: **920**
30. *Cengnâme-i Alî*, nu: **1351**
31. *Beyâz (Mecmua)*, nu: **393, 1370, 1217, 1470**

32. Sâib-i Mirzâ Muhammed Ali Tebrîzî, *Dîvân-ı Sâ'ib ve Diğere Kitâb*, nu: **403** (Eser, anonim bir mi'râçnâmedir. 120a-160a varakları arasındadır. 161a-176a varakları arasında ise *Kıyâmetnâme* adlı eser bulunmaktadır.)
33. *Zeynü'l-Arab*, nu: **441**
34. Molla Sâbir Hisârî ve Hâce Yesevî, *Dîvân (Gazeliyât-ı Saykalî ve Hikmet-i Sultân-ı Ârifîn)*, nu: **1348**
35. Sultân Ahmed Yesevî, *Hikmet-i Sultân-ı Ârifîn*, nu: **1346**
36. Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, nu: **444, 485**
37. Seyyid Ali Muhammed Han, *Çehâr Dervîş*, nu: **510**
38. *Şâh Sanem*, nu: **26**
39. Abdullâh bin Abbâs, *Kıssa-i Muhammed Hanîfe ve Zû-fünûn*, nu: **532**
40. Muhammed Mu'yiddîn Cevrî, *Me'âricü'n-Nübüvvet*, nu: **534**
41. Molla Sâbir Hisârî-i Düşenbegî, *Behrâm u Gül-endâm*, nu: **651**
42. Ebû Şucâ'-ı Semerkandî ve Muhammed Abdu'l-Vâhid, *Tefsîriü'l Acâyibü'l-Kısâs (Muhtasarü'l-Kısâs)*, nu: **763**
43. Muhammed Rızâyî Şâşî, *Lugat-ı Rızâyî*, nu: **811** (Eser, 102 varaklık Farsça-Çağatayca bir lügattir.)
44. Kadı Muhammed Abdulkerîm, *Kısâsü'l-Enbiyâ*, nu: **852**
45. Muhammed Nahşebî Karşegî, *Tâtînâme-i Türkî*, nu: **863**
46. *Târîh-i Cengiz Han*, nu: **947**
47. Hacı Abdullâh, *İskendernâme*, nu: **960**
48. *Mecmuatü'l-Hikâyât*, nu: **971**
49. Muhammed Emîn Hâce İbni Ya'kûb Hâce, *Şerh-i Gülşenî*, nu: **972**
50. Abdullâh İbni Abbâs, *Kıssa-i Ceng-i Zû-fünûn*, nu: **976**
51. *Câmiü'l-Hikâyât (Zeynü'l-Arab)*, nu: **982**
52. *Menâkıb-ı Gavsü'l-A'zam, Tezkire-i Meşayih*, nu: **989, 1404**
53. Molla Mîr Mahmûd Kârî bin Molla Mîr Şemsü'd-dîn Hokandî, *Dîvân-ı Kârî*, nu: **1004**
54. Abdullâh İbni Abbâs, *Cengnâme-i Seyyid Battal Gâzî*, nu: **1008**,
55. *Dâstân-ı Yûsuf Big*, nu: **1015**
56. Abdullâh bin Ahmed bin Muhammed, *Dâstân-ı Kulûb*, nu: **1016**
57. *Cengnâme-i Ebû Müslim Harizmî*, nu: **1024**
58. Molla Muhammed Şeref (Mütercim), *Târîh-i Hâtem-i Tayy*, nu: **1031**
59. Hâce Ahmed Sûfiyyü'llâh, *Tefsîr-i Sûre-i Fâtiha ve Gül ü Bülbül*, nu: **1034**
60. Hacı İbni Abdu'l-Fettâh Bin el-Kayyûm Efendi, *Eş'âr-ı Müntehabât ve Edviye*, nu: **1035**
61. Hâce Abdu'l-Muttalib, *Hasîbnâme-i Türkî*, nu: **1095**
62. Şeyh Ferîdü'd-dîn Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, nu: **1146**
63. Zeynü'l-Âbidîn ve Hâce Muhammed Tahir Hôcendî, *Kıssa-i Ebû Müslim Mervizî*, nu: **1154**
64. *Kıssa-i Yûsuf u Züleyhâ*, nu: **1155, 2102, 1558**

65. Molla Muhammed Yûsuf Bin Molla Nûr Muhammed, *Kıssa-i Yûsuf u Züleyhâ*, nu: **1407**
66. Bedrî'd-dîn Fuzûlî, *Destûru'l-İllâc-ı Yûsufî*, nu: **1206**
67. Emir Hüsrev-i Dehlevî, *Kıssa-i Âzâd-ı Baht-şâh (Çehâr Dervîş)*, nu: **1323**
68. Mevlevî Harâmî-i Buhârâyî, *Çehâr Dervîş*, nu: **1331**
69. *Tezkire-i Üveysî*, nu: **1360**
70. Sûfiyyü'l-Yâr, *Pervâz-ı Meslekü'l-Müttakîn*, nu: **1392**
71. Ebû Kâsım Haremî Bin Ca'fer, *Mûsibetnâme*, nu: **1401**
72. Sûfiyyü'llâh Yâr, *Külliyât-ı Sûfiyyü'llâh Yâr ve Âdâb-ı Tarîk*, nu: **1426**
73. Alî Efendi, *Fetevâ-yı Alî Efendi*, nu: **1439**
74. Hüseyin Vâ'iz Kâşifi, *Ravzatu's-Şühedâ*, nu: **1478**
75. *Târîh-i Muhammediyye*, nu: **1487**
76. Hazret-i Şâh Cerîr, *Ravzatu's-Şühedâ*, nu: **1492**
77. Mevlânâ Ziyâü'd-dîn (tercüme eden: Muhammed Sâdık İbni Abdullâh), *Miftâhu'l-Cinân*, nu: **1526**
78. Ubeydullâh Bin Mes'ûd-ı Buhârî, *Gazâ-yı Türki*, nu: **1543**
79. Molla Abdu'l-Alîm , *Melikenin Hezâr Su'âli*, nu: **1534**
80. *Ru'yet-i Ca'fer-i Sâdık*, nu: **1555**
81. Attâr, *Lisânu't-Tayr*, nu: **1587**
82. *Bozoğlu Kıssası*, nu: **1591**
83. Hamiyyeoğlu Şâ'ir Yazücü, *Mesneviyyât-ı Şems-i Tebrîzî*, nu: **1604**
84. *Târîh-i Cemşîd*, nu: **1761**
85. Mahzûb, *Dîvân*, nu: **1850**
86. Mirzâ Abdulkâdir-i Bidil, *Çehâr-ı Unsûr-ı Bidil ve Dîvân-ı Saykalî*, (*Mecmu'a-i Saykalî*), nu: **983**
87. *Kitâb-ı Furkânî (Şerh-i Sadri'l-Vâsilîn)*, nu: **1908**
88. İmâm Gazâlî, *Tercüme-i Minhâcü'l-Âbidîn*, nu: **1943**
89. *Risâle-i Mecmû'a*, nu: **1920**
90. *Mesnevî-i Hüveydâ Kıssa-i Hazret-i Yûsuf*, nu: **2097**
91. *Mecmûa-i Resâ'il*, nu: **2076**

B. İnstîtû-yı Âsâr-ı Hattî (El Yazmaları Enstitüsü)

1. Ali Şîr Nevâî, *Çehâr Dîvân*, nu: **1990/I**
(Kitabın bölümleri şunlardır: a) Garâibü's-Sıgâr (1b-56a) b) Nevâdirü's-Şebâb (57b-114a) c) Bedâiyü'l-Vasat 115b-173a) d) Fevâidü'l-Kiber (173b-235b))
2. Ali Şîr Nevâî, *Çehâr Dîvân*, nu: **796/I**
3. Ali Şîr Nevâî, *Garâibü's-Sıgâr*, nu: **2608**
4. Ali Şîr Nevâî, *Müntehabât-ı Çehâr Dîvân*, nu: **1987, 191, 247/II, 196, 2741, 1371/I, 851, 894, 2504**
5. Ali Şîr Nevâî, *Hamse*, nu: **796/II**

(Eserin bölümleri şunlardır: a) Hayretü'l- Ebrâr: 465b- 497a , b) Ferhâd ü Şîrîn: 498b- 544b, c) Sedd-i İskenderî: 544a-601a, d) Leylî vü Mecnûn: 602b-634b, e) Seb'a-i Seyyâre: 635b-674a)

6. Ali Şîr Nevâî, *Hamse*, nu: **9, 1444, 1430/II, 1097/III , 3104, 147, 206/I**
7. Ali Şîr Nevâî, *Se Mesnevî*, nu: **3149**
8. Ali Şîr Nevâî, *Hayretü'l-Ebrâr*, nu: **2890, 237/II, 4029/I**
9. Ali Şîr Nevâî, *Ferhâd ü Şîrîn*, nu: **237/III**
10. Ali Şîr Nevâî, *Lisânu't-Tayr*, nu: **1990/II, 1430/I**
11. Ali Şîr Nevâî, *Mahbûbu'l-Kulûb*, nu: **2546, 815/IV, 2682, , 1097/II, 237/I, 596/III**
12. Ali Şîr Nevâî, *Hamsetü'l-Mütehayyirîn*, nu: **206/I**
13. Ali Şîr Nevâî, *Mizânü'l-Evzân*, nu: **1006**
14. Ali Şîr Nevâî, *Nazmu'l-Le'âlî*, nu: **1279/VII**
15. Ali Şîr Nevâî, *Dîvân-ı Alî Şîr Nevâî*, nu: **4177, 4318, 1315/II**
16. Seyyid Şerîf, *Şâhnâme*, nu: **1032**
17. Muhammed Bin Süleymân Fuzûlî Bağdâdî, *Külliyât*, nu: **193, 986**
18. Fuzûlî, *Dîvân*, nu: **1942/I, 3922/I , 4355, 4176, 4109, 4290, 4108, 4048/I, 4312, 4006, 1943/I, 3096, 2229/I, 1375/II, 2688, 1077/III, 2527/I, 1734, 1123, 1388/IV, 192/IV**
19. Fuzûlî, *Sâkînâme*, nu: **1943/II**
20. Fuzûlî, *Leylî vü Mecnûn*, nu: **739, 932, 1375/III, 1361, 2527/II**
21. Fuzûlî, *Hadîkatü's-Sü'edâ*, nu: **594, 949/I**
22. Muhammed Zâhirü'd-dîn Bâbü, *Bâbü'nâme*, nu: **2016**
23. Molla Niyâz Muhammed Molla Aşûr Hokandî, *Târîh-i Şahrâhiyye*, nu: **2237**
24. İshak Han, *Târîh-i Fergana*, nu: **1512**
25. Mahmûd Hakîm Seyfânî bin Damolla Şâdî Muhammed Ferganî, *Hullâsatu't-Tevârîh*, nu: **1220**
26. Alî Şîr Nevâî, *Târîh-i Mülûk-ı Acem*, nu: **1264**
27. Dervîş Muhammed Bin Ramazan, *Subhatü'l-Ahyâr*, nu: **777/I**
28. Şemsü'd-dîn ed-Dımuşkî, *Târîh-i Rusiya*, nu: **1917/III**
29. Mahmûd Hâce Bihbûdî, *Coğrafiyyâ-yı Umûmî Asya Kıt'ası*, nu: **2226**
30. Rahmetullâh Han Bin Niyâz, *Târîhhâ-yı Muhtelif*, nu: **2030/II**
31. *Münşe'ât ve Menşûrât*, nu: **2740/II**
32. *Redâyifü'l-Eş'âr*, nu: **791**
33. *Ebû Müslimnâme*, nu: **55, 1208/II, 138, 414, 682, 1283, 4858**
33. *Dâsûtân-ı Seyyid Battal Gâzî*, nu: **409/I**
34. *Dâsûtân-ı Köroğlu*, nu: **1900**
35. *Hikâyet-i Haydar Beg*, nu: **4507/4**
36. *Dîvân-ı Şâkir*, nu: **210**
37. Mevlânâ Şehdî, *Dîvân-ı Şehdî*, nu: **4289**
38. Saykalî, *Dîvân-ı Saykalî*, nu: **1658**
39. *Dîvân-ı Gâzî*, nu: **3873/IV**

40. Nesîmî, *Dîvân-ı Nesîmî*, nu: **578**
41. Hüveydâ, *Dîvân-ı Hüveydâ*, nu: **4111**
42. Muhammed Ömer Han, *Dîvân-ı Emîr Hokandî*, nu: **834, 2887, 769, 1171/I**
43. Molla Abdulkerîm Sipendî-i Semerkandî, *Dîvân-ı Sipendî-i Semerkandî*, nu: **2423**
44. *Dîvân-ı Muhsin-i Hokandî*, nu: **985**
45. *Dîvân-ı Muhyî-i Hokandî*, nu: **887, 885**
46. *Dîvân-ı Yûsuf Hokandî*, nu: **3292**
47. *Risâle-i Bâburiyye (Risâle-i Vâlidîyye)*, nu: **4698/XXVI**
48. *Ferheng-i Hazret-i Mîr Alî Şîr Mülakkab bi'n-Nevât*, nu: **949/II**
49. *Letâifnâme (Mecâlisü'n-Nefâis)*, nu: **93**
50. Fazlî Nemengânî, *Mecmûatü's-Şu'arâ*, nu: **1465**
51. Rahîm Baba Meşreb Nemengânî, *Mebde-i Nûr*, nu: **2952, 330, 1162/III, 2972, 2229/I** (Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin Çağatayca tercümesi olan eser, XVIII. yy.da kaleme alınmıştır.)
52. Baba Meşreb, *Gazeliyyât*, nu: **1162/II**
53. *Menâkıb-ı Meşreb*, nu: **2724, 1661, 1102, 1162/I, 3067/VII, 1475/II, 1702**
54. *Gazeliyyât-ı Fuzûlî*, nu: **2277/XI**
55. Mevlânâ Şeydâ Hocendî, *Dîvân-ı Şeydâ*, nu: **2495, 1276, 1341/I, 56**
56. *Gazeliyyât (Mecmua)*, nu: **172, 1797**
57. Saykalî, *Behrâm u Gül-endâm*, nu: **919, 3060, 1637**
58. *Kitâb-ı Saykalî*, nu: **1473/V, 2281/I, 1578, 1378, 2544**
59. *Dîvân-ı Sadâyî*, nu: **725**
60. Hacı Ya'kûb Vehmî Murgînânî, *Dîvân*, nu: **924/II**
61. Şâh Abdurrahîm Rahîmî, *Maktelnâme*, nu: **1316 /V**
62. Muhammed Rıza bin Niyâz Beg Âgehî, *Ta'vizü'l-Âşıkân*, nu: **1493**
63. Molla Fûlât, *Cengnâme-i zû-Fünûn*, nu: **1475/I**
64. Miskîn Hisârî, *Ra'nâ vü Sühen-gül*, nu: **1889/II**
65. Molla Kurbân Hürâmî, *Çehâr Dervîş*, nu: **233, 2391/I**
66. Muhyî-i Hokandî, *Dîvân-ı Türkî-i Düvvumîn*, nu: **887**
67. Fazlî-i Nemengânî, *Mecmûatü's-Şu'arâ*, nu: **1465**
68. *Mecmûatü's-Şu'arâ*, nu: **1530**
69. Hâce Ahmed Yesevî, *Dîvân*, nu: **808/I, 408/II, 987/II, 225/I**
70. Lutfî, *Dîvân*, nu: **1456/I, 650, 1709/I, 1062**
71. Muhammed Rızâ, *Müntehabâtü'l-Lugât*, nu: **146/V**
(Arapça-Çağatayca-Türkçe sözlük. 13 x 20 ebatlarındadır ve 90 varaktır.)
72. *Lugât-ı Nevât*, nu: **1183/XI**
73. *Harfların Mehâric ve Sıfâtı*, nu: **1592/II**
74. Molla Rahmetullâh, *Risâle-i Muhtasar-ı Tıbbî*, nu: **295/II**
75. *Sâlnâme*, nu: **2475/X**
76. *Risâle-i Mûze-dûzî ve Keşf-dûzî*, nu: **1513/I**

77. *Bâfendelik Risâlesi*, nu: **1514/I**
78. *Risâle-i Cânverdârî*, nu: **335/IV**
79. *Ok Atmaknı Beyânı*, nu: **1771/IV**
80. Nûr Muhammed Andelîb, *Yûsuf u Züleyhâ*, nu: **3111**
81. *İskendernâme*, nu: **3202/III**
82. *Yûsuf ü Züleyhâ*, nu: **3162**
83. *Yûsuf ü Züleyhâ*, nu: **3202/II**
84. *Zafernâme*, nu: **453/IV**
85. *Ebûzer Cumhûr Hekîm ve Nûşirevân-ı Âdilning Vezîri Şogrusıdın*, nu: **1225/III**
86. *Melike Ming Su'âlî*, nu: **460/I, 2807/II, 2681/III, 2471/II**
87. *Dâstân-ı Seyyid Battal Gâzî*, nu: **409/I**
88. *Dâstân-ı Köroğlu*, nu: **1900**
89. *Kahramannâme*, nu: **409/II**
90. *İmâm Muhammed Dâstânı*, nu: **1161/XVIII**
91. *Kıssa-i Baba Râşen*, nu: **1254/I, 2863/II**
92. *Kıssa-i Şâhzâde Sanavber*, nu: **2863/II, 1161/II, 2613/I**
93. *Temîm Sahâbening Kıssası*, nu: **2727, 1473/IV, 2953/II, 1897/V**
94. *Dâstân-ı Melike-i Dil ü Ârâm*, nu: **2863/III, 2613/XI**
95. *Kıssa-i Zîver Han*, nu: **1454/III**
96. *Kıssa*, nu: **2254/II**
97. *Beyâz (Mecmua)*, nu : **399/IX, 2671, 705/II, 1626, 2732/IV, 1003/II, 2842/I, 2842/I, 3024/II, 123/IV, 2475/V, 14/I, 2521/I, 2245, 109/II, 1855, 1197, 2949/II, 150/III, 2642/I, 1135, 1862/I, 1132, 2646, 285, 1228, 1005, 1229, 1424, 1318, 1008/I, 973 /II, 1581, 2585, 1248, 1441, 3034/I, 1128, 1852, 913/I, 1850, 1757, 2610, 819, 1295, 286, 2696, 1856/I, 740, 10/I, 1425, 1469/I, 1756, 2302, 1789, 1860, 1315/III, 1445/II, 1407/I, 1376/I, 2565/IX, 1832/II, 1261, 1808, 1232, 2503/XX, 436/III, 710, 2490/II, 10/IV, 2497, 2595, 1569/V, 227/II, 2692/III, 1243/VII, 675, 2933, 593, 1321, 1075, 786/I, 2394/I, 865, 1474, 189, 2550, 2363/II, 758/III, 2242/I, 2221/II, 561/II, 2946/II, 3115/I**
(Mecmualarda; Kassâb, Câmî, Hâfız, Bâbür, Bîdil, Kâtibî, Şeydâ, Fuzûlî, Nâle, Vâkîf, Nâzım, Şerîf, Riyâzî, Revnak, Sâib, Fazlî, Emir, Vezîr, Devir, Gevher, Hakânî, Unsûrî, Sâlik, Tâlib, Âmilî, Zâhir, Şefîk, Fenâ, Ahdî, Sa'dî, Nevâî, Mevlevî, Enverî, Şerîf, Urfî, Esîr, Sâdik, Tuğra, Hilâlî, Şehdî, Harâbî, Âşık, Şefîkî, Vâlî, Edâ, Kâtibî, Haydar, Kelîm, Nâsır, Şeydâ, Şühî, Cezbî, Kâsım, Gâfil, Sâkî, Mahzûn, Muhteşem, Şerîf, Nâsîh, Rızâyî, Rûmî, Nazîrî, Âlim, Münîr, Ümîd, Vahşet, Nâkâm. Câmî, Fazlî, Mîrî, Sabûrî, Şâhî, Mukîmî, Gıyâsî, Efgân, Kudsi, Müşfikî, Muîn, Attâr, Hâkânî, Âzâd, Sâdik, Ehlî, İsmet, Hâzık gibi şâirlerin Farsça ve Türkçe şiirleri yer almaktadır.)
98. *Ratbû'l-Lisân*, nu: **5140** (Arapça-Farsça-Türkçe Lügat.)
99. *Şu'ûrî*, *Ferheng-i Şu'ûrî*, nu: **315** (Farsça-Türkçe Lügat.)

KAYNAKÇA

- Bilkan, Ali Fuat. *Hindistan'da Gelişen Türk Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.
- Canfield, Robert L. "Türk-İran Geleneği", *Akdeniz'den Hindistan'a Türk-İran Esintileri*, (çeviren: Ömer Avcı), Kaknüs Yay., İstanbul 2005, s.86-87.
- Hâce Bahâüddîn Hasan Nisârî-i Buhârî. *Müzekkîr-i Ahbâb*, Ministry of Education, Government of India, New Delhi 1969.
- Katalog Vostoçnih Rukopisey*, Akademi Nauk, Tacikskoy CCP, Tom: IV, İzdatelstbo "Doniş", Düşenbe 1970.
- Katalog Vostoçnih Rukopisey*, Akademi Nauk, Tacikskoy CCP, Cilt: I, Stalinabad 1960.
- Katalog Vostoçnih Rukopisey*, Akademi Nauk, Tacikskoy CCP, Cilt: II, İzdatelstbo "Doniş", Düşenbe 1968.
- Katalog Vostoçnih Rukopisey*, Akademi Nauk, Tacikskoy CCP, Cilt: III, İzdatelstbo "Doniş", Düşenbe 1969.
- Katalog Vostoçnih Rukopisey*, Akademi Nauk, Tacikskoy CCP, Cilt: V, İzdatelstbo "Doniş", Düşenbe 1974.
- Katalog Vostoçnih Rukopisey*, Akademi Nauk, Tacikskoy CCP, Tom: VI, İzdatelstbo "Doniş", Düşenbe 1988.
- Ravzatü'l-Eş'âr* (Oriental Manuscripts, Haydarabad, nu : 1322)
- Seyyid Ali Mevcânî, Emîr Yezdân Alî Merdân. *Fihrist-i Nusah-ı Hattî-i Farisî*, İnstitu-yı Âsâr-ı Hattî, Tacikistan, Cilt: I-II-III-IV, Tahran 1376 (Hicrî)

Map of the Republic of Tajikistan

Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995)

Hüseyin EMİROĞLU¹
Muhammet Faruk ÇAKIR²

Özet

Soğuk Savaşın bitişi ile birlikte Batı Avrupa'nın Balkanlar bölgesini etkileme potansiyeli arttı. Ancak, bu makalede ele alınacağı gibi, AB ülkeleri Yugoslavya'nın dağılma sürecinde varolan potansiyelini (1990-1995 döneminde) gerçek etkiye çevirmekte sıkıntılarla karşılaştı. Yugoslavya'nın barış içinde dağılmasını hedefleyen girişimleri yetersiz kaldı. Farklı ulusal çıkarlar bu sonucun oluşmasında özellikle etkili oldu. AB'nin yöntemleri yetersizdi. Özellikle Bosna savaşında AB'nin etkisizliği çok belirgindi. Barışı getirmek için kararlı bir politika çizgisine ve zorlayıcı tedbirlere ihtiyaç vardı. AB'nin ve diğer kurumların etkisizliği, her iki unsura da sahip olan ABD ve NATO aracılığıyla barış anlaşmasının sağlanmasına yol açtı. İncelenen dönemde AB'nin dış politika alanındaki eksiklikleri, ABD'nin ise liderliğinin önemi belirginleştirilmiştir.

Anahtar kelimeler: *Balkanlar, Yugoslavya'nın dağılması, AB'de farklı ulusal çıkarlar, ABD'nin liderliği, Almanya ve Yugoslavya krizi*

¹ Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hemiroglu9@gmail.com

² Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mfcakir111@yahoo.com.tr

The Parameters of the Trans-Atlantic Foreign Policy During the Disintegration of Yugoslavia (1990-1995)

Abstract

Western European potential to influence Balkan developments increased with the end of the Cold War. As is analysed and evaluated in this article, however, the Europeans faced with challenges in turning their potential into real influence during the disintegration of Yugoslavia between 1990 and 1995. Their aim was the disintegration of Yugoslavia through peaceful ways. Their efforts to this end, however, failed mainly because of differing national interests of the members of the European Union (EU). Ineffectiveness of the European policies became more visible during the war in Bosnia. To establish peace there, there was a need to a strong policy stance and coercive measures. Ineffectiveness of the EU and other international institutions resulted in the provision of peace through the USA and NATO, which have both above-mentioned qualities. In the process, deficiencies in EU foreign policy cooperation and the importance of American leadership become more apparent.

Keywords: *Balkans, disintegration of Yugoslavia, differing National interests within the EU, American leadership, Germany and the Yugoslav crisis*

Giriş

Soğuk Savaş döneminde dünya siyasal sisteminde ABD'nin liderliğini yaptığı Kapitalist blok (Batı) ile Sovyetler Birliği'nin lideri olduğu Komünist blok (Doğu) arasında her alanda yaşanan büyük rekabet sona ermiş, Batı üstün çıkmıştır. Bu büyük değişim, Avrupa siyasetini de büyük ölçüde değiştirmiştir. 1989 ve 1990'da Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Sovyet etki alanından çıkmış ve iki Almanya'nın birleşmesi gerçekleşmiş, 1990 yılında Yugoslavya uzun sürecek ve şiddetli çatışmalara sahne olacak dağılma sürecine girmiş, 1991'de Sovyetler Birliği nispeten az sancılı biçimde dağılmıştır. Yeni dönemin tek süper gücü ABD'dir. Yeni küresel güç yapılanması askeri açıdan tek kutuplu olmasına rağmen, ekonomik ve siyasal açıdan çok kutuplu bir görünüme sahiptir. Siyasal alanda Batı Avrupa ABD'nin hem müttefiki hem de bir ölçüye kadar rakibi konumundadır. Ekonomik alanda ise rekabet daha belirgindir.

İkinci Dünya Savaşında büyük bir yıkıma uğrayan ve dünya sistemindeki hakim konumunu yitiren Batı Avrupa'nın yeniden toparlanması Soğuk Savaş döneminde gerçekleşmiştir. 1945-1990 arası dönemde Sovyet askeri ve ideolojik tehdidine karşı, NATO çerçevesinde ABD güvenlik şemsiyesinden yararlanan Batılı ülkeler, ekonomik kalkınmada çok önemli bir başarı sağlamışlardır. Bu dönemde, Avrupa'nın iki merkez ülkesi Fransa ve (Batı) Almanya'nın ekonomiyi baz alarak başlattıkları farklı düzeylerdeki örgütlenmeler (AKÇT, AET, EURATOM), sağlanan ekonomik başarıda büyük rol oynamıştır. Söz konusu örgütlenmeler çerçevesinde ekonomik kırılma aşılırdıkça, özellikle Fransa'da, ABD'nin Kıta Avrupa'sındaki varlığı gittikçe artan dozda sorgulanmaya başlanmıştır. Fransa'da General Charles de Gaulle'ün cumhurbaşkanlığı döneminde, bu yöndeki dış politika söylemleri çok güçlenmiştir. Bu dönemde Fransa, NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır (1966). 1973 petrol krizi, alt-bölgesel düzeydeki (Orta Doğu vb gibi) ABD dış politika yaklaşımlarına yönelik eleştirilerin Fransa dışında da yaygınlaşmasına hizmet etmiştir. Almanya'nın Batı Avrupa'nın güvenliği ve istikrarı konusunda ABD'nin askeri varlığına duyduğu inanç, özellikle Fransız eksenli gelişmelerin önünü kesmiştir. 1987'de Tek Avrupa Senedi ile toplulukların Avrupa Topluluğu (AT) çatısı altında birleşmeleri sağlanmıştır. Soğuk Savaşın sonuna doğru, diğer nedenlerin yanında, Sovyetler Birliği'nin yetersiz ekonomik performansı, onu süper güç statüsünden düşürürken; Avrupa'da siyasal bölünmüşlüğün ortadan kalkmasıyla temelde ekonomik işbirliği örgütü olan AT'nin bir aktör olarak önemini artırmıştır. Bu değişimi dikkate alan AT, 1992'de im-

zalanan Maastricht Antlaşması ile siyasi bir güç olma iradesi geliştirmeye çalışacak olan Avrupa Birliği'ne (AB) dönüşmüştür.

Dünya sistemindeki iki kutuplu yapının sona ermesi, alt-bölgesel düzeydeki denetim olanaklarını da ortadan kaldırmış, çatışmacı bir döneme girilmesine yol açmıştır. Bir coğrafi alt-bölge olan Balkanlar'da tarihsel ve dönemsel çatışmacı dinamikler, blok denetiminin ortadan kalkmasıyla oluşan uluslararası politik ortamda, Yugoslavya'nın parçalanmasıyla açığa çıkmıştır. 1991-2000 yılları arası, Balkanlar eksenli sorunların, uluslararası politika gündeminden düşmediği bir dönemdir. Bu makalede incelenecek olan 1991-1995 yılları arasında, alt-bölgesel düzeyde, güney Slavları arasında tarihsel/dönemsel dinamiklerin beslediği bir şiddet ve çatışma yaşanmıştır. Bu dönemde aynı zamanda ABD ile dünya siyasi sisteminde yaşanan değişimi AB çerçevesinde geliştirdiği kavram ve araçlarla aşmaya çalışan Avrupa ülkeleri arasında, Balkanlar eksenli sorunların nasıl ele alınacağı ve çözümleneceği noktasında işbirliğinin yanı sıra görüş ayrılıkları/farklı yaklaşımlar da ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda ileri gelen Batı Avrupa ülkelerinin kendi aralarında zaman zaman ciddi politika farklılıkları görülmektedir. Farklılıkların ortaya çıkmasında tarafların tarihsel derinliğe sahip dış politika yönelimlerinden/tercihlerinden hareketle politika belirlemeleri önemli bir etkidir. Bu çalışmada, 1991-1995 zaman aralığında, ABD ve AB'nin (başlıca AB ülkelerinin) Balkanlar eksenli sorunlara yönelik dış politikalarının temel parametreleri incelenecektir. Söz konusu dış politika parametrelerinin farklılaştığı ve benzeştiği noktalar çözümlenmeye çalışılacaktır. Çalışma boyunca, görüş ayrılıklarını besleyen tarihsel ve dönemsel dinamiklerin tespit edilmesi de amaçlanmaktadır.

Dünya Siyasetinde Balkanlar ve Soğuk Savaş Sonrası Yugoslavya'daki Gelişmeler

Derin sistemik gelişmelerin yaşandığı tarihsel dönemlerde, Balkan yarımadasında çatışmacı dinamiklerin çok şiddetli bir biçimde ortaya çıktığı görülür. 1870'li yıllardan Birinci Dünya Savaşına kadar olan dönem, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları dönemleri ve son olarak Soğuk Savaş sonrası dönem çatışma dinamiklerinin ortaya çıktığı dönemlerdir.

Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri, 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Balkan yarımadası halkları ile çok yakından ilgilenmemişlerdir. Orta ve Doğu Avrupa'nın yükselen siyasi ve askeri güçlerinin, Güneydoğu Avrupa'daki Osmanlı Devleti varlığını tasfiye ederek bölgeyi denetim ve hakimiyetleri altına alma politikalarının Avrupa güç dengesinde yaratacağı etki, Balkan halklarını, ister-istemez Avrupa'nın büyük güçlerinin gündemine taşımıştır.

Balkan yarımadası, Avrupa'nın büyük devletlerinin gündeminde farklılaşan dış politika hedefleri çerçevesinde yer almıştır. İngiltere, Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından bölge gelişmelerini çok yakından takip ederken; Rusya ve Pan-Germen blokları, bölgeyi Akdeniz çanağı ve çevresinde etkinliklerini arttırmanın bir aracı olarak görmüşlerdir. Pan-Germen bloğu, Batı Balkanlar üzerinden Adriyatik denizi-Akdeniz; Rusya da, Bulgaristan üzerinden Ege denizi-Akdeniz bağlantısını kurmaya çalışmışlardır. Çarlık Rusya'sı 18. ve 19. yüzyıl boyunca (Sovyetler Birliği de 20. yüzyılda) iki coğrafi bölge-alt bölgede etki kurma çabası içine girmiştir. Bu coğrafi bölgeler, Doğu Avrupa ve Balkanlar ile Orta Asya ve Çin'dir. 1890'larda Japonya'nın Uzak Doğu'da önemli bir güç olarak ortaya çıkışı ve 1904-1905 Rus-Japon savaşında uğradığı büyük yenilgi Uzak Doğu tasarımlarının boşa çıkmasına yol açmıştı. Bu tarihten sonra Ruslar, Doğu Avrupa ve Balkanlar'a yönelik dış politika projelerine yoğunlaşmışlardır. Rusya Çarlığı, kökeni 18. yüzyıla uzanmakla birlikte 19. yüzyılda güçlenen Pan-Slav düşüncesinin en büyük maddi ve manevi destekçisi olmuştur. Rus tepkisi, 1875 sonrası Doğu Avrupa ve Balkanlar'da hakimiyet tesis etmeye yönelen ve kolonileşme faaliyetlerine hız veren Pan-Germen Bloğunu dengelemeyi amaçlamıştır³.

İngiltere'nin Balkanlara ilgisi, Rusya ve Pan-Germen bloğunun öncü kolu durumundaki Avusturya'dan farklıdır. İngiltere, bölgeyi doğrudan hakimiyeti altına alma gibi bir dış politika hedefi ortaya koymamıştır. İngiliz dış politikasını oluşturanlar, Süveyş Kanalı'nın açıldığı 1869 tarihinden, en zengin İngiliz sömürgesi Hindistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1948 tarihine kadar geçen süreçte, Doğu Akdeniz'in güvenliğini öncelikli stratejik hedef olarak görmüşlerdir. 1913 yılında İngiliz Donanmasının enerji kaynağı olarak kömürden petrole geçmesi ve Ortadoğu'nun zengin petrol kaynaklarına sahip olduğunun ortaya çıkışı, iki savaş arası dönemde, İkinci Dünya Savaşı süresince ve sonrasında İngiliz stratejilerinde Balkan yarımadasının Doğu Akdeniz'in güvenliği açısından değerlendirilmesinde önemli bir faktördür.

Pan-Germen bloğunun lider ülkesi Almanya, Şansölye Bismarck'ın 1878 Berlin Konferansı düzenlemeleriyle Balkanlar'da Rusya etkisini sınırlandırmış, fakat en büyük destekçisi Avusturya'nın ileriki yıllarda bölgede yol açtığı krizleri barışçıl yöntemlerle çözebilecek yöntem veya mekanizmalar geliştirememiş ya da bu tür gelişmelere öncülük edememiştir.

3 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), s. 39-40, 56-61.

Balkanlar bölgesi temelli denetlenemeyen krizler, Almanya'nın yanında Kıta Avrupa'sının diğer ülkelerinin de etkili olamamasıyla, (diğer birçok ve belki de daha derinlikli nedenlerle birlikte) Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yol açmıştır. Kısaca, Kıta Avrupası ülkeleri, Balkanlar eksenli sorunları/krizleri yönetememişlerdir. Balkanlar'da yoğunlaşan mücadelede döneminde Rusya'nın etkisi sınırlanmış, ancak bu sorunların çözülememiş olmasının da katısıyla çıkacak savaş Avrupa'nın merkez güçlerini uluslararası politika alanında ikinci plana itecek süreci de başlatacaktır. Savaş döneminde Kıta Avrupa'sının karşılaştığı küresel ve bölgesel nitelikli güvenlik sorunlarının çözümünde, ABD'nin varlığını bir zorunluluk haline getirecektir. Birinci Dünya Savaşı, bölgede doğrudan veya dolaylı hakimiyet tesis eden ya da etmeye çalışan üç imparatorluğu tasfiye etmiştir. İki dünya savaşı arası dönemde Balkan yarımadasının Slav halkları kendi siyasal yapılarını kurma ve sürdürme yönünde büyük çaba göstermişlerdir. 1918'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı, Pan-Slav düşüncesinin bir başarısı olarak görülebilir. 1929'da Yugoslavya adını alan krallık, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da topraklarını genişleterek siyasal varlığını sürdürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında da Güney Balkanlar, daha çok Doğu Akdeniz'in savunması açısından değerlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde İngiliz Başbakanı Winston Churchill'in Stalin ile yaptığı Yüzdeler Anlaşması, Güney ve Batı Balkanlar'ın Akdeniz'in güvenliği açısından Batı etki alanı içinde tutma çabası olarak görülebilir. Ancak, nasıl 1878 Berlin Antlaşması Balkanlar bölgesindeki Rus nüfuzunu tasfiye etmişse; İkinci Dünya Savaşı sonrasında da, Türkiye ve Yunanistan hariç, Batı dünyasının nüfuzu bölgeden silinmiştir. Sovyetler Birliği, 1945-1950 yılları arasında Doğu Avrupa ülkelerinde siyasal iktidarları kademeli olarak bütünüyle kontrolü altına almıştır. Bulgaristan ve Arnavutluk üzerinde daha sıkı bir Sovyet kontrolü kurulmasına karşın, 1947 sonrası Yugoslavya üzerindeki denetim olanakları azalmıştır. 1945-1989 arası dönemde, Doğu Avrupa'da Sovyet karşıtı hareketler gelişmesine rağmen, Sovyetler etkisindeki Balkan ülkelerinde karşıt siyasal hareketler gelişmemiştir. Sadece, Arnavutluk ve Romanya örneğinde görüleceği üzere Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerin geliştirilmesi ya da izolasyona dönük dış politika davranışları görülmüştür.

ABD ve Sovyetler Birliği arasında her alanda sürdürülen Soğuk Savaş mücadelesinin sona ermesi, büyük oranda Sovyet Bloğu üyesi Balkan ülkeleri açısından yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yeni dönem-

de Balkanlar'da ortaya çıkan çatışma dinamiği, daha önceki dönemlerden temel bir nitelik farkına sahiptir: 19. yüzyıl ve 20. yüzyılda farklı tarihsel, dinsel dışsal ilişki düzeylerine sahip güney Slavlarının dahil olduğu bütün çatışmalar, 'birlik' kavramı ('birlik' kavramı, Yugoslavya bağlamında Yugoslavya üst kimliği olarak okunabilir) çerçevesinde şekillenmiştir. Yugoslavya kurulurken tarihsel, dinsel, etnik temeldeki 'heterojen unsurlar' göz ardı edilmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmeler, 150 yılı aşkın bir süredir varlığını korumuş olan 'birlik' düşüncesine en büyük darbeyi vurmuştur. Soğuk Savaş'ın bitişi ile devletler, heterojen unsurlar üzerinde şekillenen federatif siyasal yapılar yerine, olabildiğince homojen etnik temele sahip siyasal yapılar kurmak hedefine yönelmişlerdir. Söz konusu hedefe yönelik eylemler, Soğuk Savaş'ın bitişinden hemen önce başlamıştır. Bulgaristan'ın 1987 yılında Türk kökenli Bulgar vatandaşlarına karşı çoğu zaman kuvvet kullanarak uyguladığı 'kimlik değiştirme' ve 'zorla göç' politikası, etnik homojenleşme çabasının önemli bir örneğidir.

Birlik düşüncesinin terk edilmesinde Sırbistan belirleyici olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Sırbistan iki yönlü bir travma yaşamıştır. Travmaların birincisi, Tito'nun 1980'de ölümü sonrasında kendisini gittikçe merkezine konuşturduğu Yugoslavya'nın parçalanması; ikincisi, Sırbilerin Yugoslavya'dan ayrılan diğer cumhuriyetlerde 'azınlık' statüsüne düşmesidir. 1987 sonrasında Sırbistan siyasal hayatında hızla yükselen ve Devlet Başkanı olan Slobodan Milosevic, Sırbistan'ın merkezde yer aldığı (1918'deki gibi) üçlü bir siyasal yapı oluşturulması ya da % 36'sı diğer cumhuriyetlerde yaşayan Sırbilerin tek bir siyasal çatı altında bir araya getirilmesini öncelikli politika olarak ortaya koymuştur⁴. Geçmişte de Yugoslavya idealine bağlılığı çok zayıf olan Milosevic'in bu yöndeki söylemleri, Federal Yugoslavya'nın temellerinin daha da sarsılması sonucunu doğurmuştur⁵.

Sırbistan'ın Kosova ve Voyvodina'nın Mart 1989 yılında özerkliklerini kaldırmasının, Federal Yugoslavya'nın dağılması sürecini hızlandırdığı konusunda kuşku yoktur. Devlet Başkanı Milosevic, söz konusu eyaletlerin özerkliklerini kaldırmakla, güney Slavlarının Sırbistan şemsiyesi altında merkezîyetçi bir siyasal yapı kurmaları yönünde ilk adımı atmış oluyordu. Bu noktada Milosevic paradoksal bir tutum benimsemişti. Yugoslavya'da Federal Başkanlık görevinde bulunan Sırp kökenli liderler bir yandan ayrı-

4 Robert Thomas, *Serbia Under Milosevic Politics in the 1990s*, (London: Hurst&Company, 1999), s. 44-45.

5 Peter Calvoceossi, *World Politics Since 1945*, (New York: Longman, 1996), s. 327.

lıkçı eğilimler nedeniyle diğer cumhuriyetleri ve özerk bölgeleri eleştirirken, diğer yandan Sırbistan'ın, Hırvatistan'ın Krajina bölgesindeki Sırpı bağımsızlık yönünde teşvik etmeleri karşısında sessiz kalmışlardır⁶. Sırp kökenli liderlerin paradoksal tutumları, diğer cumhuriyetlerde ve Kosova (özerk) bölgesinde büyük tepkilere yol açmıştır. Hırvatistan'daki Sırpıların 1 Ekim 1990 tarihinde özerkliklerini ilan etmeleri ve sonrasında gelişmeler, Sırbistan ve Hırvatistan'ı bir savaşın eşiğine getirmiştir⁷.

Federal Yugoslavya cumhuriyetlerinden Sırbistan ve Hırvatistan arasında 1918 yılından beri farklı düzeylerde süren rekabet, karşılıklı askeri kuvvet kullanımı aşamasına doğru ilerlerken, Kosova bölgesi gelişmeleri de yeni bir safhaya girmiştir. Yugoslav yönetiminin hazırladığı ve 2 Temmuz 1990'da referanduma sunduğu yeni anayasa, Sırpıdan büyük destek almıştır. Kosova'yı 1974 Anayasası ile kazandığı özerklik hakkında mahrum edecek yeni anayasa, Sırbistan'ın karşıt argümanlarına rağmen, Arnavutlar tarafından kabul görmemiştir. Yeni Anayasa önerisini reddeden Arnavutlar, 2 Temmuz 1990 tarihinde açıkladıkları bir bildiri ile bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Böylece Kosovalı etnik Arnavutlar, Federal Yugoslavya Cumhuriyeti içinde tam kurucu bir cumhuriyet statüsüne sahip olduklarını varsaymışlardır⁸. Kosovalı etnik Arnavutların 2 Temmuz 1990 tarihinde aldıkları karar çok yönlü incelendiğinde, Yugoslavya sorununun gelecekte kazanacağı niteliğe dair birçok ipuçları barındırmaktadır. Birincisi, söz konusu karar, Sırbistan tarafından özerkliklerinin kaldırılmasına bir tepkidir. İkincisi, İkinci Dünya Savaşının en zor dönemleri olan 1943 ve 1944 yıllarında kendilerine söz verilen cumhuriyet statüsünün gecikmeli olarak, yine zor bir tarihsel dönemeçte elde edilme çabasıdır. Üçüncüsü, Yugoslavya dağılmasa veya üçlü temelde yeniden yapılsa da Sırbistan tarafından yutulma tehlikesini frenlemek istemişlerdir. Dördüncüsü etnik-Arnavutlar, Yugoslavya'nın parçalanma sürecine girdiğini görmüşler ve en etkili pozisyonu alma çabasına girmişlerdir. 1989 ve 1990 yılında Yugoslavya'da meydana gelen olaylar karşısında, Kosovalı Arnavutların bağımsızlık bildiriyle attıkları adım, Federal yapıdan ayrılmayı değil, cumhuriyet statüsü ile diğer cumhuriyetlerle eşit pozisyon elde etme çabasıdır.

1990-1991 yılları, daha sonra şiddet düzeyi, yoğunluğu ve niteliği artacak Yugoslavya kökenli Balkan krizlerinin şekillendiği yıllardır. Bu dö-

6 Keesing's Contemporary Archives (bundan sonra *Keesing's* diye atıfta bulunulacak), November 1990, s. 37866-67.

7 *Keesing's*, October 1990, s. 37790.

8 *Keesing's*, July 1990, s. 37621.

nemde ve sonrasında, ABD ve AB ülkelerinin Yugoslavya gelişmelerini ön-göremediklerini ileri sürmek doğru bir yaklaşım mıdır? Yoksa yeni dünya sistemi yeniden tanzim edilirken, küresel ve bölgesel tüm güçler kendi pozisyonlarını belirleme çabasında mıdır? ABD ve AB ülkelerinin atacakları adımların, Soğuk Savaş sonrası liderliğine gölge düşürmesi endişesi ne derece etkili olmuştur? Bu ve benzeri üretilmesi olası sorular, 1987'lerden itibaren gelişen Yugoslavya sorunu karşısında başlangıçta ABD ve (süreç boyunca) özellikle AB ülkelerinin etkisiz ve yetersiz dış politika yaklaşımlarını mazur göstermekten çok, irdeleme amacını taşımaktadır.

Slovenya ve Hırvatistan Krizleri: ABD'nin İlgisizliği ve Almanya'nın Avrupa Siyasetinde Yükselişi

Bulgaristan örneği ve Sırbistan'ın 1980 sonrası dozunu artırarak dile getirdiği söylemler, ABD ve AB ülkeleri tarafından dikkatle ele alınmadığı gibi, BM gibi örgütlerin de etkisiz kaldığı gözlenmektedir. ABD ve Avrupa ülkelerinin Yugoslavya'nın dağılma sürecinde etkin davranmayışını, onların Yugoslavya'da yaşananlardan habersiz olmalarına veya yaşananların Balkanları istikrarsızlığa sürükleyeceğini kavrayamadıklarına bağlamak zordur. Amerikan yönetimi gelişmeleri takip etmiştir. Örneğin, Dışişleri Bakan yardımcısı Larry Eagleburger, 1990 Şubatında daha önce sekiz yıl görev yaptığı Yugoslavya'yı ziyaret etmiş ve geçmişte iyi ilişkiler kurduğu Milosevic ile görüşmüştür. Eagleburger'ın Washington'a dönüşünde yazdığı raporda yaptığı şu değerlendirme ABD yönetiminin Yugoslavya'da olan-bitenin farkında olduğunun açık bir delilidir: '(...) *Bana orada işlerin kötü olduğunu ve hergün daha kötüye gittiğini söylemişsiniz, pekala, bilmenizi isterim ki, işler düşündüğünüzden çok daha kötü ve düşündüğümüzden çok daha fazla kan dökülecek*'. Nitekim Eylül 1991'e kadar geçen sürede Yugoslavya'nın dağılmakta olduğu tespiti pekişecektir.

ABD'nin 1991 ilkbaharında akut duruma gelen (özellikle Şubat 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'nın federal yasaların geçersiz olduğunu ilan etmeleriyle) Yugoslavya sorunu karşısında ABD'nin eylemsizliği çeşitli faktörler çerçevesinde açıklanabilir. Birincisi ve en önemlisi Yugoslavya sorunu, ABD'nin Soğuk savaş sonrası çok güçlü bir şekilde ortaya çıkan değişim ve dönüşüm dinamikleriyle başa çıkma mücadelesinin ve daha merkeze alınan uluslararası politika gelişmelerinin gölgesinde kalmış gibidir. Bu tespit ABD için olduğu kadar BM ve NATO gibi siyasi/askeri örgütler ve kısmen Batı Avrupa ülkeleri için de doğrudur¹⁰.

9 David Halberstam, *Bariş Zamanı Savaş*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2002), s. 28.

10 Halberstam, s. 25.

Söz konusu gelişmelerden ilki 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesidir. Yugoslavya'nın dağılması sürecinin ilk adımlarının atıldığı bu yıllar (1990-1991), Soğuk Savaş sonrası tek süper gücü ABD'nin etrafında oluşmuş koalisyon kuvvetleriyle birlikte, Kuveyt'in Irak işgalinden kurtarılması amacına yönelmiştir. Bu noktada, ABD dış politikasının sergilediği dış politika kararlılığı ve kullandığı söylemler, Irak'ın eylemine basit bir işgal girişimi olmanın ötesinde anlamlar yüklediğini göstermektedir. ABD liderliğinin, 'yeni dünya düzeni' çerçevesinde geliştirdiği söylemlere göre artık, '*uluslararası hukuka aykırı bütün eylemler cezalandırılacak ve kuvvet kullanılarak toprak kazanılamayacaktır*'. Bir anlamda ABD, söz konusu ilkeler çerçevesinde yeni bir dünya düzeni inşa etme iradesini ortaya koymaktaydı. Kuveyt'in Irak işgalinden kurtarılması, söz konusu iradenin kararlılığını ve inşa edilmeye çalışılan yeni dünya düzeninin başarısını ortaya koyuyordu. Diğeri ise Sovyetler Birliği'nde özellikle Ağustos 1991'de gerçekleşen askeri darbe sonrası gelişmeleridir. David Halberstam *Barış Zamanı Savaş* başlıklı çalışmasında Washington ve Moskova arasındaki işbirliğinin ABD'nin Soğuk Savaş sonrası düzeni kurma çabasındaki yerini ve bunun Yugoslavya sorunu karşısında Amerikan tavrını nasıl etkilediğini şu şekilde değerlendirmektedir: '*Yugoslavya'nın parçalanmasına ilişkin kesin işaretlerin ortaya çıktığı ve bu ülkedeki Amerikan nüfuzunun belki de en güçlü olduğu bir zamanda, biz Gorbaçov'la nikah masasına oturmuştuk. (...) Bunlar olurken Yugoslavya Washington için çok tali bir meseleydi. Zaten Rus-Amerikan ilişkilerinin değişiminden çıkacak muazzam faydaların işaretleri belirmişti. Rusya, (...) Körfez Savaşı'nda değeri ölçülemez bir müttefik olmuştu. (...) Gorbaçov ve Edward Shevardnadze'nin rahatsız da olsa kabul etmesiyle, Almanya, yalnız birleşme değil, birkaç yıl önce hayal bile edilemeyecek bir jeopolitik darbe olan, NATO'yla birleşme yolunda emin adımlarla ilerliyordu. Bu yüzden, üst düzey Bush kadrosunun gözünde, Yugoslavya'da ne olursa olsun Gorbaçov'un politik sorunları her şeyden önce geliyordu*'¹¹. Dönemin ABD Başkanı George Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft ile birlikte hazırladığı hatırat incelendiğinde Amerikan yönetiminin Sovyetler'deki gelişmelerle yoğun ilgilendiği anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin durumu ve bu ülke ile ilişkilerin nasıl yürütüleceği hem üst düzey toplantılarda hem de Başkan Bush'un Şansölye Helmut Kohl ve Başbakan John Major ile yaptığı görüşmelerde değerlendirilmiştir¹². Hatıratın

11 Halberstam, s. 32.

12 George Bush ve Brent Scowcroft, *A World Transformed*, (New York: Vintage Books, 1996), s. 540-541.

dikkat çeken bir özelliği de Yugoslavya'nın parçalanması süreciyle ilgili olarak, herhangi bir ayrıntılı değerlendirmenin yer almayışı, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan sistemik sorunlarla ilgili ayrıntılı bilgiler vermesidir¹³. 1990'lı yıllarda Balkan krizlerinde çok önemli girişimleri yürüten kıdemli diplomat Richard Holbrooke ise, 1990-1991'deki gelişmelerin bir başka boyutuna işaret eder: “*Bir yandan Çöl Fırtınası, bir yandan Sovyetler Birliği'nin ölüm çırpınışları, Washington'u çok yormuştu. Zimmerman'ın anılarında buruk bir ifadeyle değindiği gibi “Büyük güçler bile, bir seferde birden fazla krizle başa çıkmakta güçlük çeker”*¹⁴. Rusya Cumhurbaşkanı (1992-2000 döneminde) Boris Yeltsin ise Yugoslavya'daki gelişmelere Amerika'nın ilgisizliğini şöyle açıklar: ABD için, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası politika alanında işler yolunda gidiyordu. ABD, bu dönemde küresel boyutta tanımladığı sorunları dış politikasının merkezine çekerken, Balkanlar eksenli sorunları, bölgesel düzeyde değerlendiriyordu¹⁵.

İkincisi, Amerikan yönetimine göre Yugoslavya'daki durum siyasi açıdan en azından 1991'de ABD'nin müdahalesini gerektirecek düzeye ulaşmamıştı. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı James Baker, Haziran 1991'de Belgrat'a yaptığı ziyaret sonrasında hazırlayarak Başkan Bush'a sunduğu raporunda belirttiği 'olumsuz' izlenimlerinin yanında, tarafların kendi aralarında bir uzlaşma üretme bilincine ulaşmaya kadar 'beklenmesi' gerektiği tespitinde bulunmuştur¹⁶. Askeri açıdan ise Washington, gerekli olması durumunda üstün deniz ve hava gücüyle Sırp'ların kolaylıkla hizaya getirilebileceğini düşünmektedir ki bu tutum Amerikan yönetiminin olası bir kara harekati karşısında Vietnam sendromunu hatırladığı bir dönemde çelişkili bir tutumdur¹⁷.

Üçüncü olarak Yugoslavya'da krizin turmandığı 1991 yılında Amerikan seçimleri yaklaşmıştı. Holbrooke'un işaret ettiği gibi, “... *Amerikan başkanlık seçimlerine de bir yıl kalmıştı. Amerikalı politika yapıcıları şu ara Yugoslavya'ya bulaşmak istemiyorlardı, esasen pek çoğu da durumu çözümsüz görüyordu*¹⁸”.

13 Bu tür sorunlar için bkz. Bush and Scowcroft, s. 51-56, 57-60, 230-231, 235-240, 299-301, 315-324.

14 Richard Holbrooke, *Bir Savaş Bitirmek*, (çev.: Belkıs Çorakçı Dışbudak), (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999), s. 47.

15 Boris Yeltsin, *Geceyarısı Günlükleri*, (çev.: Ahmet Fethi), (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), s. 219.

16 Holbrooke, s. 47-48.

17 Halberstam, s. 31, 33.

18 Holbrooke, s. 47.

Sonuncu fakat oldukça önemli bir faktör de ABD'nin ve Avrupa'nın dünya düzeni ve bir alt-sistem olarak Avrupa'da düzen ile ilgili görüşleridir. Fransa, genelde ABD'nin küresel liderliğine özelde ise Avrupa sorunlarına Amerika'nın müdahil oluşuna itiraz etmiştir. Nitekim Fransa Avrupa dışı bir coğrafi alanda gelişen Körfez krizi ve savaşı süresince birçok noktada ABD'den bağımsız bir dış politika tutumu benimsemiştir. Çünkü Fransa, tek kutuplu değil, çok kutuplu bir dünyadan yanadır¹⁹. Soğuk Savaşın hemen sonrasında ABD'nin Kıta Avrupası sorunlarının çözümüne yakın ilgi duyması, Fransa'nın itirazlarını daha yüksek sesle telaffuz etmesine yol açabilecek bir gelişmedir. Amerikan yönetimi ise Fransa'dan yükselmesi olası itirazların dışında, AB'nin uluslararası barış ve güvenliği bozan/bozması olası sorunlar karşısında daha büyük sorumluluk üstlenmesini istemiştir. Bu bağlamda değerlendirilen ilk sorun Yugoslavya sorunu olmuştur. Balkanlar'da çatışma dinamiğinin arttığı bir dönemde ABD Başkanı Bill Clinton'ın Dışişleri Bakanı görevini üstlenecek olan Madeleine Albright, Yugoslavya krizinin başlangıcında, ABD ve AB ülkelerinin tutumunu şöyle değerlendirir: “İlk önceleri, Avrupalılar ve ilk Bush yönetimi, krize Avrupa tarafından çözüme kavuşturulabilecek ve kavuşturulması gereken bir Avrupa meselesi gözüyle baktılar”²⁰. Avrupa ülkelerinin yeni dönemde kendilerinden beklenen rolü üstlenmeye istekli oluşu özellikle dikkat çekicidir. Yugoslavya krizinin hemen başlangıcında, AB'nin (o dönemde AT) dönem başkanı Lüksemburg Dışişleri Bakanı Jacques Poos'un “Avrupa'nın şafağı söktü” ifadesi, Avrupa ülkelerinin bu konudaki istek ve heyecanını ortaya koymaktadır. Yugoslavya sorununun çözümünü AB'ne bırakmasıyla birlikte, ilk defa ABD'nin liderliği olmaksızın AB'nin bir güvenlik krizi karşısında ‘ortak bir dış politika’ belirleyip-belirleyemeyecekleri ve “birleşik bir güç” gibi hareket edip-edemeyecekleri, tarihsel olarak zor bir bölgede, Yugoslavya'da sınanması söz konusu olmuştur²¹.

AB'nin Yugoslavya sorununda başat rol oynama istekliliğine rağmen 1991 yazında Avrupalıların ne tür girişimler yapılması gerektiğine ilişkin bir planı olmadığı anlaşılmıştır. Albright'ın ifadesiyle, ‘Avrupalı diplomatlar endişeli endişeli kalıcı olmayan ateşkesler düzenleyerek ve sonu gelmeyen şiddetin son bulacağı tahmininde bulunarak oraya buraya gidiyordu’²². Diğer bir deyişle başlangıçta AB, sorunun aşılmasına yöne-

19 Yeltsin, s. 225.

20 Bill Woodward, *Madeleine Albright*, (çev.: Arıkan Atacan), (Ankara: Elips Yayınları, 2004), s. 206-207.

21 Holbrooke, s. 48-49.

22 Woodward, s. 206-207.

lik strateji geliştirmek yerine gelişmelere tepki göstererek krizi yönetmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım kısmi başarılar kazanmış gibi görünse de krizin büyümesini engellemek bakımından yeterli olmamıştır. Örneğin, kısa süreli Yugoslav-Sloven savaşının başladığı 27 Haziran 1991 tarihinden on gün sonra Milosevic, AB lkelerinin de baskısıyla, ordularına geri çekilme emrini vermiş ve bir yönüyle Slovenya'nın bağımsızlık kazanmasına yeşil ışık yakmıştır. Ancak, daha sonra Holbrooke'un işaret ettiği gibi, AB lkeleri Milosevic'in kendilerine kurduğu tuzağı görmemiştir. Holbrooke'a göre, Milosevic'in ordusunu Slovenya'dan geri çekmesi üzerine düzenlenen Brioni toplantısında, AB'nin en st düzey temsilcisi Hollanda Dışişleri Bakanı Hans Van Den Broek, Slovenya'ya bağımsızlık verecek anlaşmanın imzalanmasına başkanlık etmiştir. Holbrooke, Slovenya'ya bağımsızlık yolunu açan bu anlaşmayı şu Şekilde değerlendirmektedir: '(...) *Uzun vadede Milosevic'in çıkarlarına, o sıralarda anlaşılabilmesi mümkün olmayacak kadar iyi hizmet eden bir anlaşma oldu. Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılması, Milosevic'in Sırp tahakkümünde bir Yugoslavya kurmasını çok daha kolaylaştırdı, çünkü içinde hemen hemen hiç Sırp olmayan bir cumhuriyeti ülkeden çıkarmış oldu*'²³. Holbrooke'a göre Brioni Anlaşmasının Avrupa'nın başarısı değil, sorunu bütünüyle içinden çıkılmaz kılan hatalı bir stratejik adımdır. Nitekim Haziranda bağımsızlık yolu açılan Slovenya'nın arkasından, Temmuz 1991'de Hırvatistan da bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun zerine Hırvatistan ile Sırbistan arasında, nisbi olarak daha uzun sürecek bir savaş başlamıştır.

Avrupa'nın stratejik bir yaklaşım geliştirmeyişinde AB lkelerinin farklılaşan ulusal çıkarlarının önemli yeri olduğu düşünülebilir. Diğerleri yanında, birleşik Almanya'ya ilişkin Fransa ve İngiltere'nin sahip olduğu endişeler konumuz açısından özellikle önemlidir. Her iki ülke de birleşik Almanya'nın AB içindeki güç dengelerini derinlemesine sarsacağını ve bu devletin doğuya doğru yeni bir açılımların birlik için yeni sorunların çıkmasına yol açacağını dřnmektedir²⁴. İngiltere ve Fransa'nın, birleşik Almanya'nın yaratacağı kısa ve orta vadedeki sorunlara göre, Yugoslavya'nın parçalanması sürecinin ortaya çıkaracağı sorunları ve krizleri, çok daha denetlenebilir olarak görmeleri büyük olasılıktır. Yoksa, Yugoslavya'da radikal sağın hızla yükselmesi, Milosevic tarzı liderlerin ve sylemlerinin ön plana çıkması, cumhuriyetlerden önce Hırvatistan'daki Sırp azınlığın ve Kosova gibi özerk bölgelerinin bağımsızlık ilanları vb.

23 Holbrooke, s. 50.

24 Bush and Scowcroft, s. 299-301.

büyük bir krizin gelmekte olduğunun ön habercileri niteliğindeki gelişmelerin gözden kaçması; bu konularda Yugoslavya sorununda aktif olmaya istekli AB'nin gelişmelere tepki veren konumda kalması olanaksızdır. Bunun yanında, 1990-1992 zaman aralığında Milosevic'in, zaman zaman kendisine muhalif gördüğü ordunun dışında, polis kuvvetlerini ve gizli polisi güçlendirmesi ve para-militer grupları örgütlemesi de göz ardı edilebilecek gelişmeler değildir²⁵.

Almanya'nın 1991 yazından itibaren belirginleşen AB genelinden farklılık gösteren tutumu, Fransa ve İngiltere'nin endişelerini kuvvetlendirecek bir tutum görünümü vermektedir. Ancak Almanya, kendi çıkarlarını/beklentilerini güçlenen konumuna dayanarak gerçekleştirmeye çalışan bir ülke izlenimi vermemeye, aksine kendi çıkarları ile Avrupa'dan beklenen rolü uyumlaştırmaya çalışmıştır. Almanya'nın çabaları zaman zaman tek taraflı ve kaygı uyandırıcı olsa da, bu çabalar ile harekete geçen Avrupa, Slovenya ve Hırvatistan'a ilişkin tutum belirlemek yönünde adımlar atabilmiştir.

1991 yazından itibaren AB'nin Slovenya/Hırvatistan konusunda yaptıkları, Almanya'nın tutumu ekseninde anlatılabilir. Almanya ile AB'nin geneli arasında başlangıçtan itibaren gözlemlenebilir farklılık mevcuttur. AB ülkeleri dışişleri bakanlarının 24 Haziran 1991 tarihinde -henüz Sırp-Sloven savaşı patlak vermeden- Lüksembourg'da yapmış oldukları toplantıda, Hırvatistan ve Slovenya'nın olası bir tek taraflı bağımsızlık ilanının kabul edilmeyeceği belirtilmiştir²⁶. Buna rağmen Alman hükümeti bağımsızlık ilanı sürecinde tanıma yönündeki eğilimi ve açıklamalarını sürdürmüştür. Ancak Alman perspektifinden Alman tutumu tanımaya yönelik değildir; aksine Yugoslavya sorununun, Yugoslavya'nın iç ve uluslararası sınırlarının kuvvet kullanılarak değiştirilmemesi ve azınlıkların korunması esas alınarak diplomatik müzakereler yoluyla çözülmesi taraftarı olan bir yaklaşımdır. Bunun gerçekleşmesi için, kuvvet kullanılarak 'Büyük Sırbistan' yaratılması önlenmelidir. Almanya'ya göre, Yugoslavya adı altında söz konusu hedefe ulaşma yönünde stratejik adımlar atan Sırbistan, AB ile girdiği müzakerelerde sürekli ağırdan almaktadır. Sırbistan'ın dış dünyadan (özellikle AB'den) gelen tepkileri/uyarıları önemsememesinde, Yugoslavya'da meydana gelen gelişmeleri egemen bir devletin iç işleri

25 Thomas, s. 93-102.

26 Heinz-Jürgen Axt, "Did Genscher Disunite Yugoslavia? Myths and Facts about the Foreign Policy of United Germany", *Balkans, A Mirror of the New International Order*, (editörler Günay Göksu Özdoğan ve Kemal Saybaşı), (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995), s. 223-224.

olarak görmesi önemlidir. Dolayısıyla, Yugoslavya sorununun uluslararası bir nitelik kazanması için büyük çaba harcanmalıdır²⁷.

Almanya, Yugoslavya sorununun uluslararası nitelik kazanmasını AB çerçevesinde gerçekleştirmeye çalışması, AB'nin gelişmeler karşısında ortak tavır takınması konusunda baskı unsuru olmaya devam etmiştir. Bu ortamda 5 ve 10 Temmuz 1991'de AB ülkeleri dışişleri bakanları Lahey'de Yugoslavya sorununu görüşmüşlerdir. Alman Dışişleri Bakanı Hans Dietrich Genscher, bir Alman gazetesinin 7 Temmuz tarihli nüshasında yayımlanan makalesinde, Yugoslav ordusunun diğer cumhuriyetlere müdahalelerinin devam etmesi durumunda 'tanıma' konusunun ele alınabileceğini ifade etmek suretiyle Alman baskısını sürdürmüştür. Nitekim 10 Temmuz tarihli toplantıda, Hollanda, Lüksemburg ve İtalya tarafından getirilen öneri ve Almanya'nın desteği ile Yugoslavya'ya yönelik yürütülecek müzakerelerin ilkelerinin ortaya konulması kabul edilmiştir. Ayrıca AB, 13 Temmuzda AGİT tarafından Gözlem Misyonu (Monitor Mission) oluşturulmasını desteklemiştir. AB'nin savunma kolu konumundaki BAB bünyesinde de 19 Temmuzda Yugoslavya Konusunda Geçici Grup (Ad Hoc Group on Yugoslavia) kurulmuştur.

AB çerçevesinde Yugoslavya sorununu ele almaya yönelik bir girişim de dönem başkanı olan Hollanda hükümetinin birlik üyesi ülkelere 13 Temmuz'da sunduğu tekliftir (Almanya'nın tutumundan rahatsızlığın arttığı bir zamanda sunulması önemlidir). Yugoslav cumhuriyetleri arasındaki sınırların bir kısmının anlaşmalı değişimi seçeneğinin araştırılmasını içeren Hollanda teklifi de, Yugoslavya'nın varolan anayasal yapısının değiştirilmeksizin sürdürülmesinin imkansızlığı tezini esas almaktadır. Teklif, Yugoslavya'nın barışçıl bir şekilde altı bağımsız cumhuriyete dönüşmesinin imkansızlığına işaret etmenin yanında, gevşek yapılı bir Yugoslavya'nın da sürdürülebilir olmadığını öngörmektedir. Teklife göre en uygun çözüm, içsel sınırların gönüllü bir tarzda yeniden çizilmesidir. Böylece Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerin sınırları sadece, uluslararası hukukla uyumlu bir şekilde, barışçıl araçlarla ve anlaşma yoluyla değiştirilebilecektir. Hollanda'nın sunduğu teklif, pandoranın kutusunun bir kez açılmasından korkan AB ülkeleri tarafından reddedilmiştir. Aslında Temmuz 1991 itibariyle Balkanlarda pandoranın kutusu açılmıştı. Burada AB ülkelerinin gördüğü asıl sorun, Yugoslavya'daki etnik unsurların çok dağınık bölgelerde yaşamalarından kaynaklanan zorluktur²⁸.

27 Michael Libal, *Limits of Persuasion Germany and the Yugoslav Crisis, 1991-1992*, (London: Praeger, 1997), s. 5, 9, 32-34.

28 David Owen, *Balkan Odyssey*, (London: Indigo, 1996), s. 32-34.

Başta AB olmak üzere Avrupa kurumlarının yaptıklarının Hırvatistan'da çatışmaların tırmanmasını engellemekte yetersiz kaldığı kanaatindeki Almanya²⁹, 26 Temmuzda öldürülen bir Alman gazeteci dolayısıyla oluşan kamuoyu baskısının da etkisiyle, diplomatik çabalarını yoğunlaştırmıştır. Ancak Alman çizgisinde bir değişiklik olmamıştır. Örneğin, 18 Temmuzda Almanya'yı ziyaret eden Hırvatistan Devlet Başkanı Tudjman, Belgrat tarafından desteklenen büyük Sırbistan yaratmaya dönük irredantist politikaların Hırvatistan ve Bosna-Hersek için içerdiği tehdide değinmiş, fakat Kohl ve Genscher, Tudjman'a somut güvenceler vermekten kaçınmıştır ve Brioni Anlaşması ile oluşan diyalog sürecinin önemine değinmiştir. Bu aşamada Almanya tanımayı gündeme getirmek yerine AB ve AGİK'in politikalarının yeniden gözden geçirilmesini istemeyi tercih etmiştir. AB ve AGİK adına özel delege olarak bölgeye gönderilen Hollandalı Büyükelçi Paris Henry Wynaendts, Milosevic'i oldukça uzlaşmaz bir tutum içinde gördüğünü belirtmektedir. Milosevic, AB'nin Yugoslavya'da daha büyük bir rol üstlenmesine karşı olduğunu, Krajina ve Slavonya bölgesindeki Sırp'lara bağımsızlıklarının verilmesi karşılığında Slovenya ve Hırvatistan'ın birlikte ayrılmasını kabul edebileceğini, Sırp'ların yaşadığı tüm bölgelere self-determinasyon hakkı verilmesi gerektiğini, Yugoslavya'nın içerisinde idari sınırlarda değişiklikler yapılmasını ileri sürmüştür. Özel temsilci Wynaendts, bölgeye ziyareti sonrasında, Sırp-Hırvat çatışmasının çözülmesi gerektiğini ve AB yardımının vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir. Bu görüş doğrultusunda AB dışişleri bakanlarının 29 Temmuz toplantısında Gözlem Misyonunun Hırvatistan'ı içine alacak şekilde nasıl genişletileceği tartışılmıştır³⁰.

Ağustos 1991'in ilk haftasında Sırp-Hırvat savaşında çeşitli kaynaklardan gelen ateşkes çağrılarında, Sırp tarafı ateşkesin ancak Hırvatların Sırp topraklarına saldırıyı durdurduğu takdirde sağlanabileceğini belirterek karşılık vermiştir. Alman liderliği Sırp tavrını Milosevic'in Yugoslavya'yı koruma sloganı altında Büyük Sırbistan kurma politikasının takibi olarak, diğer bir deyişle Yugoslavya'daki krizin yeni bir boyuta ulaşması olarak yorumlamıştır. Bu noktada Almanya şu iki sorunun cevabını aramıştır: Sırp'lar, kuvvet kullanımıyla Büyük Sırbistan kurma yolunu mu izleyecekler veya AB ve AGİK'in ilan ettiği ilkeler temelinde diğer cumhuriyetlerle müzakerelere mi hazırlanacaklardır? Almanya, bir oyalama taktiği izlediğine inandığı Sırp'ların bu iki soruya hızlı ve açık bir şekilde cevap vermesini,

29 Libal, s. 22-23.

30 Libal, s. 24-27.

aksi takdirde istenmeyen gelişmeler sürecinin hızlanacağını ifade etmiştir. Gerçekten de büyük oranda Genscher'in teklifi ile 6 Ağustosta toplanan AB dışişleri bakanları yayımladıkları bildiride, saldırgan olarak Sırbistan ismini vermeksizin (Almanya'nın isim verilmesi isteği kabul edilmemiştir), bir cumhuriyetin diğerlerine kuvvet yoluyla çözüm dayatma teşebbüsünü kınamışlardır. Anılan toplantıda Genscher, AB'nin Almanya'nın isteklerini kabul etmesi için, tanıma konusunu gündeme taşıyarak, pazarlık aracı olarak kullanmıştır. Genscher bu toplantıda, bir barışı koruma kuvvetinin bölgeye gönderilmesinin AB ve AGİK tarafından ele alınmasını istemiş ve Yugoslavya'daki AB çabalarının BM Güvenlik Konseyinin dikateline sunulmasını isteyen Fransa tarafından önerisini desteklemiştir. İngiltere ise bu konularda ciddi bir isteksizlik içerisindedir. Alman hükümeti bu duruma ve kendi kamuoyunun artan baskısına rağmen AB çizgisinden ayrılmayacaklarını açıklamıştır. AB içindeki isteksizliği aşmakta güçlük çeken Almanya'nın yoğun çabaları, Ağustos ortasında, büyük Sırbistan'ı kurma amaçlı bir savaşa karşı uluslararası muhalefeti harekete geçirmekte başarılı olmuştur. Yugoslavya krizini ele alan ilk uluslararası topluluk olan Kıdemli Yetkililer Komitesinin (Committee of Senior Officials/CSO), 8-9 Ağustos tarihlerinde, Prag'da yapmış olduğu toplantıda, Sırp saldırganlığının çevrelenmesi, Federal Yugoslavya kurumlarında artan Sırp ağırlığı, Yugoslavya'ya Sovyet desteği ele alınmıştır. Yugoslav delegasyonunun engelleme çabalarına karşın, 15 Ağustos'tan itibaren tarafların katılacağı müzakerelerin düzenlenmesi istenmiş ve siyasi amaçlar için kuvvet kullanılmaması hususu vurgulanmıştır. CSO, Sırpların oyalama taktiklerinden ciddi anlamda rahatsız olmuştur³¹.

Sırbistan'a karşı tavrını sertleştiren Almanya, 21 Ağustos'ta Sloven ve Boşnak yetkililerle yapılan görüşmelerde tanıma konusunda ümit verilmemekle birlikte, tanıma kartını kullanmaya devam etmiş ve Alman isteklerinden bir kısmı çeşitli platformlarda benimsenmiştir. Genscher, 24 Ağustos'ta Bonn'daki Yugoslav büyükelçisini çağırarak, Yugoslavya'nın içsel sınırlarının kuvvet kullanılarak değiştirilmemesini, JNA'nın (Federal Yugoslav Ordusu) kışlasına geri çekilmesini istemiş; söz konusu isteklerin yerine getirilmemesi durumunda, tanıma konusunun gündeme geleceğini belirtmiştir. 27 Ağustos tarihinde toplanan olağanüstü AB dışişleri bakanları daha önce zikretmedikleri Sırbistan'ı, ismen belirterek, kuvvet kullanımına derhal son vermelerini istemişlerdir; kuvvet kullanılarak sınırların değiştirilmesinin kabul edilemez olduğunu ısrarla vurgulamışlardır. Yugoslavya sorununun

31 Libal, s. 28-36.

uluslararası bir nitelik kazanması açısından önemli bir aşama olan Yugoslavya Konusunda Uluslararası Barış Konferansı, 7 Eylül 1991 tarihinde ilk oturumunu yapmıştır. Ayrıca AGİK himayesinde toplantılar yapılmıştır. Ancak 27 Ağustos toplantısında AB'nin Gözlem Misyonunun Makedonya ve Bosna'daki varlığına karşı Yunanistan'dan gelen direnç kırılmamıştır. Almanya, Hırvatistan'daki çatışmalara karşın, Yugoslav sorununun merkezinde Bosna-Hersek'in olduğunu ve AB'nin Bosna'dan sağlıklı bilgi alma zemininin oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. AGİK toplantılarından şiddet yoluyla toprak kazanılmaması vurgusu ötesinde net bir sonuç çıkmamıştır. Uluslararası Barış Konferansında da ilerleme sağlanamamıştır. Alman liderliği, Konferansta ilerleme sağlanamayışını Milosevic'in oyalama taktiği uygulamasına bağlamıştır; AB hakkında ise Milosevic'in manevralarını göremediği ve sorunu kalıcı çözüm yoluna zorlayamadığı algısı gittikçe güçlenmiştir. Bu ortamda Alman Parlamentosunun 4 Eylül tarihli toplantısında Kohl ve Genscher, diyaloga girilmezse ve bir arada yaşama şartları oluşturulmazsa, cumhuriyetleri tek taraflı tanıyabileceklerini belirtmişlerdir. Yine de Almanya, Genscher'in 14 Eylül'de İtalyan meslektaş ile yaptığı görüşme sonrasında açıklanan ortak bildiriye ifade edildiği gibi, müzakerelere öncelik vermekten vazgeçmemiştir. Genscher'in ifadesiyle, diplomasinin başarısız olması durumunda tanıma gündeme gelecektir; bundan önce Uluslararası Konferans adına hareket eden Lord Carrington'ın çabalarının sonucunu görmek gerekmektedir³².

Lord Carrington da Uluslararası Konferans çerçevesinde yürütülen müzakerelerde, Federal Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetlerden dördünün bağımsızlık isteğinin göz ardı edilemeyeceğinin farkına varmıştır. Ancak Carrington, tanımanın bazı önemli sorunların çözülmesinden sonra olmasını istemektedir. Lord Carrington'un çözüm beklentilerine karşın, Konferansın 4-28 Ekim tarihleri arasında yapılan oturumlarında, Sırbistan'ın işbirliği yapma konusunda isteksizliği dolayısıyla, olumlu bir sonuç üretilenmemiştir. AB ülkeleri dışişleri bakanları, barış süreci ile ilgili olarak, kapsamlı bir siyasi çözüm yükümlülüklerini vurgulamışlardır. Bakanlar, tanımanın ancak, insan haklarının, ulusal ve etnik grupların haklarının korunması için yeterli garantilere sahip, kapsamlı bir çözüm çerçevesinde tasarlanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Çözüme dönük başarılı bir sonuç doğurmayan konferans, Alman diplomasisi açısından, tanıma kelimesinin üzerindeki tabuyu kaldırması, Federal Yugoslavya'yı yeniden kurma düşüncelerine son vermesi açısından önemli olarak görülmüştür³³.

32 Libal, s. 38-39, 48-52.

33 Libal, s. 62-63, 65-67, 70-72.

Almanya'nın Slovenya ve Hırvatistan'ı tek taraflı tanıması ile sonuçlanan süreç Kasım 1991'de başlamıştır. 8 Kasım 1991'de NATO üyesi devletlerin hükümet başkanları ve dışişleri bakanları Roma'da yapılan düzenli toplantıda NATO ilk kez, Yugoslavya krizi ile ilgili bir bildiri yayımlamıştır. Bildiriden Alman yaklaşımına destek çıkmamıştır. Alman diplomasisine göre bildiri, AB ve AGİK'in çok iyi bilinen pozisyonunu tekrar etmekten öteye gidememiştir. 15 Kasım tarihinde, Hırvatistan'ın Vukovar şehrine yönelik Sırp kuşatmasının ağırlaştığı bir ortamda, Alman parlamentosu aldığı bir kararla, tanıma konusunda hükümetin çabalarını desteklemiştir. Aynı tarihte Fransa Cumhurbaşkanı Mitterrand ile bir araya gelen Şansölye Kohl, Almanya'nın tanıma niyetini ve bu konuda içerden gelen baskıları aktarmıştır. Mitterrand, Şansölyenin tanıma konusunda geri adım atmamasından duyduğu memnuniyetsizliğe rağmen, ortak basın toplantısında AB üyesi 12 ülkenin ortak bir karara varmalarının, azınlık haklarına saygı gösterilmesinin ve sınırların garanti altına alınmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Kohl ise Barış Konferansının sürdürülmesine duyulan ihtiyacı belirttikten sonra, şu anki durumun sınırsız uzatılmasına tolerans gösterilmemesi gerektiğini söylemiştir. Kasım ortasından itibaren Hırvatistan'daki gelişmelerin tırmanması üzerine Kohl ve Genscher, 27 Kasım'da Alman politikasının rotasını ortaya belirtmişlerdir: Cumhuriyetler tek taraflı olarak AB tarafından belirlenecek kapsamlı bir siyasal çözümün şartlarını yerine getirirlerse, Almanya, 10 Aralık sonrasında bağımsızlıklarını tanımaya hazırdır; bu konuda, AB'nin uzlaşma sağlamasını beklemeye hazır değildir. Almanya'nın bu pozisyonu, Kasım sonunda AB Gözlem Misyonu üyelerinin hazırlamış olduğu raporda, JNA faaliyetleri ve krizin gittikçe kötüleşmekte olduğu ile ilgili verilen bilgilerle güçlenmiştir. AB'nin tanıma meselesinde hangi ilkelere göre hareket edeceğini tespit etmeye yardımcı olmak için Eylül 1991'de kurulan Badinter Komisyonunun Yugoslavya'nın dağılma sürecinde olduğunu ve bu yüzden bağımsızlıklarını arayan cumhuriyetlerin isyancı siyasal unsurlar olarak görülmemesi gerektiği tespiti de³⁴ Almanya'nın tezlerini güçlendirmiştir. Bu süreçte Fransa ve Almanya, 16 Aralık tarihinde düzenlenecek dışişleri bakanlarının özel toplantısında ortak bir pozisyon belirlemeyi istemişlerdir. Bu ortak pozisyon çerçevesinde, merkezi ve doğu Avrupa'daki yeni devletlerin tanınması için ortak kriterler dizisinde anlaşmak, Yugoslavya'nın hususi şartları ile ilgili ek kriterleri tanımlamak, Yugoslavya'nın halefi devletlerin tanınması için prosedürler ve tarih konusunda çözüm sağlamak amaç-

34 Bu konuda bkz., Heinz-Jürgen Axt, s. 223-224.

lanmıştır. AB'den zamanlama konusunda gelen uyarılara rağmen tanıma niyetini 27 Kasım'da açıklayan Almanya, bu kez belirli bir ortak pozisyonun oluşmasını da sağlayabilmiştir. Bunun verdiği rahatlığın da katkısıyla Almanya, 19 Aralık 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıma kararı verdiğini ilan etmiş, 23 Aralık tarihinde de resmen tanımıştır. Şansölye Kohl, 17 Aralık tarihinde yapmış olduğu bir açıklamada, tanıma konusunu, büyük bir dış politika başarısı ve ortak dış politikaya Almanya'nın bağlılığının bir delili olarak tanımlamıştır. AB ülkeleri Almanya'nın yaptığı bu *fait accompli* karşısında, 27 Aralık 1991'de bir toplantı yapmışlar, bundan sonraki müzakerelerin iyi niyet çerçevesinde ve iki temel ilke (kuvvet kullanımına başvurmama ve sınırların kuvvet yoluyla değiştirilmemesi) gözetilerek yürütülmesi gereğini açıklamışlardır³⁵.

Bosna Savaşı: Avrupa Diplomasinin Başarısızlığı ve ABD Liderliğinde Çözüm

Sloven-Sırp savaşı çok ciddi bir çatışma olmaksızın on gün içinde sona ermişti. Hırvat-Sırp savaşı, Hırvatistan'da % 12 civarındaki Sırp nüfusunun varlığı nedeniyle daha uzun süreli ve şiddetli çatışmalara yol açmıştı. Çatışmalar sürecinde Hırvatistan'daki Sırp nüfus oranı % 5'e düşmüştür. İlk birkaç ay sonrasında Sırp-Hırvat savaşı da şiddetini kaybetmiştir. Yugoslavya'da çok uzun sürecek çatışma Boşnak-Sırp-Hırvat unsurlarından oluşturan Bosna-Hersek cumhuriyetinde yaşanmıştır. Çatışmanın temelinde, federal yapının dağılması sonucunda Sırlar-Hırvatlar arasında sıkışarak yutulma ve yok olma tehlikesini gören Boşnakların (Hırvatların da desteğiyle) Ekim 1991'de Bosna Parlamentosunun Sırların karşı çıkmasına rağmen bağımsızlık kararı alması yer alır. AB'nin tanıma şartı olarak ileri sürdüğü referandum, 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihleri arasında düzenlenmiş, katılanların % 99,4'ü bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Milosevic'in referandumun sonucunu tanımayacağını açıklamasına rağmen, Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegovic, 3 Mart 1992'de Bosna-Hersek cumhuriyetinin bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırp-Boşnak savaşının başladığı Nisan 1992'de Bosna-Hersek, uluslararası alanda büyük oranda tanınmış durumdaydı. Daha da önemlisi, 22 Mayıs 1992'de Slovenya ve Hırvatistan ile birlikte Bosna-Hersek'in de BM üyeliğine kabul edilmesiydi. Böylece yeni bağımsızlığını kazanan devletler, uluslararası toplumun koruması altına girmişlerdi³⁶.

35 Libal, s. 70-71, 74-75, 80, 83-86.

36 Keesing's, March 1992, s. 38832; Keesing's, May 1992, s. 38848-49, 38918.

Bosna-Hersek'in tanınması, burada yaşanan savaşın ve insanlık dramının uluslararası boyutta ele alınmasını kolaylaştırmıştır. Savaşın başlarında, çözüm arayışında iki örgüt, BM ve AB ön plana çıkmıştır. Yine de, sorunun uluslararası niteliği yaygın kabul görmesine rağmen, barışı tesis etmeye yeterli adımları atamamıştır. Hatta kimi adımların sorunun çözümünü zorlaştırdığı görülmüştür. Bu duruma BM Güvenlik Konseyi'nden iki örnek verilebilir. Birincisi, Bosna-Hersek'in bağımsızlık ilanından önce, 25 Eylül 1991'de aldığı, Yugoslavya'ya silah ve askeri teçhizat sevkine ambargo koyan 713 sayılı karardır³⁷. Kararı eleştirenlerin ifade ettiği gibi, ambargo sadece Bosna-Hersek hükümetinin (Boşnakların) aleyhine olmuştur. Çünkü JNA'dan kalan silahların neredeyse tamamı Bosnalı Sırp-ların eline geçmişti. Boşnaklar ise silahlı direniş sürdürmeye yetecek silaha sahip değildi. Ayrıca Sırp-lar, Sırbistan cumhuriyeti ile doğrudan kara bağlantısına sahip olmaları nedeniyle, silahlanmayı sürdürme imkanına sahipken, Boşnakların silah temini özellikle denize çıkışları olmadığı için çok zordu³⁸. Eski ABD Dışişleri Bakanı Albright, ambargo kararının hatalı yönlerini şu şekilde ortaya koymaktadır: *'Konseyin ilk attığı adımlardan biri, Yugoslavya'ya silah ambargosunu onaylamaktı. Bunun şiddeti düşüreceğini düşünülüyordu, fakat Bosna'ya Yugoslavya'dan ayrıldıktan sonra uygulanmasının hiçbir anlamı yoktu. Belgrat'ın aksine, henüz bağımsızlığına kavuşmuş Saray Bosna'daki yeni hükümet BM yaptırımlarını gerektirecek hiçbir şey yapmamıştı. Üstelik ambargo çok da etkili olmadı. Bosna'daki Sırp-ların bol miktarda silahı vardı ve gerektiğinde Belgrat'tan yenilerini alabilirlerdi. Hırvatlar, ambargoyu kaldırmak için Zagreb'den yardım aldı. Müslümanlar, nispeten daha savunmasız durumdaydı'*. BM'nin hatalı bir adımı da Mayıs 1992'de, Saraybosna'da konuşlanan BM Koruma Kuvvetinin (UNPROFOR) güvenliğini sağlamanın zorluğu gerekçesiyle başkenti terk etmesidir³⁹. BM'nin bu adımı, Bosna-Hersek'in uluslararası toplumca terk edildiği izleniminin doğmasına yol açmıştır. Bu aşamadan sonra savaş çok daha şiddetlenecektir.

Gerek BM ve gerek AB 1992 ve 1993 yıllarında Bosna'da barışın diploması ve ekonomik önlemler yoluyla yeniden tesisi taraftarı olmuştur. Bununla birlikte bahsedilen alanlarda neler yapılacağına ilişkin görüş ayrılıkları olmuştur. Yukarıda değinildiği gibi ABD, AB ülkelerinin Yugos-

37 The Yearbook of UNs, 1991, s. 214-215.

38 David Rief, *Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West*, (London: Vintage, 1995), s.17; Aliya İzzetbegovic, *Tarihe Tanıklığım*, (çev.: Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Alev Erkiyet Başer), (İstanbul: Klasik Yayınları, 2003), s. 141.

39 Keesing's, May 1992, s. 38918.

lavya sorununa müzakereler yoluyla çözüm bulma çabalarını ilke olarak desteklemiştir. Ancak AB ülkeleri arasında görüş ayrılıkları mevcuttur. Almanya, Slovenya ve Hırvatistan'ın tanınması meselesinden farklı olarak, AB ülkelerini kararlılıkla yönlendirmeyi tercih etmemiştir. Örneğin Almanya, henüz Bosna savaşı çıkmadan, Yugoslavya sorununun çözümünde BM çerçevesinde askeri kuvvet kullanımı seçeneğini gündeme getirmiş (19 Eylül 1991'de gerçekleşen AB dışişleri bakanları toplantısında, Genscher ve Fransa'nın Dışişleri Bakanı Roland Dumas'ı ikna etmiştir), ancak İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd, bu düşünceye karşı çıkmıştır. Hurd, askeri hareket bir kez başladıktan sonra, kuvvet kullanımını sınırlandırmak zor olacaktır görüşünü ileri sürmüştür. AB'nin diplomatik ve ekonomik önlemler üzerinde durmasını tavsiye etmiştir⁴⁰. Bu itiraz sonrasında AB diplomasi yoluyla barışın sağlanması üzerinde yoğunlaşmıştır. Üye ülkeler arasındaki fikir ayrılıkları bir tarafa, AB'nin zor içeren araçlarla çözüm üretme yeteneği de (AB'nin savunma kolu BAB'ın çok sınırlı kabiliyeti hariç) neredeyse mevcut değildir⁴¹.

Yukarıda söylenenler, AB'nin diplomatik çabalarına o dönemde uluslararası toplumun değer vermediği anlamına gelmez. Güvenlik Konseyinin 15 Mayıs 1992'de yaptığı toplantıda Bosna'daki savaşa barışçı bir çözüm bulunmasında AB'nin daha fazla rol almasının önemini vurgulaması, bu görüşümüzü destekler. Konseyin 30 Mayıs 1992 tarihli toplantısında kabul edilen 757 sayılı kararda da Yugoslavya'ya ambargo konulması kabul edilmiş ve AB'nin çabaları övülmüştür. Bu kararda daimi üyelere ABD'nin verdiği destek önemlidir⁴².

1992 ve 1993 yılı boyunca BM organlarında Bosna-Hersek savaşı ile ilgili çok sayıda karar alınmasına ve AB destekli Yugoslavya Konusunda Uluslararası Konferans çerçevesinde müzakerelerin sürdürülmesine rağmen, çözüm noktasında herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Zor kullanma içermeyen önlemlerle barışın getirilemeyeceği 1993'te belli olmuştur. Örneğin, Sırp para-militer grupların, 8 Ocak 1993 tarihinde UNPROFOR'un korumasında bulunan Bosnalı Bakan Hakkı Turaylic'i alarak öldürmesi, BM'nin duruma hakim olamayışını açıkça göstermiştir. Güvenlik Konseyinin, eski Yugoslavya topraklarında 1991 yılından bu yana işlenen trajik insan hakları ihlallerinden sorumlu şahısların yargılanmasını sağlamak için bir Uluslararası Mahkeme kurulmasını öngören 23

40 Libal, s. 54.

41 Owen, s. 13.

42 The Yearbook of UNs, 1992, s. 334-349, 355-359.

Şubat 1993 tarihli 808 sayılı kararı ve Genel Kurul'un 'etnik temizlik' ve 'sistemik tecavüz' kavramlarını kayda geçirerek kınaması gibi çabalar yetersiz kalmıştır⁴³. Zorlama içermeyen önlemlerin barışı getirmeyeceği kanaati 1994 yılında pekişmiştir. Bu tarihten sonra Bosna'da barışın sağlanmasına öncülük etme rolü Avrupa ülkelerinden ABD'ye geçecek, çözüm yöntemi olarak diplomasinin yerini zorlama ve nihayetinde askeri güç kullanma olacaktır.

ABD'nin Bosna savaşına ilgisi birden ortaya çıkmamıştır. Bill Clinton, 20 Ocak 1993'de ABD başkanı olarak göreve başlamasından sonra, gittikçe artan oranda Bosna savaşı ve çözüm yolları ile ilgilenecektir. Clinton'ın ilgisi ilk defa seçim kampanyası sırasında, Mayıs 1992'de Güvenlik Kurulu 757 sayılı kararı görüşmesi dolayısıyla ortaya çıkmıştır. Clinton hatıratında şu hususları belirtmektedir: Mayıs 1992'de Sırbistan'a ambargo konulmuştur ancak, Sırbistan'a farklı kanallardan yapılan yardımlar nedeniyle çok etkili değildir. Sırlar çok uzun süre dayanabilecek şekilde silah ve askeri malzemeye sahiptir, fakat Müslüman Boşnaklar bundan mahrumdur. Bu nedenle Clinton, 1992 yazından itibaren, NATO hava harekati düzenlenmesini ve Boşnaklara yönelik BM silah ambargosunun tek tarafı kaldırılmasını savunduğunu söylemektedir. Başkan olur olmaz önünde bulduğu ve Avrupalı devletlerce de desteklenen Vance-Owen planını (plan, Bosna-Hersek'in etnik yapı temelinde parçalara ayrılmasını önermiştir), Boşnak Müslümanların Sırlara karşı direnişini zayıflatacağı gerekçesiyle onaylamamıştır. Başkan Clinton 1993 yılı içerisinde Boşnaklara yönelik silah ambargosunun kaldırılmasını savunmuş, Alman Şansölyesi Kohl tarafından desteklenmesine karşın, İngiltere ve Fransa, savaşın uzamasına neden olacağı ve UNPROFOR'daki askerleri tehlikeye atacağı gerekçesiyle bu görüşe karşı çıkmıştır. Clinton, bazı ABD'li senatörler tarafından ileri sürülen, ambargonun tek tarafı kaldırılması ve yine Sırp askeri mevzilerinin tek tarafı bombalanması teklifine, BM'yi zayıflatır ve NATO içerisinde çatlama meydana getirir diye olumlu bakmamış, daha sonra bu yönde gelen bir tasarıyı da veto etmiştir. 1993 Mayısı itibariyle hala çözümü uzak gören Clinton, BM misyonuna ABD kara askeri gönderip göndermeme konusunda da tereddüt etmektedir⁴⁴.

Clinton yönetiminin ve Almanya'nın savunduğu Boşnaklara yönelik silah ambargosunun tek tarafı kaldırılması önerisi, 8-9 Kasım 1994 tarihlerinde toplanan Güvenlik Konseyinin de gündemine alınmış, ancak

43 The Yearbook of UNs, 1993, s.440-441, 444-445, 447-450; Owen, s. 102.

44 Bill Clinton, *My Life*, (London: Random House, 2004), s. 510-513, 527; Rief, s. 27; Owen, s. 14.

ABD dışında diğer dört daimi üyenin karşı çıkması sonucu, kaldırılma ya da hafifletilme yönünde bir karar alınmamıştır. Burada ilginç olan nokta, Güvenlik Konseyi Boşnaklara yönelik silah ambargosunu kaldırmamakta direnirken, Bosnalı Sırpların UNPROFOR denetimindeki ağır silahları ele geçirmelerinin de engellenemeyişidir. Ayrıca emniyetli bölge olarak ilan edilen Pale ve Srebrenica'daki katliamlar da önlenememiştir⁴⁵.

Bosna-Hersek-Sırbistan savaşını siyasal müzakereler yoluyla çözme çerçevesinde gerek AB gerekse BM destekli çabalar, 1994 içerisinde büyük ölçüde tıkanmış gibidir. Tıkanıklık, ABD ve NATO'nun müdahil olmasını daha çok gündeme getirmiştir. Richard Holbrooke, bu seçeneğin sonuç getirebileceğini şöyle ifade eder: *“Yugoslavya krizi NATO tarafından ele alınmalıydı. NATO Atlantik kuruluşlarının en ağırlık taşıyanıydı, ABD de orada kilit üyeydi. Savaşı önlemenin en iyi yolu, Yugoslavlara açık seçik bir uyarıda bulunmak, ülkelerindeki etnik gerilimle ilgili olarak kuvvet kullanacak taraflara karşı NATO hava gücünün kullanılacağını belirtmek olurdu”*. Ancak, bu seçeneğin politikaya dönüşmesi için ABD'nin kararlılığının netleşmesinin yanında, daha fazla diplomatik desteğe de ihtiyaç vardı. Holbrooke'un hatıratında işaret ettiği gibi, 1994 yılında altı devlet arasında daha iyi iletişim sağlamak ve çözüm sürecinin daha sağlıklı bir zeminde yürütülmesi amacıyla kurulan Temas Grubu işlemez vaziyetteydi. Holbrooke'un ifadesiyle, *“Aylar boyunca yaptırımlar, Temas Grubunda ateşli tartışmalara yol açmıştı. Bir yanda ABD ile Almanya, diğer yanda İngiltere, Fransa ve Rusya vardı”*. Holbrooke'un tespitine göre bu açmazı gidermek bakımından anahtar ülke Fransa'ydı ve bu devleti ikna etmek gerekliydi: *“Fransız Dışişleri Bakanlığının Genel Sekreter Yardımcısı Jacques Blot, (...), bir Temas Grubu toplantısı yapmayı önerdi. Fransızlar çok huysuz olabilirlerdi, ama şu ara tüm Avrupalılar arasında en güçlü, en sağlam dış politikaya sahip olanlar onlardı. Bosna katılımlarını en pahalıya ödeyenler onlardı. (...) Başarıya ulaşmak için Fransızların desteğine ihtiyacımız vardı. (...) Atlantik İttifakını, Amerikan dış politikasının bu temel direğini yarım yüzyıldır sürdürdükten sonra, Bosna'da çökmemesini sağlamak, politik zorluklarımız arasında en büyüğüydü”*⁴⁶.

1995 başından itibaren NATO'nun BM kararlarının uygulanmasını izlemek amacıyla destek vermesi ve BAB ile ortak hareketlar düzenlemeye dönük işbirliğine başlaması söz konusudur. Bu çerçevede özellikle, BM'nin güvenli bölgeler olarak ilan ettiği yerlerin denetlenmesi, gerek Sırbistan'a

45 The Yearbook of UNs, 1994, s. 521-533.

46 Holbrooke, s. 49, 110, 114.

yönelik ambargonun uygulanmasının denetlenmesi, gerekse silah ambargosunun tek taraflı ihlallerinin önlenmesi vb. gibi güvenlik arttırıcı askeri hareketlarda işbirliği yapılmıştır. Böylece NATO'nun çözüm sürecindeki görünürlüğü artmıştır. Ancak 1994 Aralık ayında, Bosna-Hersek hükümeti ile Bosnalı Sırp lar arasında, 30 Nisan 1995 tarihine kadar sürecek bir ateşkes ilan edilmesi, askeri kuvvet kullanımı seçeneğinin daha fazla öne çıkmasını önlemiştir. Kuvvet kullanımı seçeneği, 30 Nisan'a kadar süren ateşkes döneminde müzakerelerde ilerleme sağlanamayışı, ateşkes sonrasında BM'nin güvenli bölge olarak ilan ettiği yerlere yönelik Sırp saldırılarında büyük bir artış olması ve BM Güvenlik Konseyi'nin derhal durdurulması çağrılarının cevapsız kalması⁴⁷ gibi nedenlerle tekrar güçlenecektir.

Mayıs ayından itibaren Saraybosna'ya yönelik Sırp saldırılarının artması üzerine, Başkan yardımcısı Al Gore, Büyükelçi Holbrooke ve ABD'nin BM nezdindeki Büyükelçisi (1996'da Dışişleri Bakanı olacaktır) Madeleine Albright, 'kaldır ve vur' diye adlandırdıkları çerçevede, askeri kuvvet kullanılmasını savunmaktadırlar. Ancak, başta ABD Genelkurmay Başkanı Colin Powell olmak üzere, askeri hareket konusunda önemli endişeler söz konusudur (bu noktada tereddütler zaten Clinton ve ekibinin göreve başladığı ilk andan itibaren mevcuttu). BM Genel Sekreteri Boutros-Boutros Ghali'nin ve Genel Sekreter'in sivil temsilcisi Yasushi Akashi'nin gelişmeler karşısında oldukça hareketsiz kalmaları, hatta engelleyici tutumları da ABD'nin askeri kuvvet kullanımı noktasındaki yaklaşımını netleştiremeyişinde etkili olmuştur. 26 Mayıs 1995'te çok sınırlı düzeyde Sırp hedeflerine yönelik bir saldırı sonrasında BM personelinin esir alınması ve canlı kalkan olarak kullanılması, Genel Sekreter Ghali'nin Sırp larla savaşmama yönündeki söylemlerine rağmen, ABD'nin gittikçe artan oranda askeri kuvvet kullanma seçeneğini öne çıkartmasına yol açmıştır. Çünkü Sırp saldırganlığının durdurulamaması, her geçen gün NATO, BM ve ABD'nin itibarını sarsmaktaydı. Albright, söz konusu itibar kaybı ve ABD'nin inisiyatifi ele almasıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "(...) Dış politika ekibimiz ile 1995'in Haziran ayının sonlarında yapılan bir toplantıda, Bir bölgedeki ABD liderliği sorgulandığında, diğer bölgelerdeki liderliğimizde sorgulanıyor. Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'ın 'özgür dünyanın yeri boş' şeklindeki ifadesi, haftalardır aklımı kurcalıyor. Şu anki stratejimiz, Başkan'ın güçsüz görünmesine yol açıyor. Oyunun başına geçmeliyiz"⁴⁸. David Halberstam da, Clinton liderliğinin bulunduğu

47 The Yearbook of UNs., 1995, s. 517, 519, 526-533.

48 Woodward, s. 210-214.

noktayı, “*Bosna olaylarının Clinton başkanlığının geleceğini ipotek altına alabileceğini biliyordu*” şeklindeki değerlendirmesiyle net bir şekilde ortaya koymuştur. Seçim kampanyası süresince Clinton’ın Bush yönetimine yönelttiği ağır eleştiriler, Başkan olduktan sonra kendisini de bir ikileme karşı karşıya bırakmıştır⁴⁹.

1995 Ağustosunda ABD’nin Sırbistan’a karşı NATO askeri harekati düzenlenmesi yolundaki düşüncelerinin netleşmesine ve müttefiklerini ikna etmesine yol açacak çok önemli bir gelişme yaşanmıştır. 28 Ağustos 1995’de Sırp topçusu, Saraybosna’da bir pazaryerini hedef almış ve çok sayıda sivil Boşnak ölmüştü. Sırlar bu saldırıyı Boşnakların uluslararası toplumun dikkatini çekmek için düzenlediklerini ileri sürmüşlerdi. Holbrooke, Sırların bu söylemini ve endişelerini şöyle dile getirmektedir: “*Bosnalı Sırlar Pale’den, Bosnalı Müslümanları, NATO’yu savaşa sürükleyecek olaylar yaratmakla suçladılar*” (Holbrooke, 1999, 118). Suçlamalar dünya kamuoyunu ikna için yeterli olmayacak ve bu olaydan sonra Sırları müzakere masasına oturtmayı amaçlayan NATO askeri müdahalesi karşıındaki müttefik itirazları önemli oranda ortadan kalkacaktır. BM çerçeveli çabalar yerini, NATO destekli girişimlere bırakmaya başlayacaktır⁵⁰. Askeri kuvvet kullanımı seçeneğinin öne çıkarılmasında, bu ana kadar Sırları destekler bir pozisyon takınan Cumhurbaşkanı Mitterrand’ın yerine Jacques Chirac’ın Cumhurbaşkanı olması ve onun özellikle Temmuz 1995’te gerçekleşen BM’nin güvenli bölge ilan ettiği Srebrenica’daki katliam sonrasında Sırp saldırganlığını önlemeye yönelik izlediği dış politika çizgisi, ABD dış politika ekibinin Avrupa’daki manevra alanını genişletmiştir⁵¹. Çünkü Fransızlar ve İngilizler, bu aşamaya kadar geçen süreçte, Sırlar’ın taktik ve oyalama amaçlı girişimlerine olumlu yaklaşmışlar, Sırları tahrik etmemek için askeri kuvvet kullanılmasına karşı çıkmışlardır⁵².

Manevra alanı genişleyen ABD, inisiyatifi de ele almaya başlamıştır. Başkan Clinton, Pentagon’un bir askeri harekatta saplanma riskini ifade eden uyarıları karşısında, Madeleine Albright’ın yaklaşımını benimsemiştir. ABD’nin inisiyatifi bütünüyle ele almasını savunan Albright, yaklaşımını şu şekilde ortaya koymuştur: “*Ben, ABD birliklerinin Bosna’ya er geç gideceklerini, dolayısıyla bunu bizim şartlarımızda ve bizim belirlediğimiz bir takvimde yapmamızın daha doğru olduğunu ileri sürdüm. Av-*

49 Halberstam, s. 361.

50 Halberstam, s. 340-341.

51 Chirac’ın yaklaşımları için bkz. Halberstam, s.318-320; Woodward, s.219; Holbrooke, s. 93-96.

52 Holbrooke, s. 164.

rupa, krizi çözüme kavuşturamamış ve bu arada, hem NATO'yu hem de BM'yi küçültmüştü. Sorumluluk almadaki gönülsüzlüğümüz, kendi önderlik etme talebimizi sekteye uğratmıştı. Bosnalı Sırplar, makul şartlarda anlaşmayı; aksi takdirde askeri kazançlarının geri alınacağını kabul etmeye zorlanmamıştı. Eğer anlaşmazlık müzakere yoluyla çözülmeyecekse, bir an evvel BM gücünü geri çekip NATO hava desteği altında, Bosna ordusunu eğitmeli ve ihtiyaçlarını temin etmeliydik". Başkan Clinton'ın da benimseydiği Albright'ın bu yaklaşımı, NATO'yu Ağustos'ta Sırpları bombalamaya götüren sürecin de özeti gibidir⁵³.

İngiltere ve Fransa'nın askeri harekate karşı olabilecek itirazının aşılması bakımından ABD, NATO hareketinin bürokratik bir kararla başlatılmasını tercih etmiştir. Holbrooke bu kararı ve gerekçelerini şöyle anlatır: *"(...) NATO Genel Sekreteri Willy Claes'in hayati desteğini de sağladık. (...) NATO'nun kırk beş yıllık tarihinde gelmiş geçmiş en büyük askeri hareketi savunur durumdaydı. Hem de Avrupalı meslektaşlarının çoğundan gördüğü hevesizliğe karşın. Claes, dışardan bakan gözlemcilerin önemini asla kavrayamayacağı bürokratik kararlardan birini verdi. NATO Konseyini karar vermek üzere toplantıya çağırarak yerine, General Joulvan ile NATO'nun tüm Akdeniz kuvvetlerinin başında bulunan Amiral Leighton Smith'e uygun bulunduğu zaman askeri eyleme geçme talimatı verdiğini diğer NATO üyelerine bildirmeyi seçti. (...) NATO Konseyi toplansa, hava saldırılarını yine ya erteler, ya da iptal ederdi"⁵⁴. Fakat, askeri kuvvet kullanımı noktasındaki tüm çekincelerine rağmen İngiltere ve Fransa, bombardıman başlayınca ABD'nin yanında yer almıştır. Yine de bombardıman başladıktan sonra da bazı NATO ülkeleri, Sırpların müzakere masasına oturacakları savıyla bombardımana ara verme önerisini ileri sürmüşlerdir. Fakat NATO bombardımanı, ileri sürülen itirazlara rağmen sürdürülmüş ve sonrasında Sırplar, müzakere masasına oturmayı kabul etmişlerdir. Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke'un yürüttüğü mekik diplomasisi sonuç vermiş, ABD'nin Ohio eyaletinde bulunan Dayton'daki Wright-Patterson Hava Üssü'nde yürütülen uzun ve zorlu müzakere sürecinden sonra uzlaşmaya varılmış ve 21 Kasım 1995'de Dayton Anlaşması imzalanmıştır. Dayton Anlaşmasınının 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te resmen imzalanmasından önce, 8-9 Aralık 1995 tarihleri arasında, Londra'da anlaşmanın tamamlanmasına yardım etmek amacıyla, Barışın Tamamlama Konferansı toplanmıştır⁵⁵.*

53 Woodward, s. 218-219.

54 Holbrooke, s. 127.

55 The Yearbook of UNs, 1995, s. 542-551.

Sonuç

Komünist bloğun dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi, Balkan ülkeleri açısından yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu yeni dönemde, Sovyet baskısından kurtulan Balkan ülkelerinin birçoğu, piyasa ekonomisi ve demokratikleşme eksenli politikalara yönelirken; Federal Yugoslavya Cumhuriyeti parçalanma sürecine girmiştir. Aynı zamanda AB üyesi olan Avrupa'nın merkez ülkeleri, Soğuk Savaşın bitişiyle değişen Avrupa siyasetinde belirleyici konumda olmak ve bunu AB vasıtasıyla gerçekleştirmek istemişlerdir. Bu yöndeki arzularını Yugoslavya krizinin patlak vermesiyle açıkça dile getirmişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı'nda Batı dünyasının lideri konumuna yükselen ABD'nin dış politikasında ise, Balkan yarımadası öncelikli bir bölge olarak ortaya çıkmamıştır. ABD, 1947 Truman Doktrini ile İngiltere'nin bölgedeki mali ve askeri sorumluluğunu devralsa ve NATO etkisi Türkiye ve Yunanistan üyeliği ile bölgenin güneyini içine alacak şekilde genişletilse de, Balkanlar bu ülke açısından birincil öncelikli bir stratejik alan hüviyeti kazanmamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesiyle dünya sisteminde ortaya çıkan derinlemesine değişim ve dönüşümün yol açtığı küresel düzeydeki sorunlar, ABD dış politikasını oluşturanların öncelikli konusunu oluştururken; Yugoslavya gelişmeleri ve sorununun ele alınmasının/çözümünün AB ülkelerinin sorumluluğuna bırakılması, Balkanlara yönelik Amerikan algılamasının devam ettiği şeklinde yorumlanabilir. ABD yönetiminin, alt-bölgesel düzeyde bir kriz olarak algılanan Yugoslavya sorununun çözümü, AB'nin birleşik ve büyük bir güç olup olmadığının testi olarak görülmüştür.

AB'yi oluşturan ulus-devletlerin son iki yüz yıllık siyasal tarih sürecinde şekillenen Balkanlar bölgesine yönelik 'ulusal çıkarları', son elli yıl içerisinde geçirdiği kurumsal gelişme ve dönüşüm sonucunda ulus-üstü örgütlenmenin tek/en önemli örneği olan AB'nin, 'ortak çıkarlar' temelinde belirlenen bir dış politika üretmesine olanak tanımamıştır. AB üyeleri (kısmen Almanya hariç), yaklaşık 1994 yılına kadar, diplomatik araçlar ile Yugoslavya sorununu/krizini çözebileceklerini düşünmüşler veya öyle olması gerektiğini varsaymışlardır. Ancak diplomasiyi de sorunun çözümünü sağlayacak tarzda kullanamamışlardır. İngiltere ve Fransa gibi örgütün başlıca ülkeleri, kimi zaman Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yaşanan gelişmelere Soğuk Savaşın sona ermesi sürecinde birleşik Almanya'nın ortaya çıkışının AB içerisinde sarstığı güç dengelerinin nasıl dengelenebileceği açısından bakmışlardır. Yugoslavya'da (özellikle Sırbistan'da) 1987

sonrasında gelişen radikal sağ hareketleri görmezden gelmişlerdir. 1999'da Avusturya'daki genel seçimlerde başarı sağlayan aşırı sağ parti lideri Jörg Heidar'a gösterilen tepki veya ilgi Yugoslavya'ya gösterilmemiştir. Bir anlamda, Yugoslavya evin dışı gibi görülmüştür. 1989-1992 yılları arasında, aşırı sağ ve şiddet içeren söylemleri kullanan Milosevic ve ekibinin, önce Sırbistan daha sonra Yugoslavya ölçeğinde yükselen siyasal başarıları karşısında sessiz kalınmıştır. Bir yönüyle, Sırp milliyetçiliğini tahrik etmemek için Sırlara taviz verilmiştir. Diğer taraftan özellikle Bosna-Hersek'teki gelişmeler karşısında bile AB'nin sadece müzakerelerde ısrarcı olması, aynı zamanda bir zorunluluktur. Çünkü AB'nin diplomatik müzakere sürecinde çözümü zorlayacak veya gerektiğinde devreye sokabileceği NATO dışı etkili bir askeri kuvveti yoktur.

Bill Clinton yönetimi 20 Ocak 1993'te iş başına gelene kadar, ABD yönetiminin soruna yaklaşımı da Avrupa'nın çizgisini beslemiştir. Seçim kampanyası döneminde (eski) Başkan Bush'un politikalarını şiddetle eleştiren Clinton, göreve başladığında, ABD kurumları arasında Yugoslavya sorununu çözme konusundaki derin görüş ayrılığını görmüştür. Clinton, Pentagon, dışişleri bakanlığı ve orduyu, Yugoslavya krizini çözmekte başvurulacak araçlar noktasında kararsız olarak bulmuştur. Başkan Clinton, 1993 sonundan itibaren Yugoslavya krizini çözmekte, NATO'nun daha aktif bir şekilde devreye sokulmasını ve askeri kuvvet kullanılmasını savunan kişileri, kendi ekibi olarak çevresine toplamıştır. Ağustos 1995 bombardımanının başlatılmasında ve Milosevic'in müzakere masasına oturmaya ikna edilmesinde, Clinton'un kararlılığının yanında, söz konusu dış politika ekibi çok önemli bir rol oynamıştır.

ABD sisteminde kurumlar arasında varolan farklı eğilimlere rağmen, Başkan'ın dış politikanın oluşturulması sürecindeki başat konumu, kurumlar arası görüşlerin ve/veya çıkarların uyumlaştırılmasına olanak tanımaktadır. ABD'nin tutarlı dış politika geliştirme imkanının varlığı, geliştirilen politikayı uygulamada gerekirse askeri kapasite ile desteklemek imkanına sahip olması (NATO) ile birleşince, uluslararası sistemde ABD'nin konumu ve etkisi güçlenmiştir. Ayrıca ABD'nin bir Avrupa gücü olmaya devam ettiğini göstermiştir. Madeleine Albright, NATO hareketinin ABD için siyasal anlamını şöyle ifade eder: “(..) *Sınırlı miktarda güç kullanımının, hatta sadece hava kuvvetinin, önemli bir fark yaratabileceğini gösterdi. İttifakın ve Amerikan liderliğinin önemini gösterdi*”⁵⁶.

1990-1995 döneminde Yugoslavya krizi, AB'nin Kıta Avrupası eksensiz sorunların/krizlerin çözümünde belirleyiciyi olabilmek için iki konuda

56 Woodward, s. 221.

adımlar atılmasını gerektiğini ortaya koymuştur: ortak dış politika ve savunma politikası. Bu iki konuda 1990'lı yıllar verimsiz geçse de 1998-99'daki Kosova krizi sonrasında önemli ilerlemeler sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Axt, Heinz-Jürgen. "Did Genscher Disunite Yugoslavia? Myths and Facts about the Foreign Policy of United Germany", *Balkans, A Mirror of the New International Order*, (editörler Günay Göksu Özdoğan ve Kemali Saybaşı), İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995.
- Bush, George ve Scowcroft, Brent. *A World Transformed*, New York: Vintage Books, 1996.
- Calvocoressi, Peter. *World Politics Since 1945*, (7th edition), New York: Longman, 1996.
- Clinton, Bill. *My Life*, London: Random House, 2004.
- Halberstam, David. *Bariş Zamanı Savaş*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.
- Holbrooke, Richard. *Bir Savaşı Bitirmek*, (çev.: Belkıs Çorakçı Dişbudak), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
- İzzetbegovic, Aliya. *Tarihe Tanıklığım*, (çev.: Ahmet Demirhan, Hanife Öz, Alev Erkilet Başer), İstanbul: Klasik Yayınları, 2003.
- Libal, Michael. *Limits of Persuasion Germany and the Yugoslav Crisis, 1991-1992*, London: Praeger, 1997.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Owen, David. *Balkan Odyssey*, London: Indigo, 1996.
- Rief, David. *Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West*, London: Vintage, 1995.
- Thomas, Robert. *Serbia Under Milosevic Politics in the 1990s*, London: Hurst&Company, 1999.
- Woodward, Bill. *Madeleine Albright*, (çev.: Arıkan Atacan), Ankara: Elips Yayınları, 2004.
- Yeltsin, Boris. *Geceyarısı Günlükleri*, (çev.: Ahmet Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.

Sürelî Yayınlar

Keesing's Contemporary Archives.
The Yearbook of UNs.

Kosova'nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye'nin Tutumu

Halis AYHAN¹

Özet

Kosova bağımsız olmuştur, ancak bu bağımsızlık önemi ve etkileri itibariyle olağan bir gelişim süreci çerçevesinde gerçekleşmemiştir. Kosova, bağımsızlığın karşısında olanlar ile yandaş olanlar arasında mücadele alanı olmuştur. Karşısında olanlar, kendi içsel konuları ve ilgi odağındaki alanlarla ilgili endişelerinden ve birtakım uluslararası hukuk ilkelerinden (ülkesel bütünlük gibi) dolayı karşı olmakla birlikte, esas olarak kendi içsel sorunlarının etkisi altındadırlar. Yandaş olanlar da kendi çıkarları doğrultusunda ve yine uluslararası hukuk kavramlarına (kendi kaderini tayin gibi) dayanarak Kosova'yı desteklemektedirler. Kosova'nın bağımsızlığı hâlâ mutlak olarak uluslararası toplumca tescillenmemiştir. Özellikle Rusya'nın vetosu aşılamadığı müddetçe, yakın gelecekte BM'ye üye olamayacak olması bunun bir göstergesidir. Kosova bugünlerde rüştünü ispat çabası içindedir. Türkiye, Kosova'nın bağımsızlığında etkin rol oynamış, tarihi de göz önünde bulundurarak “bekle-gör”, “tarafsızlık” ve “karışmama” gibi edilgen bir dış siyaset yerine inisiyatif alan bir tavır sergilemiştir.

Anahtar kelimeler: *Kosova, Kosova ve Türkiye, Kosova ve İKÖ, Uluslararası hukukta devletin kurucu öğeleri, Kosova'nın yandaşları ve karşıtları, Sırbistan.*

¹ Araştırma Görevlisi, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, halisayhan@hotmail.com

The Attitudes of International Powers and Turkey in the Process of Kosova's Independence

Abstract

Kosovo has become independent, but this independence has not emerged as a result of a natural development process in terms of its importance and affects. The Kosovo issue has been a source of struggle between the supporters and opponents of the independence of Kosovo. Although the opponents are opposed to it because of their internal concerns and their worries on prominent issues by underlining some international law principles (such as territorial integrity), they are worried mostly on the former. The supporters of independence act according to their own interests and base their views on international law concepts (such as self-determination). Kosovo's independence has not actually been approved by the international community. The fact that Kosovo will not be a member of the UN unless the Russian veto is overcome proves this. Kosovo tries to demonstrate that it is really an independent state. Turkey has played an effective role in the independence of Kosovo and has adopted a proactive approach instead of pursuing policy of "wait and see", "neutrality" or "non-interference".

Keywords: *Kosovo, Kosovo and Turkey, Kosovo and OIC, Constituent elements of state in international law, Kosovo's supporters and opponents, Serbia.*

1. Giriş

Balkanlar tarih boyunca dünyanın en hareketli coğrafyalarından birisi olmuştur. Bölgedeki niceliksel olarak küçük ve farklı ulusların çokluğu ile dinsel ve kültürel ayrışmaların keskinliği sonucu çatışmalar da yoğun olmuştur. Bu farklılıklar Balkan uluslarını sürekli bir mücadele içine itmiştir. Ancak mücadelelerin sadece tarihte kalmadığı Kosova sorunu ile anlaşılmaktadır.

Balkanlar bugün Kosova'nın bağımsızlığı meselesi ile tekrar dünya gündeminde ön plana çıkmıştır. Her açıdan küçük olan bölge, uluslararası siyasi arenada bu küçüklüğüyle ters orantılı olarak büyük işlev görmektedir. Ancak belirtilmelidir ki bu işlevde Kosova özne değildir. Uluslararası politikayı yönlendiren Kosova'nın bizzat kendisi değil, Kosova üzerinden mücadelede bulunan uluslararası aktörlerdir.

Çalışmada Kosova'daki yakın dönem gelişmelerden bahsedildikten sonra, Kosova'nın devlet olup olmadığı hususu incelenerek, onun bir *devlet* olduğu ortaya konulacaktır. Sonra Kosova'nın bağımsızlığı sorununda saflaşmaların mevcudiyeti sergilenecek ve bu saflaşmaların Kosova'yı bağımsızlığa taşıdığı savı işlenecektir. Türkiye'nin süreçteki tavrı ve etkinliği çerçevesinde çalışma sonuçlandırılacaktır.

2. Yakın Dönemin Gelişmeleri

Josef B. Tito'nun 1981'de ölümü Yugoslavya'nın mayasını ortadan kaldırmıştır. Tito dengeli ve çatışmaya meydan vermeyen bir yönetim uygulayarak Yugoslavya'yı bir arada tutmayı başarmıştır. Ancak daha sonraları Yugoslavya'nın ortak yönetimi sırasında yaşanan sıkıntıların² aşılamaıyla devlet somut olarak dağılma sürecine girmiştir. Federe devleti oluşturan cumhuriyetlerin arka arkaya bağımsızlık ilan etmeleri, Sırp hakimiyetindeki Yugoslavya güçlerinin şiddet kullanmasına yol açmıştır. Dönemin Sırp Devlet Başkanı Slobodan Miloseviç'in Yugoslavya'nın dağılmasını önleme gayreti akim kalmış ve 1990'lı yıllarda uluslararası topluma dört yeni devlet (Bosna Hersek, Makedonya, Slovenya ve Hırvatistan) daha katılmıştır.

---

2 Sırbistan, Kosova ve Voyvodina (Banat)'nın özerkliğini sona erdirerek onların oy haklarını üzerine almıştır. Karadağ da Sırbistan ile birlikte hareket edince Sırbistan, Yugoslavya Başkanlık Konseyi'ndeki toplam 8 oyun 4'üne sahip olmuştur. Bu da Yugoslavya'nın yönetiminin Sırlara geçmesi anlamına gelmekteydi. Doğal olarak diğer cumhuriyetler buna tepki göstermişlerdir.

Yugoslavya'nın dağılmaması yönündeki savaştan³ sonra Sırp lar kendi sorunlarıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Bu süreçte Kosova da bağımsızlık mücadelesi vermiş ancak başarısız olmuştur. Kosova'nın etkin direniş geçmesiyle Sırp güçleri ile Kosova Kurtuluş Ordusu (KKO) arasındaki mücadele sonrasında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO: North Atlantic Treaty Organisation) Sırbistan'a 1999'da askerî harekât gerçekleştirmiştir. Bunun sonucunda Kosova, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararıyla Sırbistan'a bağlı kabul edilmekle birlikte Sırbistan'ın Kosova üzerindeki denetimine son verilmiştir. 2008'e kadar BM yönetiminde kalan Kosova, bu süreçte Temas Grubu/BM gözetiminde Sırp larla anlaşma görüşmelerinde bulunmuşsa da uzlaşma olmamıştır. Çözüm yollarının tıkandığı ve uluslararası desteğin had safhada olduğu bir anda, 17 Şubat 2008'de, Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir.

Gelinen noktada, Kosova'yı tanıyacak olanların sayısı Haşim Taçi'nin bağımsızlık öncesinde belirttiği 100⁴ rakamını henüz bulmasa da, Kosova'yı tanıyan devletlerin bir hayli fazla olması bağımsızlığın uluslararası toplumca desteklendiği anlamına gelmektedir.

3. Uluslararası Hukuka Göre Devletlerin Doğuşu ve Kosova

Uluslararası hukuka göre bir birimin devlet olarak kabul edilebilmesinin birtakım ölçütleri vardır. Devlet olmanın asgari şartları 1933 tarihli Montevideo Devletlerin Hakları ve Görevleri Sözleşmesi'nin 1. maddesin-

3 Yugoslavya'nın dağılması esnasındaki cumhuriyetler arasındaki savaşın uluslararası bir savaş mı, yani devletler arası bir savaş mı, yoksa bir iç savaş mı olduğu hususunda farklı yaklaşımlar vardır. Örneğin Almanya'nın Hırvatistan'ı tanımasındaki nedenlerden birisi, savaşın uluslararası bir nitelik doğurmasını isteme düşüncesidir. Almanya'ya göre Hırvatistan, devlet olarak tanınırsa, savaş bir uluslararası nitelik kazanacağından Sırp saldırıları kesilecektir (İrfan Kaya Ülger, *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2003, s. 109). Bunun ötesinde, savaşın iç savaş olduğuna ilişkin pek çok görüş vardır (Ülger, s. 102, 109, 126; Mediha Akarlan, *Bosna-Hersek ve Türkiye*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1993, s. 27; Nesrin Kenar, *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2005, s. 164). Zannımızca, Yugoslavya'daki savaş, bağımsızlık ilan eden cumhuriyetlerin tanımalarına kadar iç, en az bir devletçe tanınmalarından sonra ise uluslararası savaş niteliğinde değerlendirilebilir. Bir başka ifadeyle Yugoslavya'daki savaşın her devletin tanıdığı tarihten sonra uluslararası savaş niteliği arz ettiği kısmen; 19 Eylül 1992 tarih ve 777 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararıyla ise kesin olarak anlaşılmıştır. Zira Güvenlik Konseyi bu kararda Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC)'nin varlığının sona erdiğini kabul etmiştir. YSFC'nin ortadan kalkması, cumhuriyetlerin iç sınırlarının, uluslararası hukukça korunan dış sınırlar olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Erhan Türbedar, "Bosna: Yüzyılın Davasına Kısmi Adalet?...!", 2.3.2007, <http://www.srebrenitsa.com/Adaletsizlik.htm>, (Erişim: 14.11.2008). Buna karşılık Sırbistan ise bu süreçteki savaşların devletlerarası değil, iç savaş olduğunu savunmuştur. Nitekim Sırbistan'ın sabık Devlet Başkanı Miloseviç, Lahey'deki Uluslararası Ceza Mahkemesi'ndeki savunmasında bu duruma göndermede bulunmuştur.

4"Taçi: 100 ülke bizi hemen tanıyacak", 8.2.2008, http://www.librenews.eu/?style=news&cat_id=3&news_id=13491, Erişim: 14.3.2008.

de belirtilmiştir. Bunlar; ülke, insan ve siyasi yönetimin varlığıdır⁵. Bunlara ilave olarak, yeni kurulan devletin kurulduğu anda bir uluslararası hukuk kuralına/belgesine aykırı olmaması; bağımsızlığın kendi kaderini tayin hakkına dayandırılması; devlet olarak varlığını sürdürebilme yeteneğinin olması ve son olarak uluslararası rıza (ki bu rıza daha çok *tanıma* şeklinde ortaya konmaktadır) ölçütlerinin aranması söz konusu olabilmektedir⁶.

Kosova, yukarıda belirtilen hem asgari hem de ilave şartları gerçekleştirmiştir. Kosova'nın devlet olmanın asgari şartlarını taşıdığı görülmektedir: 2 milyonun üzerinde sürekli bir *nüfusa*; Karadağ, Sırbistan, Makedonya ve Arnavutluk ile çevrili uluslararası sınırları belli olan bir *ülkeye* ve ülkesinin genelinde hükümlü olan bir *siyasi yönetim/ egemenliğe* sahiptir. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanlığı (Kasım 2008 itibariyle Cumhurbaşkanı Fatmir Seydiu'dur), hükümet (Kasım 2008 itibariyle Başbakan Haşim Taçi'dir) ve kamu kurumlarına sahiptir. Devlet olmanın ilave şartlarını da haizdir: a) Kendi kaderini tayin hakkına sahip gözükmektedir. Zira, Sırbistan Kosova'nın kendi kaderini tayin hakkını sistemli şekilde engellemiştir. Kosova halkı, kendi kaderini tayin isteklerini 1990'da bağımsızlık konusunda yapılan halkoylamasıyla ortaya koymuştur. b) Kosova, -Avrupa Birliği (AB), Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve BM (UNMIK)'nin destekleri olmakla birlikte- varlığını sürdürebilecek yapıya, uluslararası ilişkilere girebilme, hak ve yükümlülükler üstlenebilme gücüne sahiptir (Bunun göstergesi olarak Kosova pek çok devletle/birimle anlaşma yapmıştır. Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası ve Arnavutluk ile imzalanan anlaşmalar bunlardandır. Belirtilen anlaşmalar bağımsızlıktan önce yapılmışlardır. Bu durum sorumluluk üstlenebilme gücünün bağımsızlık öncesinde de var olduğuna işaret etmektedir). c) Kosova uluslararası rızaya da sahiptir. 20 Kasım 2008 itibariyle BM üyesi 52 devletin Kosova'yı resmen tanıması bunun somut delilidir⁷. ç) Buna karşılık, kurulduğu anda bir uluslararası hukuk kuralına/belgesine

5 Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk*, Gözden Geçirilmiş 3. Bası, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005, s. 140.

6 Enver Bozkurt, "Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı", 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, Erişim: 26.3.2008.

7 Kosova hiçbir devlet tarafından tanınmamış olsaydı bile, tanınmama onun devlet olma vasfını ortadan kaldırmazdı. Zira uluslararası hukukta genellikle kabul edilen görüşe göre tanıma, kurucu (inşai) değil, açıklayıcı (ihzari) bir tasarruf olup tanıma ile mevcut bulunan bir devletin varlığı açıklanmış olur (Enver Bozkurt, M. Akif Kütükçü ve Yasin Poyraz, *Devletler Hukuku*, Gen. 4. Baskı, Ankara: Asil Yayınları, 2004, s. 88). Bu nedenle tanıma bir birimin/varlığın devlet olmasının zorunlu ölçütü değildir (Colin Warbrick, "States and Recognition in International Law", in Malcolm D. Evans, *International Law*, Oxford University Press, 2003, pp. 219 ve 236). Bir başka ifadeyle devlet, tanıma ile kurulmaz. Ancak uygulamada, tanınmayan devletlerin uluslararası toplumda egemen bir devlet muamelesi gördüğü söylenemez.

aykırı olmama şartını sağladığı şüphelidir. Çünkü 1244 sayılı BM kararı bağımsızlığa gölge düşürücü bir belge olarak yürürlüktedir. Ancak bu kararın bağlayıcılığı tartışmalıdır. Karar Kosova'yı Yugoslavya'nın bir parçası saymakta, Sırbistan ise kendisini Yugoslavya'nın ardıl devleti (halefi) gördüğünden Kosova üzerinde egemenlik iddia etmektedir. Kosova yönetimi ise Karadağ'ın ayrılmasını da dayanak göstererek Yugoslavya'nın ortadan kalkmasıyla kararın da hükümsüz olduğunu ileri sürmektedir⁸. Neticice olarak Kosova'nın her açıdan bir *devlet* olduğu mutlaklıdır.

Uluslararası rızayla bağlantılı olarak Kosova'yı tanıyanlar olduğu gibi şiddetle karşısında olan devletlerin de olması bu sorundaki saflaşmaya işaret etmektedir.

4. Kosova'nın Bağımsızlığı Meselesinde Saflar

Kosova meselesinde uluslararası toplum esas olarak üç safaya ayrılmış durumdadır: Bağımsızlığa *yandaşlar*, *karşıtlar*, *bekle-görcüler*. Bunlara bir dördüncü olarak *ilgisizler* eklenebilir. Çalışmada yalnızca ilk iki küme incelenecektir.

a. Bağımsızlığa Taraf Olanlar

Taraflardan ilki Kosova'nın bağımsızlığını destekleyenlerdir. Bunlar başta Arnavutluk, ABD, AB üyesi 22 civarında ülke ve Türkiye'dir.

Arnavutluk, soydaş (Kosova'nın ortalama % 90'ı Arnavut'tur) ve siyasi açıdan koruyucu ülke olmasından dolayı Kosova'ya destek vermiştir. Bu destek, Arnavutluk için gönüllü olduğu kadar da mecburidir. Gönüllüdür, çünkü: a) Halkının çoğunluğu soydaşlarından oluşan bir devlet bağımsız olmakta ve uluslararası arenaya çıkmaktadır. b) Soydaşları Sırp (Arnavutlara göre) zulmünden kurtulmakta ve kurtuluşa destek olmaktadır. Bunun yanında mecburidir, çünkü: a) Arnavutluk'un hem bölgesel hem de uluslararası bazda müttefiğe ihtiyacı vardır ve Kosova'nın Arnavutluk'un stratejik müttefiği olacağı kuvvetle muhtemeldir, b) Kosova'ya destek vermemek, Arnavutluk siyasetçi ve yöneticilerinin iç baskıya maruz kalmaları anlamına gelecektir.

ABD Kosova'yı belki Arnavutluk'tan da fazla desteklemiştir. Denilebilir ki; Kosova'nın bağımsızlığı ABD'nin eseridir. ABD, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Tom Casey aracılığıyla, 'Kosova'nın bir daha asla Sırbistan'ın parçası olmayacağını'⁹ açıklamıştır. ABD'nin deniz aşırı ikinci büyük aske-

8 Pınar Yürür, "Kosova'nın Bağımsızlık Süreci, Bölgesel ve Küresel Etkileri", 2023, 7(83), (15 Mart 2008), s. 26.

9 "ABD Kosova Konusunda Son Sözü Söyledi", 26.2.2008, http://www.kosovamamusa.com/haber_oku.asp?haber=513, Erişim: 26.2.2008.

ri üssü olan *Bondsteel Kampı* Kosova'dadır. Ayrıca Almanya'daki üslerini kapatan ABD, bu üs aracılığıyla Balkanlara taşınarak bölgedeki denetimini perçinlemek istemektedir. Bu sayede ABD, AB ve Rusya'nın bölgeyi ele geçirmesini önleyip enerji boru hatları ile AB'yi denetim altında tutarken Rusya'ya karşı yeni bir çevreleme politikasının bir ayağını gerçekleştirmiş olacaktır. Bunun yanında Balkanlar, ABD'nin Kafkaslar ve Ortadoğu gibi alanlara müdahalesinde bir üs işlevi görecektir. Bu da büyük oranda sağlanmışır. Arnavutluk, Kosova ve Bosna Hersek'te ABD'nin hatırı sayılır bir itibarı vardır.

AB ise esas olarak Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nı (AGSP) gerçekleştirme ve kurumsallaştırma gayreti içindedir. Avrupa güvenliğine NATO'nun daha çok katkı yapmasına karşılık AB, Avrupa'nın güvenliğini Avrupalıların sağlaması gereğinden hareketle AGSP'yi oluşturmuştur¹⁰. Birlik, Avrupa'daki sorunlarda inisiyatifi eline almak istemektedir. Bosna savaşında etkisiz kalması ve oluşan güç boşluğunu ABD'nin doldurarak barışı onun sağlaması hem AB içinde rahatsızlıklara yol açmıştır hem de dünyada AB'nin itibarını zedelemiştir. Bunu gören AB, çözümde etkin olmak istemiştir. İkinci bir neden olarak, AB sonraki bir zaman diliminde Balkan ülkelerini Birliğe üye yapmak istemektedir. Dolayısıyla küçük ve sorunsuz bir ülkenin üyeliğe uyumu daha kolay olacaktır.

Buna karşılık Kosova'nın AB üyeliğinin karşısında ciddi engeller mevcuttur. Öncelikle Kosova demografik ve coğrafi küçüklüğü nedeniyle uyumu kolay bir ülke olarak görülmektedir; ancak sorunsuz bir ülke olmayacaktır. AB Kosova'yı üyeliğe kabul etmesi halinde ikinci bir Kıbrıs sorununu içine taşımış olacaktır. AB'nin sorunlu bölgeleri Birlik üyesi yapmama - Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) hariç- tavrı dikkate alındığında, üyelik yakın gelecekte -en azından BM'ye üye olamamak gibi durumların gösterdiği statü belirsizliği sürdüğü müddetçe- mümkün görünmemektedir. Üstelik AB üyesi bazı devletler Kosova'nın bağımsızlığına sıcak bakmamışlardır. Fransa ve İngiltere başta olmak üzere 22 civarındaki ülke Kosova yandaşırken diğerleri karşı olmuştur¹¹. AB tanımada

10 Haydar Çakmak, *Avrupa Güvenliği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s. 224.

11 AB içinde Kosova'nın bağımsızlığına Yunanistan, Romanya, İspanya, Slovakya ve GKRY karşı iken, Portekiz Kosova'nın geleceğinin BM'de belirlenmesi görüşünde olmuştur. Ancak daha sonraları Yunanistan ve Portekiz tutumlarında değişikliğe gitmişlerdir. Yunanistan Kosova ile dostça ilişkilere girerken ve bu doğrultuda Kosova pasaportlarını tanıırken, Portekiz ise Kosova'yı devlet olarak tanımıştır. Bu tutum değişikliği, Kosova'nın bağımsızlığının geri döndürülemez ve devlet olmaya ehil olduğunu gördükleri için olabilir. Belirtilen bu devletler dışındaki diğer AB üyeleri ise bağımsızlık taraftarı olmuşlardır.

Birlik kararı almazken, kararı devletlerin tek taraflı işlemlerine bırakmıştır. ABD'nin Irak işgali meselesinde olduğu gibi Kosova konusunda da ortak tutum geliştirememiştir.

Son durumda Kosova'nın bağımsızlığını resmen tanıyan 50'den fazla devlet vardır. Çoğu haber kaynağında Kosova'yı ilk tanıyan devletin ABD olduğu belirtilmekle birlikte, esasta ilk tanıyan Kosta Rika'dır. Bu ülke bağımsızlığın ilan edildiği gün Kosova'yı tanımıştır¹². Bundan başka Kuzey Amerika'dan (örneğin ABD), Orta Amerika (örneğin Kosta Rika) ve Güney Amerika'ya (örneğin Peru); Avrupa'dan (örneğin Fransa, Birleşik Krallık, Almanya), Baltık ülkelerine (örneğin Letonya, Estonya); Afrika'dan (örneğin Senegal), Asya'ya (örneğin Afganistan, Malezya) kadar pek çok devlet tanımıştır. Resmen tanıyan BM üyesi devletlerin sayısı 18 Kasım 2008 itibarıyla 52'dir¹³. Eski Yugoslav cumhuriyetlerinden ilk tanıyan Slovenya olmuştur. Buna ilaveten bazı devletler (Mısır, Pakistan, Bangladeş, Haiti gibi) tanıyacakları yönünde irade beyan etmişlerdir¹⁴.

Devlet dışı birimlerden de Kosova'ya destek söz konusudur. AB'nin bir birlik olarak desteğinin yanında örneğin İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) de Genel Sekreter Ekmeleddin İhsanoğlu'nun 18 Şubat 2008 tarihli açıklamasıyla Kosova'nın bağımsızlığını, "Örgüt, Kosova'nın bağımsızlığını hoşgörüle karşılar" ibaresiyle desteklemiştir¹⁵. Örgütler bazında bir

12 Tanıma metni için bkz. <http://www.rree.go.cr/ministerio/files/CostaRicaKosovo.doc>, Erişim: 1.3.2008.

13 Kosova'yı tanıyan devletler ve tanıma tarihleri şu şekildedir: Kosta Rika (17.2.2008); ABD, Fransa, Afganistan, Arnavutluk, Türkiye, Birleşik Krallık (İngiltere) (18.2.2008); Avustralya, Senegal (19.2.2008); Almanya, Letonya (20.2.2008); Danimarka, Estonya, İtalya, Lüksemburg (21.2.2008); Peru (22.2.2008); Belçika (24.2.2008); Polonya (26.2.2008); İsviçre, Avusturya (27.2.2008); İrlanda (29.2.2008); İsveç, Hollanda (4.3.2008); İzlanda, Slovenya (5.3.2008); Finlandiya (7.3.2008); Japonya, Kanada (18.3.2008); Monako, Macaristan, Hırvatistan (19.3.2008); Bulgaristan (20.3.2008); Lihtenştayn (25.3.2008); Kore Cumhuriyeti, Norveç (28.3.2008); Marşal Adaları (17.4.2008); Nauru (23.4.2008); Burkina Faso (24.4.2008); Litvanya (6.5.2008); San Marino (11.5.2008); Çek Cumhuriyeti (21.5.2008); Liberya (30.5.2008); Siera Leone (13.6.2008); Kolombiya (6.8.2008); Belize (7.8.2008); Malta (21.8.2008); Samoa (15.9.2008); Portekiz (7.10.2008); Karadağ, Makedonya (9.10.2008); Birleşik Arap Emirlikleri (14.10.2008) ve Malezya (30.10.2008)'dir. "Who Recognized Kosova as an Independent State?", <http://www.kosovothankyou.com/>, Erişim: 18.11.2008.

14 "Who Recognized Kosova as an Independent State?", Erişim: 18.11.2008.

15 http://www.oic-oci.org/oicnew/topic_detail.asp?t_id=840, Erişim: 1.3.2008. Bununla birlikte, Türkiye'nin Örgüt'ün diğer üyelerini de ikna uğraşlarına rağmen, Örgüt içinde Kosova'nın bağımsızlığını destekleme konusunda görüş ayrılıkları yaşanmıştır. İKÖ içinde Mısır, Endonezya, Azerbaycan ve Sudan Kosova'nın tanınması yönünde bir karar alınmasına karşı çıkmaktadırlar ("*Türkiye'nin İKÖ'de 'Kosova' Markajı*", 9.3.2008, http://www.guncel-haber.com/1807172/haber_t%C3%BCrkiye_nin_ik%C3%B6_de_kosova_markaj/, Erişim: 12.3.2008). Nitekim, İKÖ'nün 13-14 Mart 2008 tarihleri arasında Senegal'in başkenti Dakar'daki 11. Liderler Zirvesi'ne Kosova (Enver Hoca) da katılmış ancak Kosova'ya mutlak bir destek çıkmamıştır. Zira Kosova, 208 maddeden oluşan 41 sayfalık Sonuç Bildirisi'nde yalnızca 1

istatistik ortaya konduğunda şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır:

Tablo 1: Uluslararası Örgütler Bazında Kosova'nın Tanınması

Örgüt	Tanıyan Devletler		Üye Sayısı
	Sayı	%	
NATO	22	84,62	26
Avrupa Birliği ¹	22	81,48	27
Avrupa Konseyi	33	70,21	47
Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı	35	62,5	56
Birleşmiş Milletler	52	27,08	192
İslam Konferansı Örgütü	8	14,04	57

Kaynak: “Kosova Facts and Figures”, <http://www.kosovothanksyou.com/stats.php>, Erişim: 18.11.2008.

Tanıyan devletler değerlendirildiğinde şu hususlar göze çarpmaktadır. İlk olarak, Avrupa kıtasındaki etkili devletlerin hemen hepsi Kosova'yı tanımıştır. Tanıyan 52 devletin 33'ü Avrupa devletidir. Bu durum üç hususa işaret etmektedir. İlki konunun Avrupa'da cereyan ediyor olması, Avrupa'nın/AB'nin artık kendi içindeki sorunlarda atak olması ve AB'nin Kosova'nın bağımsızlığını destekleme yönündeki siyasetidir. İkinci olarak, Kosova Cumhuriyeti, halkının çoğunluğu Müslüman olan bir ülkedir. Ancak tanıyan devletlerin yalnızca 7-8 tanesi Müslüman ülkedir. Bu da gösteriyor ki tanımada dinsel tonların vurgusu olmadığı/veya çok az olduğu gibi, Kosova'nın aynı dinden gelmeyen devletlerce de benimsenmesi bağımsızlığın meşruiyetini vurgulamaktadır. Diğer yandan Müslüman ülkelerin, Müslüman da olsa sorunlu bir bağımsızlığı tanımada çekinceli davrandıkları ve geri planda durduklarını göstermesi açısından manidardır. Müslüman ülkelerin bu tutumlarının, çoğunun sömürge/işgale maruz kalma geçmişlerinin etkisinden ve bu nedenle ülkesel bütünlüğe verilen önemden kaynaklandığı belirtilebilir. Üçüncü olarak, Kosova Amerika kıtasından Asya, Afrika'ya kadar geniş bir coğrafi yelpazede tanınmıştır. Yeni devlet uluslararası topluma mal olmuştur. Dördüncü olarak, Arnavutluk'un tanımadaki yanlılığını belirtmek gerekecektir. Kosova ile Arnavutluk arasın-

maddede şu 2 cümle ile yer alabilmiştir. *Madde 62*: “Konferans Kosova Meclisi'nin 17 Şubat 2008 tarihli bağımsızlık ilanını not etmiştir. İKÖ'nün Balkan Müslümanlarına yönelik süregelen ilgisini hatırlatarak, Kosova halkıyla dayanışmasını ifade eder.” <http://www.oic-oci.org/oicnew/is11/english/res/FC-11-%20SUMMIT.pdf>, Erişim: 17.3.2008.

da soy/kan bağı olmasına karşılık Arnavutluk, Kosova'yı tanıyan ilk devlet olamamıştır. Uluslararası ilişkilerde simgesel davranışların önemi¹⁶ dikkate alındığında Arnavutluk ve Kosova bu durumu yüreğinde hep hissedecektir kanısındayız. Son olarak Tablo 2'de de görüleceği üzere, Kosova'nın tanınması bağımsızlığın ilk haftasında yoğun olmakla birlikte, bu durum sonraları hız kesmiş olup, tanıyanlar sayıca azalmıştır. Bağımsızlığı azami ölçüde destekleyen ve bu süreçte etkin olan devletler Kosova'yı, bağımsızlığının ilk haftasında tanımıştır. Buna paralel olarak Kosova'nın dünya gündeminde işgal ettiği yer de azalma eğilimine girmiştir.

Kosova'nın tanınmasının zaman açısından seyri aşağıdaki gibidir;

Tablo 2: Kosova'nın Süresel Tanınması (ilk 9 ay)

Süre	Tanıyan Devlet Sayısı	Toplam
1. Ay (17 Şubat-17 Mart)	26	26
2. Ay (18 Mart-17 Nisan)	10	36
3. Ay (18 Nisan-17 Mayıs)	4	40
4. Ay (18 Mayıs-17 Haziran)	3	43
5. Ay (18 Haziran-17 Temmuz)	0	43
6. Ay (18 Temmuz-17 Ağustos)	2	45
7. Ay (18 Ağustos-17 Eylül)	2	47
8. Ay (18 Eylül-17 Ekim)	4	51
9. Ay (18 Ekim-17 Kasım)	1	52

Kaynak: "Who Recognized Kosova as an Independent State?", <http://www.kosovothanksyou.com/>, Erişim: 18.11.2008.

Herşeyden önemlisi, Kosova'nın bağımsızlığını destekleyenler başta olmak üzere, uluslararası toplumun tutumunun Kosova'yı bağımsızlığa kavuşturduğu bir gerçektir. Bağımsızlıkta iç etmenler oldukça etkili olmuştur. Türkler gibi diğer bazı azınlıkların da moral desteğiyle Kosova Arnavutlarının bazen şiddet yoluyla da olsa, bağımsızlık yönünde sistematik talepleri ve bölgeyi yöneten BM'ye baskıları olmuştur. Ancak iç etmenle-

¹⁶ Bir Türk cumhuriyeti olan Azerbaycan'ı ilk tanıyan Türkiye olmuştur. Bundan başka, simgesel davranışların uluslararası ilişkilerdeki önemini gösteren birkaç örnek olarak şunlar belirtilebilir. 1815 Viyana Kongresi'nde salonda devlet başkanları için aynı anda girebilmeleri amacıyla 5'ten az olmayan kapılar oluşturulmuştur. 1945 Postdam Konferansı'nda ise salona ilk kimin gireceği konusunda anlaşmazlık çıkmış ve bu anlaşmazlık görüşmeleri tıkanma noktasına getirmiştir. Sonunda çözüm olarak 3 kapılı bir oda bulunmuş ve *Winston Churchill*, *Josef Stalin* ve *Harry Truman* salona aynı anda girerek sorun aşılmıştır "Those Maddening Modelities", *Time*, December 13, 1968, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,839645,00.html>, Erişim: 14.3.2008.

rin Kosova'nın bağımsızlığını sağlamada tek başına yeteceğini söylemek güçtür. Uluslararası destek söz konusu olmasaydı bağımsızlığın gerçekleştirilemeyeceğini belirtmek sanırız yanlış olmayacaktır. Bir başka ifadeyle Kosova'yı bağımsız yapan Kosova'nın kendisinden ziyade uluslararası güçler ve bu güçler arasında cereyan etmiş olan rekabettir. Rusya'yı ve AB'yi denetleyebileceği ve diğer coğrafyalardaki birtakım tasarıları için merkezi bir bölge olmasının yanında enerji hatları güzergâhında olması gibi sebeplerden dolayı ABD; küresel bir güç olma amacıyla olan ve bu hedefte Balkanları iç bölgesi (ya da arka bahçesi) olarak gören AB; soydaşı olmasından dolayı Arnavutluk ve Balkanlarda yeni bir müttefik elde edeceğinden dolayı Türkiye gibi küresel ve bölgesel güçler Kosova'nın bağımsızlığı için uğraşmışlardır. Sayılan bu güçler Kosova'yı adeta Kosova'dan daha fazla desteklemiştir.

b. Bağımsızlığa Karşı Olanlar

Buna karşılık Kosova'nın bağımsızlığına şiddetle karşı çıkanlar da vardır. Bir kere Sırbistan, bu durumu kesinlikle kabul etmemiştir. 1244 sayılı BM kararını ve toprak bütünlüğü, devlet egemenliği gibi uluslararası hukuk ilkelerinin çiğnendiğini ilan eden Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığının uluslararası hukukun ihlali olduğunu belirterek Kosova'yı asla tanımayacağını ilan etmiştir. Bir önlem olarak Kosova'yı tanıyan devletlerdeki elçilerini geri çekme yoluna gitmiştir. Sırbistan ilk tanıyan ülkeler olma hasebiyle öncelikle ABD, Fransa ve Türkiye'deki elçilerini geri çekmiştir¹⁷.

BM Güvenlik Konseyi ve Avrupa merkezli değerlendirildiğinde karşı çıkan başlıca devletler Rusya, Rusya kadar olmasa da Çin ve AB'nin bazı üyeleridir. Rusya da bu bağımsızlığın uluslararası hukuka aykırılığını ileri sürerken, iki tarafın da uzlaştığı bir çözümün olmadığı tek yanlı bir bağımsızlığı tanımayacaklarını ifade etmektedir. Batı'nın bu bağımsızlığı aceleye getirdiğini, görüşmelerin bir uzlaşma oluncaya kadar sürdürülmesini önermiştir. Kosova'nın BM üyeliğini veto edeceklerini sürekli olarak belirtmektedirler. Çin de benzer düşüncelerle karşı olup, Sırplarla Kosovalılar arasındaki görüşmelerin devam etmesini önermiştir. Her iki devletin de BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olduğu dikkate alınırsa Kosova'nın bağımsızlığının ve egemenliğinin ne derece gerçekleştiği tartışmalıdır.

17 "Türkiye ile artık eskisi gibi olmaz", Sırbistan'ın Ankara Büyükelçisi Vladimir Çurgus İle Mülakat, *Milliyet*, 20.2.2008, <http://www.milliyet.com.tr/2008/02/20/dunya/axdun01.html>, Erişim: 1.3.2008.

AB içinde ise Yunanistan¹⁸, Romanya, İspanya, Slovakya, GKRY Kosova'nın bağımsızlığına karşı olmuşlardır. Yunanistan, kendi içindeki Arnavut azınlık ve GKRY'ye destekten; Romanya, bağımsızlığı hukuka aykırı bulması ve diğer devletlerdeki azınlıkların da ayrılmaya başvurabileceği endişesinden; İspanya, Bask ve Katalan sorunundan; Slovakya, diğer devletlerin egemenlik ve ülkesel bütünlüğüne olumsuz yansiyacak olmasından; GKRY ise, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne (KKTC) emsal teşkil etme korkusundan dolayı karşıdırlar. GKRY de Rusya gibi Kosova'yı asla tanımayacağını belirtmiştir¹⁹. Bu devletlere ilave olarak Azerbaycan, Vietnam, Gürcistan da bağımsızlığa karşı açıklamalarda bulunmuşlardır.

5. Bağımsızlık Sürecinde Türkiye'nin Tutumu ve Kosova ile İlişkiler

Siyasi olarak, Türk-Arnavut ilişkileri çok eskilere dayanmaktadır. Yüzyıllarca Osmanlı idaresinde kalan Arnavutlar ile Türklerin ilişkileri, Arnavutluk'un bağımsızlık dönemleri hariç, olumlu olmuştur. Arnavutların Balkanlarda şimdiki bölgelerinin sahibi olmaları, kimliklerini korumaları Türkler sayesinde mümkün olmuştur. Pek çok Arnavut Osmanlı devlet yönetimine katkı sağlamıştır. Osmanlı'nın dağılma sürecinde Arnavutlar biraz Osmanlı'nın gücünün biraz da dindaş olmanın etkisiyle son raddeye kadar Osmanlı'nın egemenliğinde kalmıştır.

Kosova ile Türkiye'nin ilişkileriye çok eskilere dayanmaktadır. Geçen yüzyılda Çanakkale Savaşı'nda Kosova'dan yaklaşık 750 asker Osmanlı İmparatorluğu safalarında savaşmıştır²⁰. İlişkiler genel itibariyle olumlu bir şekilde devam etmiştir. Yugoslavya'nın ilk bağımsızlık dalgasında, yani 1990'ların başında, Kosova da 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye bu bağımsızlığı tanımamış ama Kosova'yı pek çok açıdan desteklemiştir. Dönemin Kosova lideri İbrahim Rugova, Mayıs 1992'de yaptığı açıklamada Türkiye'nin Kosova'daki Arnavutlar için çeşitli kolaylıklar sağladığını

18 Yunanistan Kosova pasaportunu tanıyarak, iki ülke arasında ticari, ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri geliştirmeye hazır olduğunu belirtmiştir "Yunanistan Kosova Cumhuriyeti pasaportunu tanıdı", 19.9.2008, <http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/yunanistan-kosova-cumhuriyeti-pasaportunu-tanidi>, (Erişim: 22.10.2008). Bunun yanı sıra 23 Ekim 2008 itibariyle aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 22 ülke Kosova pasaportunu tanımıştır "Countries that have formally recognized/approved the Passport of Kosova", <http://www.kosovothanksyou.com/stats.php>, Erişim: 22.10.2008.

19 "Kıbrıs Rum Kesimi, Kosova'nın bağımsızlığına karşı olduğunu yineledi", 12.2.2008, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/newsbriefs/setimes/nesbriefs/2008/02/12/nb-05>, Erişim: 17.2.2008.

20 Ebubekir Sofuoğlu, "Türkiye-Kosova İlişkileri Türkiye'nin Ufkuna Bağlıdır", 19.2.2008, <http://www.boyuthaber.com/haber/20080219/Turkiye-Kosova-iliskileri-Turkiyenin-ufkuna-baglidir.php>, Erişim: 31. 3. 2008.

belirtmiştir²¹. Örneğin 1999'a kadar Kosova'nın İstanbul/Türkiye'de dış temsilciği bulunmuştur²². Ancak Rugova'nın liderliği esnasında Türkiye ile çok fazla sıcak ilişkiler kurmadığını belirtmek gerekir. Sonraki yıllarda da Kosova'ya destek çeşitli derecelerde günümüze kadar sürmüştür. Türkiye'nin Kosova'yı tanıma meselesi Taçi'nin ifadesiyle, "Kosova için 'hayati' önem arz etmiştir"²³. Bu hayatiyet dolayısıyla Cumhurbaşkanı Seydiu bağımsızlık öncesinde Türkiye'ye gelerek destek istemiştir.

Türkiye Balkanlarda bir müttefik daha elde etmenin mutluluğunu yaşamaktadır. Kosova'nın bağımsızlığı meselesine büyük önem atfeden Türkiye, Dışişleri Bakanı'nın Ortadoğu turunu yarıda bırakarak ülkeye dönmesiyle, gerekli değerlendirmelerden sonra bağımsızlığın hemen ertesi günü, 18 Şubat 2008'de, Kosova'yı tanımıştır. Türkiye, Balkanların istikrar ve güvenliğini dış politika öncelikleri arasında görmekte olup Kosova'nın bağımsızlığının bu amaca hizmet edeceğine inanmaktadır. Ayrıca tanıma kararının bir diğer gerekçesinin de Kosova ile Türkiye arasında var olan köklü tarihi, kültürel ve beşeri bağlara dayandırılmakta olduğu anlaşılmaktadır²⁴. Bu duygu ve düşüncelerle Kosova'yı ilk tanıyan ülkelerden birisi olmuştur. Türkiye'nin Kosova'yı tanıyan üçüncü veya dördüncü ülke olduğu, ancak tanıma mektubunu ileten ilk ülke olduğu ifade edilmektedir²⁵.

Türkiye'nin Balkan politikası esasta dört ayak üzerine oturmaktadır:

Birincisi Türkiye, *Türk azınlığın* olduğu ülkelerle müttefiklik ilişkilerine sahiptir. Türkiye Balkanlarda Türklerin bulunduğu ülkelerle, istisnai haller dışında, yakın ve sıcak ilişkilere sahiptir. Bu ülkelere Makedonya ve Bulgaristan, kısmen de Yunanistan dahil edilebilir. Ayrıca ilk iki devlet Türkiye'nin müttefiki konumundadır. Türkiye Balkanlarda Yunanistan ile de NATO'dan kaynaklanan müttefiklik ilişkisine sahiptir. Yunanistan'da da Türk azınlık mevcuttur ancak bu azınlık son zamanlara kadar ilişkileri belirleyenden ziyade ilişkilerin belirlediği azınlık durumunda olmuştur. Müslüman ülkelerdeki Türk azınlık, bulunduğu ülke ile daha çok bütünleşebilmiş, bu durum iki devlet arasındaki ilişkileri olumlu etkilemiştir.

21 <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1992/mayis1992.htm>, 24 Mayıs 1992 Tarihli Açıklama, Erişim: 26.2.2008.

22 *Yeni Şafak*, 5 Temmuz 2008, s. 9.

23 *Balkan Günlüğü*, 17 Şubat 2008, s. 10.

24 Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın Türkiye'nin Kosova'yı Tanıdığına Dair Açıklaması, 18.2.2008, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/AnaSayfaUstKisim/BK_Kosova_18Subat2008.htm, Erişim: 26.2.2008.

25 "Kosova'ya ilk mektubu Türkiye ulaştırdı", 18.2.2008, http://www.prizrenliler.org/index.php?option=com_content&task=view&id=723&Itemid=1, Erişim: 26.2.2008.

Diğer ayağı ise *din* oluşturmaktadır. Türkiye'nin laik oluşu ve dış politikasında din unsurunun etkisinin azlığına -son on ila yirmi yıl istisnadır- karşılık Balkan ülkeleriyle olan ilişkisinde bu durum biraz tersinedir. Zira Balkanlardaki Müslüman ülkeler Türkiye'nin doğal müttefiği durumundadır. Bu dinsel etki, tarihsel, kültürel, siyasal ve toplumsal etmenlerce de desteklenmektedir. Bosna Hersek ve Arnavutluk dindaşıktan kaynaklanan müttefiklik zincirinin halkalarıdır. Kosova'nın da bu zincirin bir halkası olacağı tahmin edilmekte ve beklenmektedir.

Üçüncüsü ise *askeri* ayaktır. Türkiye askeri olarak Balkanların güvenliğinde görev almış ve bunu etkin bir şekilde gerçekleştirmiş bir ülkedir. Örneğin Bosna Hersek'te 1994'ten beri görev yapan Türk ordusu günümüzde EUFOR (AB Gücü), NATO'ya bağlı bulunan ve Kosova'da güvenliği sağlayan KFOR bünyesinde asker bulundurmakta ve UNMIK bünyesinde Türk Polis Birliği görev yapmaktadır.

Dördüncü bir ayağı da *tarihsel* bağlar oluşturmaktadır. Bazı kaynaklara göre 1389'daki I. Kosova Savaşı'ndan sonra²⁶, bazı kaynaklara göre de 1439'da Osmanlı Devleti'ne katılan ancak 1455'te Prizren'in fethiyle²⁷ tam olarak Osmanlı toprağı olan Kosova, 1913'te Sırbistan'ın işgaline kadar Osmanlı Devleti'nin elinde kalmıştır. 450 yılı aşkın bu hakimiyet döneminde Kosova, ikiye bölünerek çeşitli vilayetlere bağlanmış, ancak 1868'de Prizren eyalet ilan edilmiştir²⁸.

Osmanlı'nın hakimiyetinde kaldığı zaman içerisinde; Arnavutların ve Türklerin birbirlerine olumlu katkıları olmuştur. Hem Kosova kökenli Arnavutların hem de diğer bölge Arnavutlarının Osmanlı Devleti'ne olan katkıları şunlardır: a) Osmanlı'nın fikrî hayatının gelişimine yardımcı olan ilmî, edebî ve siyasî sahalarda pek çok Arnavut şahsiyet yetişmiştir. Örnek vermek gerekirse, milli şairimiz M. Akif Ersoy'un Arnavut olduğu yönünde genel bir kanı vardır. Yine, birçoğu Kosova'dan olmak üzere 42 Arnavut asıllı sadrazam (örneğin Gedik Ahmet Paşa) Osmanlı'ya hizmet etmiştir²⁹. b) Arnavutların genelinin Müslümanlığı benimsemeleriyle Osmanlı'nın Balkanlarda tutunması kolaylaşmıştır. Nitekim Osmanlı'nın çöküş sürecinde 19. yüzyıl sonlarında kurulan Prizren Birliği, İpek Birliği

26 Avni Özgürel, "Kosova: Kanayan toprak artık hür", 24.2.2008, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=248345&tarih=24/02/2008>, Erişim: 1.12.2008.

27 Noel Malcolm, *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, İstanbul: Sabah Yayınları, 1999, s. 123.

28 Malcolm, s. 236.

29 Malcolm, s. 128.

gibi Arnavut milliyetçi örgütlenmeler olmuşsa da, Arnavutluk Osmanlıdan en son ayrılan Balkan devletidir.

Osmanlı Devleti'nin de Arnavutlara katkıları olmuştur: a) Osmanlı bölgeye geldiğinde, burada ağırlıkla Sırlar yaşamaktaydı. Osmanlı'nın ilerlemesiyle Sırlar bölgeden göç etmiş, yerlerini ise Arnavutlar ile Türkler doldurmuştur. Osmanlı'nın çöküş döneminde Türklerin çoğunun Anadolu'ya göç etmesiyle bölge Arnavutlara kalmıştır. Bir anlamda Kosova bölgesi Türklerin Sırlardan alıp Arnavutlara verdiği bir hediyedir³⁰. b) Osmanlı tarihi bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türk olmayan uluslara bir ayırım yapılmamış ve yukarıda belirtildiği üzere pek çok Arnavut şahsiyet devlet kademesinde göreve getirilmiştir. c) Kosova, Osmanlı mimari eserleriyle donatılmış, geliştirilmiştir. Örneğin 1986 itibarıyla Kosova'daki Türklerden kalan/Türklerin yaptığı kültürel eserlerin sayısı (78 adet) Arnavutlarınkinin (38 adet) iki katından daha fazladır³¹. ç) Arnavutların örf-adet, kültürel, etnik vb yapıları muhafaza edilmiştir. Beş yüzyıla yakın Osmanlı egemenliğinde kalmalarına rağmen asimile edilmemişlerdir. Arnavutların kendileri de bu gerçekliği teslim etmektedir. Örneğin Arnavut liderlerden Ahmet Zogu 1934'teki bir ifadesinde, "*Beş asır Arnavut milletinin vahdetini (birliğini) Türkiye muhafaza etmiştir. Türkiye olmasaydı Arnavutluk kendisini ne Slav istilasından kurtarabilirdi, ne de Latinlerin Arnavutluk'u harita-i cihandan silmelerinin önüne geçebilirdi. Varlığımızın esasını Türkiye'ye medyunuz (borçluyuz)*"³². Tarihte tohumları atılmış olan tüm bu karşılıklı etkileşim, kaynaşma ve yardımlaşma sayesinde ki bugün Arnavutluk, Kosova ve Türkiye ilişkileri stratejik müttefiklik boyutundadır.

Kosova sözünü ettiğimiz dört ayağın da varolduğu bir ülkedir. Kültürel/toplumsal olarak da incelendiğinde, bağımsızlık ilan eden Taçi hükümetinde bir Türk bakan (Çevre ve Alan Planlama Bakanı Mahir Yağcılar) mevcuttur. Kosova'da bugün itibarıyla 10-50 bin arasında Türk soydaşı yaşamaktadır. Buna ilaveten Türkçe konuşanların sayısının yarım milyona yakın olduğu tahmin edilmektedir. Türkçenin bu gücü, yerel düzeyde veya belirli hukuki konularda resmi dil olarak yeni devletin Taslak Anayasa'sında (m. 5/2) kendisini göstermiştir³³. Bu durum 9 Nisan 2008'de Kosova Meclisi'nde oybirliğiyle kabul edilen ilk Kosova Anayasası'nda

30 Osman Karatay, *Kosova, Kanlı Ova*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s. 43.

31 Branislav Krstić-Brano, *Kosovo, Facing the Court of History*, New York: Humanity Boks, 2004, p. 55.

32 Bilal N. Şimşir, *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri: Büyükelçilik Anıları (1985-1988)*, Ankara: ASAM Yayınları, 2001, s. 15.

33 "Draft Constitution of the Republic of Kosovo", <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/DraftConstitutionEnglish.pdf>, Erişim: 1.3.2008.

da benimsenmiş olup, Türkçe beledi düzeyde resmi dil konumunda yer almıştır³⁴. Kosova Anayasası Madde 5/2 şu şekildedir: “Türkçe, Boşnakça ve Romca belediyeler seviyesinde resmi statüye sahiptir veya yasaya uygun şekilde herhangi bir seviyede resmi kullanımda olacaklardır”³⁵. Nitekim Türkçe Prizren, Gilan, Priştine ve Mitroviça belediyelerinde resmi dildir. Kosova’nın ilk uluslararası spor (hentbol) müsabakasını Türkiye ile yapmış olması ülkeler arası yakınlığın bir başka göstergesidir.

Türkiye tarafında da durum farklı değildir. Türkiye’de, Kosova’dakiler kadar, belki de daha fazla, Kosovalı bulunmaktadır. Kosova’nın bayrağı bile Türkiye’de dikilmiş ve Türk Hava Yolları uçağı ile Priştine’ye götürülmüştür³⁶. Dinî açıdan ise Kosova’da devlet ve toplum bazında yoğun bir dinî vasıf yoktur. Nitekim Bağımsızlık Bildirisi Madde 2’de de belirtildiği üzere, “Kosova Cumhuriyeti demokratik ve *laik* bir devlettir”³⁷. Türkiye de laik bir ülkedir. Buna rağmen ilişkilerde dindaşlık paydası büyük önem taşımaktadır. Askeri açıdan ise NATO’nun 1999’da Sırbistan’a müdahalesine onay vermiş olan Türkiye, bugün Kosova’da NATO’ya bağlı bulunan KFOR içinde yer alan 34 ülkeden birisidir. Kosova’da güvenliği sağlayan bu güç bünyesindeki Kosova Çok Uluslu Görev Kuvveti Güney Komutanlığı’nda 2008 itibariyle 752 (15.900 kişilik personel içinde, nice-lik bakımından altıncıdır)³⁸ personel bulunmakta olup, Prizren bölgesinde eylemsel ve insanî alanda görevler üstlenmiştir. Türkiye görev bölgesindeki halka ve bölgeye pek çok açıdan önemli katkılar sağlamaktadır. Bu katkılar güvenlikten toplumsal yardımlara kadar geniş bir yelpazededir. Eylemsel bazda sınır denetimi; devriye ve denetim noktası; araştırmacı eylemler vb görevlerine karşılık, insanî alanda bina altyapısı; okul tamiri; UNICEF, UNMIK, AGİT gibi örgütlerle işbirliği; askerî hekimler tarafından tıbbî bakım; yakacak odun, yiyecek ve eğitim malzemeleri yardımı; eğitimle il-

34 120 milletvekilinden 107’si oylamaya katılmış ve hepsi Anayasa’ya “evet” demiştir. Türkçenin resmi dil olması taleplerinin reddedilmesine rağmen Türk milletvekilleri de evet oyu kullanmışlardır. Zaten Kosova Demokratik Türk Partisi Genel Başkanı ve Kosova Çevre ve Alan Planlaması Bakanı Mahir Yağcılar Anayasayı hazırlayan kurulda yer almıştı. 15 Haziran 2008’de yürürlüğe girecek olan Anayasa 40 bölümde 162 maddeden oluşmaktadır “Kosova İlk Anayasasını Kabul Etti”, 9.4.2008, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=446684, Erişim: 10.4.2008.

35 <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf>, Erişim: 17. 9. 2008.

36 Yorgo Kırbaki, “Sabri e ka selimetin”, 22.2.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/8285589.asp>, Erişim: 17.9.2008.

37 “Kosovo Declaration of Independence”, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Kosovo%20Declaration%20of%20Independence%20-%20English%20Version.pdf>, Erişim: 17.9.2008.

38 http://www.nato.int/kfor/structur/nations/placemap/kfor_placemap.pdf, Erişim: 18.9.2008.

gili programlar oluşturma görevleriyle uğraş vermektedir³⁹. Yine, UNMIK bünyesinde görev yapan Türk Polis Birliği, Temmuz 2008’de balyozlarla tahrip edilen ve I. Kosova Savaşı’nda şehit düşen iki askerin mezarının bulunduğu Gazi Mestan Türbesi’nin çevresini çöplerden arındırmak, fidanlar dikmek, tahrip edilen mezarın taşlarını toplamak, içine halılar döşemek, mezarların üzerini örtülerle kaplamak suretiyle onarmıştır⁴⁰. Keza 2008 yılı Ramazan ayında Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), İstanbul Eyüp Belediyesi, Kosova’daki Türk Polis Birliği ile Priştine’deki Türk kültür ve yardımlaşma derneklerinin desteğiyle “Ramazan Şenliği” adındaki etkinliklerin bir parçası olarak iftar çadırında her gün yaklaşık bin kişilik yemek verilmiştir⁴¹.

Başta bu nedenlerden dolayı Kosova’nın Türkiye’nin doğal müttefiklerinden birisi olacağı tahmin edilmektedir. Bunun emareleri de vardır. Mesela bağımsızlıktan bir gün önce Taçi’nin “iki ülke ilişkileri geçmişten gelen bir irtibata dayanmaktadır. İlişkilerin daha mükemmel seviyeye ulaşması için odaklaşacaklarını”⁴² belirtmesi ilişkilerin ileriki yönünü göstermiştir. Keza Türkiye’ye teşekkür ziyaretinde bulunan Kosova Dışişleri Bakanı Lulzim Basha, “iki ülke arasındaki ilişkilerin ‘mükemmel’ olduğunu”⁴³ belirtmiştir. İlişkilerin her iki ülke için de önemli olduğu idrak edilmektedir.

Kosova ile ekonomik ilişkiler incelendiğinde ise Kosova’nın yeni devlet olması, üretim gücünün gelişmemiş olması gibi nedenlerden dolayı ticaret hacminin oldukça düşük olduğu belirtilebilir. Tablo 3’te görüldüğü üzere ikili ticaret Türkiye lehinedir.

Tablo 3: Türkiye’nin Kosova ile Ticareti (bin ABD doları)

Yıl	İhracat	İthalat
2006	76.046	2.014
2007	120.400	3.052
2008 (İlk 9 ay)	208.534	3.511

39 <http://www.nato.int/kfor/structure/nations/turkey.htm>, 23.3.2007, Erişim: 16.9.2008.

40 *Balkan Günlüğü*, 30 Temmuz 2008, s. 2.

41 *Yeni Şafak*, 17 Eylül 2008, s. 20; *Balkan Günlüğü*, 15 Eylül 2008, s. 11.

42 *Balkan Günlüğü*, 17 Şubat 2008, s. 10.

43 “Arnavut Bakan’dan Kosova Teşekkürü”, 26.2.2008, <http://www.cafesiyaset.com/haber/20080226/Arnavut-Bakandan-Kosova-tesekkuru.php>, Erişim: 20.9.2008.

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=624, Erişim: 20.11.2008; http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=625, Erişim: 20.11.2008.

Kosova ile akrabalık bağının bulunmasının da etkisiyle gerek 1999 sonrasında gerekse bağımsızlık sonrasında birçok Türk vatandaşı, Kosova’da yatırımlarda bulunmuştur. Küçük çaplı işlere (yapı, lokantacılık, berberlik vb) ilaveten büyük çaplı yatırımlar da söz konusudur. Bunlar daha ziyade bankacılık, sigortacılık, otel işletmeciliği gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Bunların yanında Kosova’nın zengin maden rezervlerine sahip olması, onun ileride büyük enerji üreticilerinden biri olacağını göstermektedir. Kosova ile sağlık (Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması - 18.12.2003), çevre (Çevre Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı - 15.9.2004) ve yatırım (Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması - 7.4.2006) gibi çeşitli alanlarda anlaşmalar imzalanmıştır⁴⁴.

Sonuç

Uluslararası toplum açısından, Kosova’nın bağımsızlığı hakkında karşıt iki kutuplaşmanın olması sorunun önemine işaret etmektedir. İlginçtir ki bağımsızlığı destekleyenler de karşı çıkanlar da hem hukukî hem de siyasi nedenlere dayanmaktadır. Destekleyenler Kosova’nın hukuki şartları yerine getirdiğini, mesela devlet olmanın asgari şartlarını haiz bulunduğunu, kabul etmektedirler. Siyasi açıdan müttefik ve üs elde etme düşüncesindedirler. Karşı çıkanlar ise bağımsızlığın hukuken geçersiz olduğunu ileri sürmektedirler. Onlara göre ülkesel bütünlük, 1244 sayılı Karar ihlal edilmiştir ve tek yanlı bağımsızlıklar hukukiliğe aykırıdır. Siyasi olarak da hem kendi iç sorunlarına etkisi hem de Kosova’nın kendilerinin müttefiği olmayacağı ihtimali üzerinde durmaktadırlar. İfade etmek gerekir ki, genelde her yeni bağımsızlık olayında olduğu gibi, Kosova’nın bağımsızlığında da siyasi etmenler hukuki etmenlerin önüne geçerek belirgin derecede rol oynamaktadır.

Kosova bağımsız oldu, ancak bu bağımsızlık tam ve mutlak olmayıp birtakım sorunlarla karşı karşıyadır. Bağımsızlık Bildirisi’nde de Ahtisaari Tasarı’sına defalarca gönderme⁴⁵ yapılması bunun delilidir.

Kosova kendisini hiçbir zaman tanımayacak olan bir devlet ile sınırdaş durumdadır. Daha da ötesi kendi içinde 120 bin civarındaki Sırp azınlık,

44 “Türkiye-Kosova Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kosova-ticari-ve-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, Erişim: 20.9.2008.

45 4 sayfalık “Kosova Bağımsızlık Bildirisi”nde 8 kez Ahtisaari ve Planı’na gönderme yapılmıştır. Bkz. “Kosovo Declaration of Independence”, <http://www.assembly-kosova.org/common/docs/Kosovo%20Declaration%20of%20Independence%20-%20English%20Version.pdf>.

Sırbistan'ın yönlendirmesi ile Kosova'yı sürekli rahatsız edecektir. Hem bu hal hem de Kosova-Sırbistan gerginliği bölge barışı için bir tehdit unsuru olarak varlığını koruyacak gibi gözükmektedir. Bu da Kosova'nın önünde iki seçenek bırakmaktadır. İlki, daha fazla oranda Arnavutluk'a dayanma ve AB'nin Kosova'yı bağımsızlık sürecinde olduğu gibi sonrasında da korumasını sağlamaktadır. Tüm bunlar eklendiğinde, Kosova içindeki Sırpların rahatsızlığı, Kosova-Sırp gerginliği ve Kosova-Arnavutluk yakınlaşması bölgedeki gerginliği daha da artıracaktır. Taçi'nin ifade ettiğinin⁴⁶ aksine Kosova Cumhuriyeti bölgenin barut fıçısı vasfını artırmıştır. Aslında dünyadaki bazı karışıklıkların sebebi de Kosova'ya yüklenebilecektir. Ağustos 2008'deki Rus-Gürcü Savaşı sonrası Abhazya ve Güney Osetya'nın Rusya'nın desteğiyle Gürcistan'dan ayrılmaları Kosova'nın ayrılması/bağımsızlığı ile ilintilendirilmektedir. Bu bağımsızlıklar Kosova'nın açtığı yolun hem bir devamı hem de karşılığı olmuştur. Devamı olmuştur, çünkü Abhazya ve Güney Osetya Kosova'yı kendilerine örnek kabul etmişlerdir. Karşılığı olmuştur, çünkü Rusya, ABD ve AB'nin Kosova'daki siyasi manevrasına bu iki bölgeyi bağımsızlaştırarak karşılık vermiştir.

Son olarak Kosova'nın, uluslararası toplumda tam bağımsız bir devletin gerçekleştirebileceği bazı hakları kullanamaması söz konusudur. Bunların başında BM üyeliği gelmektedir. En azından Rusya'nın (kısmen de Çin'in) tavrı sona erdirilemediği müddetçe bu mümkün görünmemektedir.

Netice itibariyle Kosova, 1999-2008 arasında BM yönetimindeki tek ülke konumuyla hem bir gelecek belirsizliğini hem de dünyada bu konumdaki tek ülke olma ilginçliğini yaşamıştır. Bağımsızlık ilan etmesine karşılık ülkenin ilginçliği yukarıda belirtilen nedenlerle devam etmektedir. Dünyanın ilginç *bağımsız* devletlerinden birisi de Kosova olmuştur.

Türkiye ise, Kosova konusunda etkin bir politika izlemiştir. Bu, yönünü Batı'ya çevirmiş olması gibi bir anlayışın tezahürü gibi görünebilse de esas olarak etkin dış politikasının bir neticesidir. Bu etkin dış politika tarihi miras yükümlülüğü olarak adlandırılacak bölgeler için öncelikle gündeme gelmektedir. Balkanlar bu bölgelerin başındadır. Türklerin varlığı, dindaşlık, askeri ve büyük oranda Osmanlı'dan kaynaklanan tarihi ilişkiler Kosova'ya olan ilgi ve etkinliğin temel sacayakları olmuştur.

46 Taçi, Kasım 2007'de yaptığı açıklamada Kosova'nın bağımsızlığının Balkanlara barış ve istikrar getireceğini ifade etmişti. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,2960359,00.html>, Erişim: 19. 2. 2008.

KAYNAKÇA

- “ABD Kosova Konusunda Son Sözü Söyledi”, 26.2.2008, http://www.kosovamamusa.com/haber_oku.asp?haber=513, (Erişim: 26. 2. 2008).
- Akarслан, Mediha. *Bosna-Hersek ve Türkiye*, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1993.
- “Arnavut Bakan’dan Kosova Teşekkürü”, 26.2.2008, <http://www.cafesiyaset.com/haber/20080226/Arnavut-Bakandan-Kosova-tesekkuru.php>, (Erişim: 20. 9. 2008).
- Balkan Günlüğü* Gazetesi, 17 Şubat 2008; 30 Temmuz 2008; 15 Eylül 2008.
- Bozkurt, Enver. “Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı”, 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, (Erişim: 26.3.2008).
- Bozkurt, Enver, M. Akif Kütükçü ve Yasin Poyraz. *Devletler Hukuku*, Genişletilmiş 4. Baskı, Ankara: Asil Yayınları, 2004.
- “Countries that have formally recognized/approved the Passport of Kosova”, <http://www.kosovothanksyou.com/stats.php>, (Erişim: 22.10.2008).
- Çakmak, Haydar. *Avrupa Güvenliği*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003.
- Dışişleri Bakanı Ali Babacan’ın Türkiye’nin Kosova’yı Tanıdığına Dair Açıklaması, 18.2.2008, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/AnaSay_faUstKisim/BK_Kosova_18Subat2008.htm, (Erişim: 26.2.2008).
- “Draft Constitution of the Republic of Kosovo”, <http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/DraftConstitutionEnglish.pdf>, (Erişim: 1.3.2008).
- İstanbul Ticaret Odası, “Sırbistan Ülke Raporu”, <http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/08.04.23.pdf>, (Erişim: 9.4.2008).
- Karatay, Osman. *Kosova, Kanlı Ova*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- Kenar, Nesrin. *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2005.
- “Kıbrıs Rum Kesimi, Kosova’nın bağımsızlığına karşı olduğunu yineledi”, 12.2.2008, <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/newsbriefs/setimes/newsbriefs/2008/02/12/nb-05>, (Erişim: 17.2.2008).
- Kırbaki, Yorgo. “Sabri e ka selimetin”, 22.2.2008, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/8285589.asp>, (Erişim: 17.9.2008).
- “Kosova İlk Anayasasını Kabul Etti”, 9.4.2008, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=1&haberID=446684, (Erişim: 10.4.2008).

- “Kosova’ya ilk mektubu Türkiye ulaştırdı”, 18.2.2008, http://www.prizrenliler.org/index.php?option=com_content&task=view&id=723&Itemid=1, (Erişim: 26.2.2008).
- “Kosovo Declaration of Independence”, <http://www.assemblykosova.org/common/docs/Kosovo%20Declaration%20of%20Independence%20-%20English%20Version.pdf>, (Erişim: 17.9.2008).
- “Kosova Facts and Figures”, <http://www.kosovothanksyou.com/stats.php>, (Erişim: 22.10.2008).
- Krstić-Brano, Branislav. *Kosovo, Facing the Court of History*, New York: Humanity Boks, 2004.
- Malcolm, Noel. *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, İstanbul: Sabah Yayınları, 1999.
- Özgürel, Avni. “Kosova: Kanayan toprak artık hür”, 24.2.2008, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=248345&tarikh=24/02/2008>, (Erişim: 1.12.2008).
- Pazarıcı, Hüseyin. *Uluslararası Hukuk*, Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2005.
- Sofuoğlu, Ebubekir. “Türkiye-Kosova İlişkileri Türkiye’nin Ufkuna Bağlıdır”, 19.2.2008, <http://www.boyuthaber.com/haber/20080219/Turkiye-Kosova-iliskileri-Turkiyenin-ufkuna-baglidir.php>, (Erişim: 31.3.2008).
- şimşir, Bilal N.. *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri: Büyükelçilik Anıları (1985- 1988)*, Ankara: ASAM Yayınları, 2001.
- “Taçi: 100 ülke bizi hemen tanıyacak”, 8.2.2008, http://www.librenews.eu/?style=news&cat_id=3&news_id=13491, (Erişim: 14.3.2008).
- “Those Maddening Modelities”, *Time*, December 13, 1968, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,839645,00.html>, (Erişim: 14.3.2008).
- Türbedar, Erhan. “Bosna: Yüzyılın Davasına Kısmi Adalet?...!”, 2.3.2007, <http://www.srebrenitsa.com/Adaletsizlik.htm>, (Erişim: 14.11.2008).
- “Türkiye ile artık eskisi gibi olmaz”, Sırbistan’ın Ankara Büyükelçisi *Vladimir Ćurgus* ile Mülakat, *Milliyet Gazetesi*, 20.2.2008, <http://www.milliyet.com.tr/2008/02/20/dunya/axdun01.html>, (Eriřim: 1.3.2008).
- “Türkiye-Kosova Ticari ve Ekonomik İlişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kosova-ticari-ve-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, (Erişim: 20.9.2008).
- “Türkiye’nin İKÖ’de ‘Kosova’ Markajı”, 9.3.2008, http://www.guncel-haber.com/1807172/haber_t%C3%BCrkiye_nin_ik%C3%B6_de_kosova_mark/, (Erişim: 12.3.2008).

Ülger, İrfan Kaya. *Yugoslavya Neden Parçalandı?*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2003.

Yeni Şafak Gazetesi, 5 Temmuz 2008 ve 17 Eylül 2008.

“Yunanistan Kosova Cumhuriyeti pasaportunu tanıdı”, 19.9.2008, <http://www.euractiv.com.tr/abnin-gelecegi/article/yunanistan-kosova-cumhuriyeti-pasaportunu-tanidi>, (Erişim: 22.10.2008).

Yürür, Pınar. “Kosova’nın Bağımsızlık Süreci, Bölgesel ve Küresel Etkileri”, 2023, 7(83), 15 Mart 2008, ss. 24-29.

Warbrick, Colin. “States and Recognition in International Law”, in Malcolm D. Evans, *International Law*, New York: Oxford University Press, 2003, pp. 205-266.

“Who Recognized Kosova as an Independent State?”, <http://www.kosovo-thank-you.com/>, (Erişim: 22.10.2008 ve 18.11.2008).

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ayintarihi/1992/mayis1992.htm>, 24 Mayıs 1992 Tarihli Açıklama, (Erişim: 26.2.2008).

<http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,2960359,00.html>, (Erişim: 19.2.2008).

<http://www.kushtetutakosoves.info/repository/docs/Kosova.Cumhuriyeti.Anayasasi.pdf>, (Erişim: 17.9.2008).

http://www.nato.int/kfor/structur/nations/placemap/kfor_placemap.pdf, (Erişim: 18.9.2008).

<http://www.nato.int/kfor/structur/nations/turkey.htm>, 23.3.2007, (Erişim: 16.9.2008).

http://www.oic-oci.org/oicnew/topic_detail.asp?t_id=840, (Erişim: 1.3. 2008).

<http://www.oic-oci.org/oicnew/is11/english/res/FC-11-%20SUMMIT.pdf>, (Erişim:17.3.2008).

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=624, (Erişim: 20. 11. 2008).

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=625, (Erişim: 20. 11. 2008).

YAYIN İLKELERİ

1. Avrasya Etüdleri Dergisi öncelikle TİKA'nın çalışmalarını yürüttüğü coğrafya ile ilgili siyaset, dış politika, toplumsal sorunlar, ekonomi, kültür, dil, din, milliyetler, çevre, medya ve askeri konularda makale, inceleme ve kitap tahlillerini yayımlar. Dergi, güncel uluslararası normlar ve bölgesel konular üzerine vurgu yapan, tanımlayıcı olmaktan ziyade analitik ve özgün çalışmaları tercih eder. Dergide Türkçe ve İngilizce makalelere yer verilir.

2. Makaleler 12 punto, Arial / Times New Roman yazım karakterinde çift aralıkla, A4 kağıdı ebatlarında yazılmalıdır.

3. Makaleler için standart bir uzunluk olmamakla birlikte son notlarla beraber kelime sayısı 6.000 -9.000 arası tercih edilmektedir.

4. Makalelerde yer alacak bütün diyagramlar, tablolar ve grafikler düzenli olarak numaralandırılmalıdır.

5. Makalenin başında makalenin adı, yazar(lar)ının ad(lar)ı, çalıştıkları yeri gösteren bilgi, elektronik ve posta adresleri, telefonları ve banka hesap numaraları bulunan bir kapak sayfası olmalıdır.

6. Metnin başında, makalenin Türkçe ve İngilizce olarak, adı, özeti ve anahtar kelimeleri yer almalıdır.

7. Dipnot standardı: Kitapların, makalelerin ve dokümanların başlıkları orijinal metne uygun olmalıdır. İnternette ulaşılan kaynaklarda erişim tarihi bulunmalıdır. Dipnotlarda aşağıdaki format takip edilmelidir:

Kitaplar için örnek:

Ergün Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 1990), s. 20.

Makaleler için örnek:

Güngör Turan, "10 Yıllık Süreç İçinde Türkmenistan'ın İnsan Kaynakları Gelişiminde Yaşanan Sorunlar ve 2002 Yılı İçin Olasılıklar", *Avrasya Etüdleri*, 18 (Yaz 2001, Özel Sayı), s. 141.

İnternette indirilen kaynaklar için örnek:

Enver Bozkurt, "Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı", 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, Erişim: 26.3.2008

8. Kaynakça Standardı:

Kitaplar için örnek:

Özbudun, Ergün. *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, 1990.

Makaleler için örnek:

Turan, Güngör. “10 Yıllık Süreç İçinde Türkmenistan’ın İnsan Kaynakları Gelişiminde Yaşanan Sorunlar ve 2002 Yılı İçin Olasılıklar”, *Avrasya Etüdleri*, 19, (Yaz 2001, Özel Sayı), s. 141 -162.

İnternette indirilen kaynaklar için örnek:

Bozkurt, Enver. “Uluslararası Hukuk Bakımından Yeni Devletlerin Ortaya Çıkışı”, 21.2.2008, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=600>, Erişim: 26.3.2008

9. Gönderilecek makaleler başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

10. Belirtilen formatta gönderilmeyen makaleler değerlendirmeye alınmaz; gönderilen makaleler yayınlansın veya yayınlanmasın geri iade edilmez.

11. Makaleler iki basılı nüsha halinde ve bir CD ile birlikte **TİKA (Avrasya Etüdleri Editörlüğü) Atatürk Bulvarı No:15 Ulus/Ankara** posta adresine veya **avrasyaetudleri@tika.gov.tr** elektronik adresine gönderilmelidir.

12. Avrasya Etüdleri Dergisi hakemli bir dergidir. Yayın Kurulu hakemlerin görüşlerini dikkate alarak yazıları yayınlama ya da yayınlamama hakkına sahiptir. Yayın Kurulu, dergide yayımlanacak makalelerin TİKA yayın politikası ile çelişmesi durumunda, yazılarda yazarın görüşleri de dikkate alınarak düzeltme ya da çıkarma yapmaya yetkilidir.

13. Yazı sahiplerine TİKA Yayın Yönetmeliği’nin 9. maddesine uygun olarak belirlenecek telif ücreti, derginin yayınından sonra ödenir.

14. Bu dergide yayınlanan makale ve yazılar kaynak gösterilmek şartıyla iktibas ve atıf şeklinde kullanılabilir.